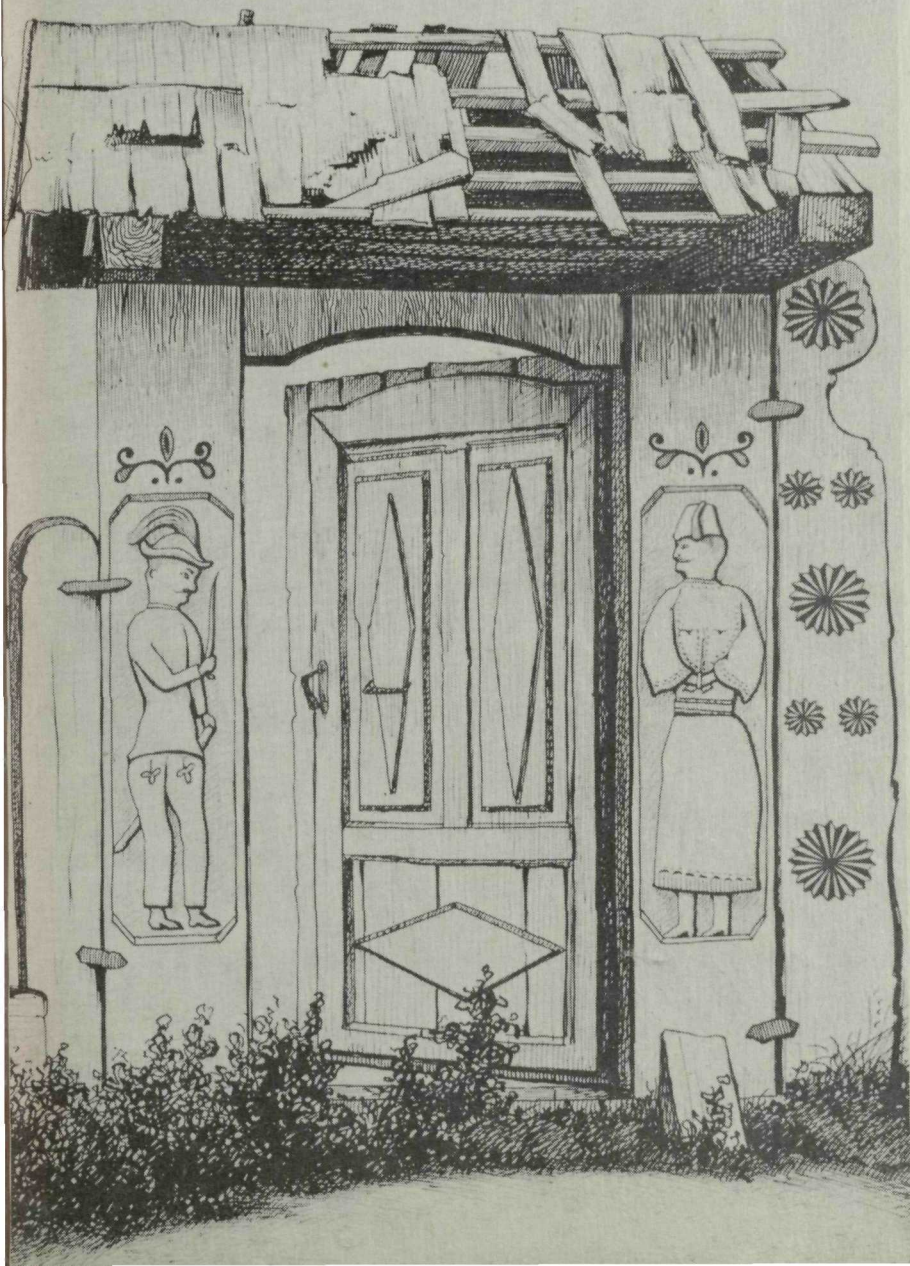

JÁSZKUNSAÉG

Társadalompolitikai
művészeti és irodalmi
folyóirat

2

XXXV. évfolyam
második szám
1989. május

4.

Tartalom

Levél az előfizetőhöz 2 oldal

LÉTKÉRDÉSEK FÓRUMA

Ágh Attila: Újra kell gombolni a mellényt 3 oldal
Tóth József: A településpolitika hullámverései 15 oldal

VALÓ VILÁG KÜSZÖBÉN

Malomkövek között / A romániai magyar értelmiségiek levele
a romániai román értelmiségiekhez / 22 oldal
Kerégyártó István: Kívül se, belül se 39 oldal

HAGYOMÁNYOK

Csete Balázs szemével Erdélyről /Tarpai Zoltán írása és fotói/ 47 oldal

IRODALOM-MŰVÉSZET

Joseph Zink: A teremtett világ végső napjai /vers/ 51 oldal
Körmendi Lajos: Ámormúzeum /versek/ 52 oldal
Rádics Károly: Sorsom a hazámnak sorsa / Tanulmány Babitsról és a
Nyugatról/ 54 oldal
Egri Mária: Progresszív művészet a két világháború között
/Fotók: T.Katona László/ 70 oldal

A TUDOMÁNY MŰHELYÉBŐL

Rejtélyes Tiszazug
-Szabó László és Szabó István tanulmánya 75 oldal

TÉKA

Majdnem vészjelzés - Kópiás Sándor könyvismertetője 91 oldal
A könyvespolcra ajánlom - Gyuricza Péter írása Orwell 1984 c.
kötetéről 93 oldal
Elköszön a szerkesztő 95 oldal

KÉPEK

A címlapon: Csete Balázs rajza, a Boglárteleki kapu. A borító negyedik
oldalán a Körösfői templom /Fotó: Tarpai Zoltán/
A borító második, harmadik oldalán és a 26., 31., 63., 76. lapon Holpert Flóra
grafikái.
A 95. oldalon Gácsi Mihály: A magyarok bejövetele c. rézkarc /fotó: Nagy
Zsolt/

Levél az előfizetőhöz!

Engedjék meg, hogy figyelmükbe ajánljuk a Szolnok megye társadalompolitikai, művelődési és tudományos folyóiratát, a kéthavonta megjelenő Jászkunságot, melyet a megyei tanács megbízásából a Szolnok Megyei Lapkiadó Vállalat ad ki, s a Posta terjeszt.

A folyóirat tartalmában és terjedelmi struktúrájában jelentős megújulás megy végbe. A sűrűbb megjelenés, és az oldalszám megkétszerezése, 96 oldalra történt növelése frissebbé, élőbbé, a megye művelődési életéhez és a tudományos kutatásokhoz jobban kapcsolódóvá teszi a Jászkunságot.

Bízunk abban, hogy a folyóirat megnyeri tetszésüket, s az igen szerény évi előfizetési díjat sem találják soknak.

Kérjük, előfizetési szándékukat a mellékelt megrendelőlap kitöltésével jelezzék a helyi postahivatalnak.

Üdvözlettel:
A szerkesztők és a kiadó

LÉTKÉRDÉSEK FÓRUMA

Ágh Attila:

Újra kell gombolni a mellényt

- Modernizáció és a magyar társadalom -

A modernizáció és a mai magyar társadalom összefüggéseinek elemzése már eleve felveti azt a kérdést, hogy a modernizációs elmélet alkalmas elméleti eszköz-e arra, hogy segítségével meg tudjuk válaszolni, milyen ténylegesen a mai magyar társadalom? Nagyon sok eszközzel próbálkoztunk már korábban is, hiszen minden kor kitermeli a maga teóriáját. Ám ezek az eszközök kevésbé voltak sikeresek. S épp e sikertelenség után vetődött fel néhány évvel ezelőtt a modernizációs elmélet használatának kísérlete, melynek keretében mutatnám be a magyar társadalmat. Úgy szeretnék eljárni, mint ahogy egy rossz krimiben szokás, előre elmondom az eredményt. A modernizációs elmélet működik, de azt mutatja, hogy a mai magyar társadalom nem modernizált. Nem ment még át a modernizáció "keresztútján", vagy legalábbis felemás, ellentmondásos módon: sok tekintetben megtorpant rajta. A modernizációt rossz programmal hajtottuk végre. Ezért a társadalom modernizációja sem történhetett meg másképp, mint felemásan és ellentmondásosan.

Közel van-e a szocializmus?

Mi volt az a korábbi elméleti program, amelynek alapján megpróbáltuk elemezni társadalmunkat? Ha ebből két kulcsszót kellene említenem, az egyik mindenképpen a formációelmélet, a másik a tulajdonviszonyok lenne. A formációelmélet kulcsszava azt jelentené, hogy a társadalomban a kapitalizmus és azt váltó szocializmus perspektívájával szemlélünk. Azaz a nagy társadalmi formációk perspektívájával, melybe igyekszünk beleépíteni a magunk éveit és évtizedeit. Ebből a szemléletmódból következik, hogy közelinek tűnik az, amit jövőként képzelünk el magunknak. Tehát egy rövid átmenetről van szó. Ezért a formációelmélet mint eszköz egyben ígéret is arra, hogy néhány évtizeden belül lényegi, alapvető változás történik. Ezért sem fog át a formációelméleti mérce túl nagy időszakot. Világosan látnunk kell azonban, hogy ez a megközelítés hallatlan optimista programot foglal magába, azt az ígéretet, hogy olyan rövid távú és még érdemi változások történnek, amelyeket csak nagy társadalmi formációk értékével lehet megragadni.

Ha azonban Nyikita Szergejevics helyett Cao Ce Jang-ra hallgatunk, aki a KKP főtitkára, s egy évvel ezelőtt tartott XIII. kongresszusukon azt mondta, hogy véleménye szerint Kína a szocializmusra való átmenet legkezdeti lépésénél tart, s ha minden jól megy, a jövő század közepén a közvetlen átmenet meg is kezdődik, azaz a tulajdonképeni szocializmus, más megvilágításba kerül. Ha ilyen típusú, hosszú távú prognózisokat adunk, ha halasztjuk a jövő század közepére a dolgot, akkor aligha tudjuk mi történik majd. Rengeteg olyan tényezővel kell számolnunk, amelyek ma még nem láthatók be. Ez az egyik nagy probléma. A másik nagy probléma - a formációelméletnél maradván - röviden és tömören az ismert székellyel jellemezhető: messze van-e Kolozsvár? Ha rossz irányba indulunk akkor persze - a vicc szerint - rövidesen az lesz a válasz: most már messze van Kolozsvár. Formációelméleti közelítésben az érdekes válasz nemcsak azt a terhet viseli magán, hogy azt kérdezzük: 40 év múltán már közel van-e a szocializmus, hanem ellenkezőleg, meg kell mondanunk, hogy rossz úton indultunk el - különösen az utolsó 15 évre vonatkozólag -, akkor messze van. Nemcsak azért van messze a szocializmus, mert nem olyan könnyű felépíteni mint gondoltuk, hanem azért is, mert az utolsó 15 évben, le-tévedtünk az útról. Így szükségképpen messzebb van, mint 15 évvel ezelőtt volt. Ennek okáról kétszeresen is megkérdőjelezhető az, hogy van-e értelme egy adott társadalmat formációelméleti mércével jellemezni és elvárni, hogy pontos, hű képet adjon arról, milyen a magyar társadalom - mondjuk - a 80-as évek végén. Annál is inkább, mert hivatalos véleményként is elhangzik, hogy mi sem vagyunk benne, legfeljebb - ha jól csináljuk - közelítünk felé. Tehát a szocializmus, mint minősítés a fennálló magyar társadalomra "egy az egyben" nem alkalmazható.

Amikor arról beszéltünk, hogy beléptünk a szocializmusba, akkor azt mondtuk, mihelyt beléptünk, a szocializmus lényege, essenciája mindjárt adott számunkra, nevezetesen készen állnak a termelési viszonyok. Ha tehát átléptünk a szocializmusba, akkor e mérce szerint kell meghatározni létezésünket. Ám a termelési viszonyokat addig csupaszítottuk, hogy egyetlen kritérium lett belőle, a tulajdonviszonyok, melyek adminisztratív, jogi aktussal megoldhatók. Ezért azt vártuk el modellünktől, hogy a tulajdonviszonyok válaszoljanak arra, milyen is az a társadalom? Ez sajnos már önmagában véve belevitt bennünket egy ellentmondásba. Tudniillik a tulajdonviszonyok alapján alig lehetett a társadalomban valami különbséget felfedezni. A tudathasadás abból származott, hogy mindenki tudta, ez nem egy homogén társadalom. Ha a tulajdonviszonyok mércéjét használjuk, akkor alig állapítható meg valami különbség a társadalomban. És ami megállapítható, az is rendkívül mesterséges, hiszen a "mindenki bérmunkás és mindenki tulajdonos" szocialista állapotához közelített. Sőt, ebbe belekergettük a szövetkezeti parasztságot is, nemcsak elméletileg, hanem gyakorlatilag is. Közben jól látta mindenki, hogy a társadalom nem volt homogén. Mint ahogyan nem volt érdek-érték-és homogén sem. Mindenki

látta, hogy nagyon mély barázdák voltak ezen a társadalmi arcon, ellentétek karmolták össze. De a tulajdonviszonyok alapján mozgatóerőket feltárni nem lehetett.

Más rétegképző kritériumok

Mindenesetre ez egy nagyon világos elméleti és társadalmi kudarcot jelölt. A 60-as évek vitáiból tűnt ki, hogy a magyar társadalom a tulajdonviszonyok alapján nem jellemezhető. S éppen 1968-ban indultak meg azok a polémiák a magyar társadalomtudományban, amelyek az önjellemzésben egy lépéssel előbbre akartak menni. A tulajdonviszonyok kategóriáját félretéve, más rétegképző kritériumokat kerestek; mint a munkamegosztás, vidék és város különbsége, a településstruktúra, azzal kapcsolatos ellátottság kérdése és így tovább. Ez a szemléletváltás megint aktuálissá vált. Nemrég jelent meg a sajtóban a filozófiai intézet pártbizottságának levele, amelyben kéri azon pártértelmiségiek rehabilitását, akik annak idején ezt a szociológizáló nézőpontot képviselték. Vagyis azt mondták, hogy nem a tulajdonviszonyok, hanem sok egyéb más tényező határozza meg a társadalmat. Így ha a formációelméleti nézőpont semmiképp sem alkalmas önmagunk megismerésére, a tulajdonviszony kategóriája pedig túlságosan absztrakt eszköz ahhoz, hogy egy társadalmat jellemezzünk vele /különösen a korai szocialista társadalmat, ahol a jog és tulajdonviszonyok valóban homogenizálódnak/, óhatatlanul más eszköz után kell néznünk. Feltehetően ez magyarázná, miért vált a 80-as években divatosá a modernizációelmélet.

Mi az oka tehát annak, hogy előjött a modernizációs elmélet? Az egyik nyilvánvaló ok az, hogy a modernizációs elmélet úgynevezett középszintű elmélet. Ez magyarul azt jelenti, hogy nem "szalad föl" az említett módon a formációelmélet magasságáig, az elmélet nagy síkjáig, ahol egy-egy nagy történelmi korszak áttekintése mutatkozik meg. Hanem - úgymond - középszinten helyezkedik el; lehetővé teszi egy rövidebb, történelmi szakasz alaposabb szemrevételezését és ennyiben előnyévé válik az, hogy formációsemleges. Eleve történelmi és társadalmi összehasonlításra törekszik, akár régióin belül és a régiók között - mondjuk a magyar és a lengyel fejlődés között. Hasonló folyamatokat vizsgál; s nem engedheti meg azt, hogy a vizsgálódás beleszoruljon egy-egy időpontba, vagy egy-egy nemzeti nézőpontba. Ezért egyben lefordíthatóvá is teszi a nemzetközi tudomány eredményeit. Mert a gondolkodás módja, szóhasználata, az eredmények és kudarcok jelzése ugyanúgy történik. Így a nemzetközi tudomány akumulálódhat a modernizációs elméletben, mert minden országban hasonló előkészítések vannak. Nemcsak a modernizációs folyamat eredményei mérhetők össze, hanem a nemzetközi kutatási folyamatoké eredményei is.

A másik ok pedig az integratív elmélet kérdésével függ össze. Nevezetesen, ha a formációelmélet nyelvével dolgozunk, önálló problémává válik az, hogy nem tudjuk a szaktudományok eredményeit integrálni, vagy csak nagyon nehezen és hosszú távon. Nem köt össze szerves kapcsolat a tapasztalattal. Tehát azzal, hogy összeszedjük az empirikus társadalomvizsgálat eredményeit és ez közvetlenül adjon nekünk valami eredményt. A modernizációs elméletre az jellemző, hogy egyrészt az empirikus tudományok eredményei épülnek bele a középszintű általánosításokba, másrészt integráns módon jelen vannak a legkülönbözőbb tudományok felismerései a demográfiától a szociálpszichológiáig. Például: milyen változások mennek végbe a lakónépességben /faluról való elvándorlás, a városi koncentráció/ ezeknek milyen következményei vannak, egészen a szociálpszichológiai, erkölcsi, vagy életmódbeli kérdésekig. Mindezt a modernizációs elmélet egyetlen összefüggő blokkban tárgyalja, amelynek az az előnye, hogy időnként nehéz is benne megkülönböztetni a résztvevő szaktudományokat. Nehéz pontosan megmondani, hogy valamely felismerés melyik rész tudományhoz tartozik. Hiszen inkább életmódon belüli blokkokat vizsgál integrált módszerrel, mintsem az egyes szaktudomány felől közelít.

Múltidőben kezdődött folyamatok

A modernizációs elméletnek tehát van egy határozott teoretikus frissessége, s lehetővé téve, hogy a magyar tudomány - a korábbi megtorpanás után - a 80-as években importból gyorsan felfusson nemzetközi színvonalra. Azt hiszem, mindkét általam említett szempontból érthető. Egyrészt közvetlen kapcsolódást jelent a nemzetközi tudományossághoz, másrészt a magyar tudományban is a szétszóródó eredmények együttes felhasználását teszi lehetővé. A demográfiától a szociálpszichológia területéig, beleértve olyan nagyobb tudománycsoportokat is, mint a történettudomány, szociológia, vagy éppen a politológia. A modernizációs elmélet tehát a magyar társadalom megértéséhez egy elég jelentős tudományos lökést jelentett. Megteremtette azokat az utakat, módokat, hogy reálisan és nemzetközi összehasonlításban szemléljük magunkat. Csakhogy megtorpanásának és elég hosszú ideig való stagnálásának is legfőbb oka az volt, hogy a tükör pontos volt. Tudniillik, olyan képet mutatott az országról, amelyet a hivatalos vezetés - beleértve időnként a tudomány vezetését is -, nem nagy örömmel szemlél. Ezért a modernizációs elmélet maga is megérte hosszabb-rövidebb hazai lappangásának időszakát.

Hogyan lehet mármost az elmúlt 40 év fejlődését a modernizációs elmélet szemszögén át vizsgálni? Ehhez néhány gazdaságtörténeti és társadalomtörténeti vonást is szükséges felvázolni. Alapvetően inkább szociológiai, azaz a társadalom tagoltságát és arculatát érintő kérdésekre szeretnék kitérni. A 40-es évek végén a magyar társadalom egy nagyon jelentős modernizáci-

ós programmal indult, mely nagyon ambiciózus, rendkívül felfuttatott fejlődéssel lassult le a 60-as évek közepén. Talán nem mindenki emlékszik arra, hogy 1965 nagyon rossz gazdasági év volt, ez terelt az 1966. májusi párthatározat felé, ami 1968-as mechanizmus kezdést befolyásolta. De igazából a 70-es évek elejének törése és lelassulása a nyilvánvaló. Gyötrő dilemma számunkra: vajon itt az történt-e, hogy először gyorsan megindultunk és aztán bizonyos pontokon megtört, illetve lelassult ez a fejlődés /ami a kisebbik baj lenne egyébként/, vagy pedig már eleve rosszul indult a fejlődés és ezért bele volt programozva nemcsak a későbbi megtorpanás, hanem az útról való letérés kérdése? Én a második magyarázat mellett szeretnék érvelni.

Mi volt az alapvető problémája a 40 évvel ezelőtt megindult modernizációs folyamatnak? Az egyik, hogy ez a modernizációs program a fejlett tőkés országok múltjának utolérésére irányult. Amit jövőbeli célként tűztek ki a 40-es évek végén, az sajnos már az elhatározás időpontjában gazdaságtörténeti és társadalomtörténeti múltidő volt. Miről van itt szó? A legegyszerűbb közelítés mindig a technika története. Az az iparstruktúra, amely a munkásmozgalmat kísérte, a múlt század fordulóján alakult ki Németországban, ahol a legerősebb volt a mozgalom. A századfordulón - körülbelül a világháborúig - hihetetlenül erős koncentrációs tendencia uralkodott a termelésben; a nagy méretek ökonómiaja dült, nehézipar-és nagyüzem-centrikus struktúrák jöttek létre. Ebben született a munkásosztály, ez termelte ki és hozta létre a maga ellenzékéül. Amit a gyári szocializmus ideáljának szoktunk nevezni, örökölte az orosz munkásmozgalom, és 1945 után - a sztálini minta mechanikus másolásaként - a többi kelet-európai szocialista ország munkásmozgalma és vezetése. Ám ez a két világháború között is egy elavult modell volt; a koncentrációs tendenciák és a nehézipar-centrikusság korán megroppant a vezető országokban, 1945 után pedig végképp lekerült a napirendről.

Bármilyen fájdalmas is, el kell mondani, hogy az 1970-es években, amikor még mindig a gigantomán, anyag-és energiaigényes termelési egységekbe ruháztunk be, akkor Nyugat-Európában ezeknél nagyobbakat, eredményesebbeket, hatékonyabbakat is lebontottak. A frissen építettek nem érték el azt a mértéket, amit Nyugat-Európában lebontottak. A svédek például úgy döntöttek, hogy számúzik a hazai hajógyártást, bár annak a hatékonysága 3-4-szer akkora volt, mint a Lenin Hajógyár hatékonysága, amelyben a szolidaritás mozgalom született Lengyelországban.

Vagyis - a magam kifejezését használva - szabadtéri technikai múzeumokat létesítettünk. Ez az igazság. Ez nem modernizáció, ez zsákutca volt. Amit mi építettünk, az a tőkés országokban a második világháború után már válságiparág volt és aki válság-iparágba ruház be, az a válságot idézi elő. A modernizációs program első nagy zsákutcája tehát a nagy, a szép elvével ragadható meg, amelynek számos következménye van. Csupán példaként említem ennek számos politológiai következményét. Tudniillik az államszocializmussal na-

gyon jól "összerímelnék" a nagyszervezetek; összefonódik ezeknek a nagyszervezeteknek a "gazdasági vezetése" és a koncentrált államhatalom politikai vezetése, a személyek körforgását nem tudjuk követni. Mert a KB-ban ugyanazok ülnek, de az illető egyszer miniszterhelyettesként bukkan fel, egyszer vezérigazgatóként, és ez még mindig nem múlt idő. Ha gyáriparban a múlt gyáriparát akartuk felépíteni, akkor ez még fájdalmasabban igaz a társadalmi programra. A XIX. század végi munkásosztályt akartuk "kiépíteni" a XX. század közepétől. A szociáldemokraták a múlt század végén találták meg és formalizálták jelvényüket, a kalapácsos embert. A kalapácsos ember a fizikai munkás, az anyagi termelés résztvevője. Ez a XIX. század végén tetőző, második iparosítási hullám főszereplője.

Akkor azt gondolták a munkásmozgalom teoretikusai, hogy ez a fajta munkásosztály, amelyet a nagyüzem megfegyvelmez, egyszerre lép, és ez lesz a társadalom döntő többsége. Erre homogenizálódik a társadalom egésze és egy rövidebb átmenet elve arra alapozható, hogy a munkásosztály készen áll, és vele szemben bármely más réteg egyre gyengülő pólus lesz, hisz a kispolgárság felmorzsolódik, az értelmiségi bekerül a termelés szolgálatába, s a munkásosztály a hatalmat fegyvelmezetten átveszi.

A világpiac a tudást fizeti

A 60-as és 70-es években - a beruházástól a párt szervezeti szabályzatáig - azt a modellt követtük, amit a XIX. század végén találtak ki, hogy az így értelmezett munkásosztály, mint a "kalapácsos ember" világa, "elnyeli" majd az egész társadalmat. Ezért egy olyan XIX. századi munkás-fogalom rabságában maradtunk, amelyben a termelés világa már túllépett és amelyen, mihelyt a 70-es évek elején ránt tört a világpiac, már csak tönkremenni lehetett. Ehhez ugyanis olyan fogalomrendszer kapcsolódik, hogy az termel értéket, aki kalapál. A "kalapácsos ember" logikája feltételezte azt a modellt, amelyben egy átlagos világpiaci termék értékének túlnyomó része a benne lévő anyagból és fizikai munkából származott. A második világháború utáni közvetlen időszakra ugyan még érvényes volt, de a 70-es évek elején közismerten megfordult az arány. A világpiac átlagos termékében 80 százalékban a szellemi munka foglalta el a helyet, és 20 százalék alá csúszott az anyagi és fizikai-gépi munka /beleértve a termeléshez felhasznált energiát is/. Olyan felgyorsult fejlődés ment végbe 1945 és 1975 között, amely ezt az arányt az ellenkezőjére billentette át. Ennek felelt meg a társadalmi átstrukturálódás is. Az Egyesült Államokban például 24 százalék körül van manapság az anyagi termelésben foglalkoztatottak száma összesen, és a századfordulóig 15-17 százalékra fog csökkenni. Ezek nem utópiák, hanem a modernizációs elmélet pontosan körüljárt számai és statisztikái.

Miért fontos ez a mai magyar társadalom térképének felmérésében? Azért, mert mi létrehoztunk óriási erőfeszítésekkel egy elsőgenerációs munkásosztályt, egy XIX. századi típusú munkásosztályt, amely inmobil, és amely csak a kalapácsos ember feladatát tudta betölteni, s az 1972. novemberi párttárgyalásban kimondtuk, hogy a társadalomnak, a politikának, és a pártunknak a fő ereje.

Lehet, hogy érzelmeket sértek vele, de aki eltűnőben lévő osztályra épít, az egy lemorzsolódó politikai uralmat épít fel. Mert az említett folyamat - minden erőfeszítésünk ellenére - Magyarországon is lejátszódott, már a 70-es évtized végén a szolgáltatásban dolgozók száma lett a legnagyobb foglalkoztatási csoport. Így azzal az ideológikus megítéléssel, hogy munkás, paraszt, értelmiségi éppúgy nem lehet társadalmi rétegeket jellemezni, mint ahogy merítőhálójával nem lehet vizet merni a Tiszából. Nem marad benne semmi. A társadalomban lezajló valóságos rétegződés egészen más típusú volt, melyről nem vettünk tudomást, mert egyrészt a múltat akartuk felépíteni, másrészt pedig a koncentrált, makroszintű beruházásokkal akartuk ezt a gyors, erőltetett menetet végigcsinálni. Hogy világos és statisztikailag is érthető legyen, az alapkérdés abból következik, hogy a nemzet által megtermelt bruttó össztermék hány százalékát vonja az állam költségvetésként a keze alá. Nálunk ez az arány rendkívül feszített volt és ezen belül a felhalmozásra fordított rész 30 százalék fölött mozgott. Az emberekre semmit, mindent az össztársadalmi folyamatban végrehajtott beruházásra fordítottak, amelynek a sorrendjét ismerjük. Az anyagi termelésen belül is a nehézipar, azután következhetnek az anyagi termelés egyéb formái, a termelést közvetlenül szolgáló infrastruktúra, a maradék infrastruktúra és legvégén az ember és a rá vonatkoztatott beruházás.

Ebben a modernizációs modellben két óriási buktató is van. Egyrészt az, hogy a világban az emberi beruházás modellje került előtérbe. Mi tehát abba fektettük a legkevesebbet, ami valóban a legnagyobb mértékig húzó, forradalmasító termelési tényező volt, az ember termelési kultúrájába és életmódjába. Ám ez csak az egyik nagy buktató, mert az említett felhalmozási prioritás-rend még súlyosabb hiányosságot is hordott magában. Nemcsak a zsákutcás fejlesztés, hanem a súlyos pazarlás értelmében is. Az emberektől, a fogyasztástól elvont összegek - Berend T. Iván adatai szerint - hozzávetőlegesen 25 százalékát elpazarolták ötéves tervről - ötéves tervre. Össztársadalmi méretekben tehát szinte termelési alapelvvé vált a pazarlás, s ráadásul az eladhatatlan készletek olyan érvágást jelentettek a költségvetésnek, amely minden évben meghaladta a katonai költségvetés mértékét. Azt a pénzt tehát, amit kidobtunk arra, amit megtermeltünk, nagyobb terhet jelentett a társadalomnak, mint évről-évre a katonai költségvetés.

"Kannibál" jellegű ez a modernizációs folyamat azért, mert fölfalja az összes létező előfeltételeket. Felfalja ökológiailag - tudniillik tönkre teszi környezetét -, valamint infrastruktúrális és emberi előfeltételeit is. Mert mindkettő-

ben van mindig egy nagy kifutás, egy nagy mozgástér. Nevezetesen az infrastruktúra közvetlenül nem korlátozza a termelést, de mikor elhanyagolják és vele szemben fejlesztik az anyagi termelést, akkor igen, a meglévő infrastruktúra is tönkre megy. A másik következmény pedig az, hogy az emberi tényező teljes elhanyagolása következett be annak révén, hogy célul tűztük ugyan "az ember a legfőbb érték" elvét, de az emberi beruházásra fordított hányad - nemzetközi és történelmi összehasonlításban is - az ipari társadalomba való átmenet ívének alsó peremén mozgott. Sikerül ebből negatív világcúcsot csinálnunk. Kevesebbet fordítottunk az emberre magára, és onnan vissza mindenre. Késleltetett városfejlesztés, késleltetett infrastruktúra fejlesztés, késleltetett kulturális beruházás, és így tovább. Ezeknek a következtében tovább-"örökítettük" az elmaradottságot.

Visszatérve a feltett kérdésre, hogy vajon a 40 év első nekifutásában jó volt-e és csak után lassult le a dolgok természete szerint, vagy sem? Elmondtam a magam álláspontját és szavaztam a második variáns mellett. Úgy érzem, némileg indokoltan. Ezért nevezhető a modernizációs folyamat önlefékezőnek, mert ez a vázolt előreszaladás nemcsak rossz irányba visz, hanem szükségképpen összegyűjt olyan ellentmondásokat, amelyekben a saját mozgása nélkül is elakad.

A hazai modernizációs modell azon az alapelven nyugodott, hogy a város ill. a proletár modern, a falu, ill. a paraszt menthetetlenül tradicionális. A végeredmény pontosan az ellenkezője. Magyarországon létrehoztunk egy ijesztően tradicionális munkásosztályt, és világméretben is elég szépen modernizálódott parasztságot. De sajnós sikerült ennek a parasztságnak a modernizációs kifutását a 80-as években megállítani és megtörni, hogy nem túl nagy legyen a kont-rasz.

Egy nagy szikla, sokmillió kavics

Az, hogy a munkásosztályunk miért nem modern, nagyjából már megpróbáltam leírni. A gigantikus nagy szervezetek egyre jobban kikerülnek a termelés központjából. Mindenkinek eszébe jut a General Electric, vagy más társaságok sokasága. Több tucat országban termeltetnek. Mind ez igaz, de a termelésnek és a termelőknek egyre kisebb hányadát fogják át. Inkább optimalizációs pontok sajátos tevékenységformákra. S a Japánok a maguk képes módján már a 70-es évek elején megfogalmazták milyen az ideális termelési szerkezet. Képzeljünk el egy nagy tengerparti sziklát, amit millió és millió kis kavics vesz körül, ez a jó termelési szerkezet. És így épül fel a japán termelési szerkezet. Magyarországon viszont csak az a szikla látszik. A sokmillió kisebb-nagyobb kavicsot nem látjuk, amelyek a kis cégek zömén keresztül támogatják, tartják a "nagy sziklát". Egészében véve is világos az a tendencia - különös tekintettel

a komputerizációra -, hogy a nagy méretek abszolút fölénye nemcsak hogy eltűnt, hanem világméreteken átadta a helyét a kisméretek fölényének. Nálunk csak a nagyméretek gazdasága létezik, van egy hatalmas úr, s alig van száz személynél kevesebbet foglalkoztató vállalat. Japánban ezek a cégek alkotják az üzemek 60-70 százalékát. Ezért tehát az a fajta modell, amely az egyszerű munka tömegmértű, militáris megszervezésén és a nagy méretű üzemeken alapul, egyszer s mindenkorra nemcsak technikailag, hanem társadalmilag is muzeális dologgá vált.

Bármennyire meglepő is, a KSH adatai szerint Magyarországon mindnyájan "két úr szolgál" vagyunk. Jövedelmünk 50 százaléka származik a hivatalos, első gazdaságból, 50 százaléka a másiktól. Nevezhetjük második gazdaságnak is, árnyékgazdaságnak is. Az az abszurditás jött létre tehát, hogy körülbelül egyenlő nagyságú jövedelme származik a magyar polgárnak mindkét szférából. Világos, hogy az állami tulajdon alapján való csoportosítása már csak ezért sem lehetséges. Másrészt az egyének általában valamely településen élnek és többnyire családban. Ám a családot a tulajdonviszonyok diktatúrája idején rétegeképző elemként fogták fel. Pedig ha alaposabban körülnéztek volna, kiderült volna, hogy két karakterisztikus családtípus van Magyarországon, amely együtt kb. a családok 70 százalékát jellemzi. A tervgazdálkodás bevezetése után többszöröseire duzzadt fel az államapparátus és az adminisztratív apparátusa az egyes üzemeknek, és kialakult az alapvető városi családtípus, mint a munkásság és az értelmiség szövetsége. /Munkás, adminisztrátor feleség./ Ugyanez falun - a tsz-tag feleséggel és az ingázó férjjel - a második alapvető családtípus a magyar társadalom térképén. A magyar munkásosztály 56 százalékban vidéken élt és kétlaki. Nem mozdul ki az iparba a mezőgazdaságból, se a családjá, se az életmódja révén. Ha nagyot "ütök" a vidékre, akkor a munkásosztály egy része is feljajdul. Ezt az elemi statisztikát nem nézték meg a pártvezetők a 70-es évek közepén. Amikor munkásérdekre hivatkozva vezették be azt, hogy adóztassuk meg a parasztot, hogy ne gazdálkodjék. A munkás ott tudott megélni, házat építeni és ezen az alacsony bérszinten a maga életmódját kialakítani.

Ezek is mutatják már, hogy azoknak a kategóriáknak, hogy munkásosztály, parasztság és értelmiségi, semmi értelmük nincs a magyar társadalomban. Kolosi Tamás és mások által leírt modellnek viszont megfeleltethető kb. 5-6 nagyobb társadalmi csoportosulás Magyarországon. De én mégis egy kicsit türelmetlenül szeretnék továbblépni, s azt mondanám, hogy van egy harmadik szervező elv is a magyar társadalomban. Ezt nevezhetjük a kulturálódás, a művelődés, a képzettség mértéke tengelyének. Arról van szó, hogy mikor elkezdjük a társadalmat a politika és a gazdaság tengelye mentén vizsgálni - ahogyan a 70-es években - nagyon jó eredményeket kapunk, kivéve egy pontot. Azt hinné az ember naivul, a szociológusok várták, hogy bármelyik tengely mentén előrehaladunk, az életmód kulturáltabbá válik és nő a művelődés, a képzettség irán-

ti igény. Ez 75-80 százalékban nem jött be. Nincs konzisztencia, összefüggés a magyar társadalom politikai és kulturális tengelye mentén elmozduló csoportok között, s a gazdagodó rétegek sem lesznek okosabbak. Ezért kezdték bevezetni a 80-as évek elején ezt a harmadik tengelyt. Kiderült, hogy a magyar társadalomban ez a három mérőszám - hatalom, vagyon, kulturáltság - semmiféle módon nem függ össze. Mind a három elv szervezi a társadalmat, de a maguk módján: többé-kevésbé egymástól teljesen függetlenül. Mindháromnak meg van a maga presztizsstruktúrája. A művelődés gazdasági jelentősége, vagy akár a képzettségé, nemcsak romlik, hanem tönkre megy. Az elmúlt 15 évben az értelmiség átlagjövedelme lesüllyedt a szakmunkás színvonalára. Mégis vannak olyanok, akik nem törődnek azzal, hogy rosszabbul bérezettek, de mégis mindenáron képzettséget akarnak szerezni - bár ez gazdaságilag teljesen irracionális. A szakmunkás ugyanis 20-as évei elején éri el a keresete maximumát és mozog az átlagával, az értelmiségi pedig a 30-as és 40-es éveiben. Vagyis a megszerzett reáljövedelme sokkal kevesebb, mint a szakmunkásoké. Az értelmiségiek tehát irracionálisan viselkednek, s irracionálisan viselkedik az a pedagógus réteg is, amelynek meg van ugyan a maga társadalmi presztizse, de nem illeszthető bele az L-modellbe, mert mindkét tengely mentén hátrányos helyzetű.

A századvégek összekacsintanak

Három tényező tagolja a magyar társadalmat, amelyek ellentmondanak egymásnak. Ha pozitívan akarom mondani, azt mondanám, nem akkumulálódnak, ha negatívan akarom mondani, azt mondom, hogy a politikai elit nem okoskodik, a gazdasági elit nem akar képzettséget szerezni, s a kulturális eliteknek nincs politikai befolyása és nem fizetik meg. Ez a csúcson markánsabb, lefelé kevésbé kontrasztos, de az eltérők bejárják a magyar társadalmat. Ismétlem, ennek óriási előnyei is vannak, hiszen egy klasszikusan elmaradott modernizált társadalomban az előnyök akkumulálódnak és monopolizálódnak. Az iskolázottság királyi útja a politikai elit, amelyben biztosítva van a gazdaságilag is a nagyobb jövedelemhez való jutás. Magyarországon nem ez az eset világos, hogy ha elkülönítjük a "politikai osztályt", akkor nem ezek a legjobban keresők ebben az országban; ha elkülönítjük azt, hogy kik keresnek a legjobban, ezek nem a legnagyobb politikai befolyással rendelkezők, s műveltségi szintjük az átlagosnál kisebb. Ennek alapján a magyar társadalom nagy része jól leírható. Ám ez nemcsak modernizációs zsákutca, hanem egy modernizációs kudarc is. És ekkor megszólal a történész. Magyarország története megfelelő kötetét kinyitva, a múlt század végéről ugyanezt a társadalomképet kapjuk. A mai magyar társadalom ugyanolyan, mint a múlt század végi társadalma. A századvégek "összekacsintanak". A múlt század végén plurális társadalom volt abban

az értelemben, hogy rétegszerűen - sőt időnként etnikailag is - elkülönültek egymástól a vagyon, a hatalom és a művelődés szerveződésének elvei szerint. Volt tehát egy kulturális burzsoázia, amely európai szintű és rangú volt, volt egy gazdasági burzsoázia, amely nem feltűnően magyar neveket viselt és volt egy mindenáron kétes ipszilonnal végződő társaság, a történelmi osztály, amely betöltötte a politikai uralkodó osztály szerepét. Az a tragikus, hogy egy évszázad után is ugyanez a helyzet.

Igaz, hogy a társadalom nagy többségét illetőleg az előnyök nem akkumulálódnak. Lásd a státuszinkonzisztencia problémáját. De a társadalom egyre jobban növekvő alsó részét illetőleg a hátrányok sokszorozódtak. A 70-es évek elején létrejött - leszorítva a társadalmi folyamatok alá - olyan 10 százaléknyi tömege a lakosságnak, amely többszörös hátrányos helyzetű. Se a vagyonban, se a politikában, se a kulturában nem tartanak sehol. És ezzel olyan állapot jött létre, amiből nem lehet kitörni. Hiszen nem versenyképes egyik szempontból sem. Politikailag néma, gazdaságilag "béna" és kulturálisan kiszorult a társadalomból. Ez a 10 százalék a 80-as évek végére a társadalom 30 százalékára szaladt föl. A modernizációs folyamat 15 éves kudarcra leszakított egy óriási réteget a társadalomtól, társadalom alattivá tette abban az értelemben, hogy mindaz, ami társadalmi normának számít, ebben a rétegben, - amit új szegénységnek nevezünk - nem lelhetjük fel. Ezért - korántsem játszva a szóval - egy újabb plurális társadalom jött létre Magyarországon. Az egyik kínosan-keservesen, de mégis tud és megpróbál együttthaladni a fejlődéssel, túlmunkával, önkizsákmányolással, de fenntartja életszínvonalát, próbálja újratermelni magát. Önemésztő módon, de sikeresen, legalábbis rövid-vagy középtávon. A társadalom stabilizálódó egyharmada azonban egyre jobban és egyre reménytelenebbül leszakad. Nemcsak erkölcsileg elfogadhatatlan mindez, hanem mindennemű további modernizációs kísérlet és kiugrás elemi akadályát képezheti a társadalomnak ez a lecsúszott egyharmada, amelynek szociálpolitikai segítése - a vergődő és gyenge állami gazdaság miatt - szinte egyáltalán nem remélhető.

Magyarországon tehát 1945 után egy történelmi modernizációs zsákutca termelődött újjá, történelmi mélyszántásra vállalkoztunk, s ebből a történelmi mélyszántásból visszaesés következett be ugyanarra. Az új szegénység fogalma arra emlékeztet bennünket, hogy a világ óriásit változott, de ehhez a világhoz képest az egyharmadnyi népesség ugyanolyan helyzetben van, mint a múlt század végén. A fizikai mutatók szerint jóval nyomorultabb állapotban lévő három millió koldus volt elmaradva az akkori Európától. Modernizációs kísérletünk kudarcra, hogy két ugrással egy szakadékot nem lehet áthidalni. A társadalom struktúráját nem sikerült modernizálni és nem sikerült alapvetően mobilizálni sem. A 70-es évek elején a mobilizációs struktúrák megmerevedtek. Tekinthejtük ezt bármilyen értékrend felől, nem kell ehhez egy szocialista nézőpont sem, hogy szomorúak legyünk akkor, ha ránézünk a mobilizáció térké-

pére. A társadalmi rétegek lényegében újratermelik magukat, zárttá válnak. Ugyanolyan nehéz a kilépés egy-egy társadalmi rétegből, mint ahogy az az ismert történelmi modellek mentén volt. Nyilvánvalóan alapvető újrakezdésre van szükség. Ennek az újrakezdésnek a jellege nem lehet az, hogy Magyarországon szociálpolitikával oldjuk meg a leszakadó egyharmad helyzetét. Mivel tudjuk megoldani? Itt jön elő az emberi beruházás sokat emlegetett, talán már unalmassá is vált, de alapvető kérdése. Nyugat-Európában az a mondás járja, hogy csak magas szinten fogyasztó ember tud magas szinten termelni. Európa keleti felében hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy gazdag társadalmak sok mindent megengedhetnek maguknak. Megengedhetik maguknak az oktatás, a kulturálódás, a magas szintű életmód luxusát, mert gazdagok. Ebből egy szó sem igaz. Épp az ellenkezője igaz. Azért gazdagok, mert sokat fogyasztanak, mert sokat oktatnak és sokat művelődnek.

A második világháború után azok voltak egyedül a "sikerországok", amelyek azt mondták: szegények vagyunk, ezért nem tehetünk egyebet, mint mindennünk, ami van, befektetjük az oktatásba. Ezek az országok voltak azok, amelyek - 20-30 más országot megelőzve - az élmezőnyhöz közelhúztak. Lehetnek a világ legkülönbözőbb tájain, a stratégiájuk ugyanaz. Ebből látszik: ha egy ország az emberi beruházást veszi komolyan és megteremtik a magas képzettségű termelőt, akkor válik igazzá az a logika, hogy magas szinten fogyasztó ember, magas szinten termel. Míg a maga életmódja primitivitásba visszászorított, a termelés egész struktúrája iránt érdektelen és nem motivált, alacsony képzettségű ember, alacsony szinten, olcsót termel. Nem voltunk hajlandók beruházni a kiművelt emberfőkbe, az innovatív emberi képességbe. S ezért a világgpiac állandóan leértékelt bennünket. Leértékeltette a pénzünket, az életünket és az életmódunkat. Hol vagyunk manapság? A hivatalos statisztika szerint 1973-ban. Visszatértünk e tekintetben is a 15 éves zsákutca kezdetéhez. A társadalom tehát ebben a szerkezetében nem tud megújulni. Amikor a világgpiac a "kalapácsos ember" munkáját nem ismeri el, akkor nem lehet a "kalapácsos ember" munkahelyébe beruházni.

Világos tehát, hogy a magyar társadalom egy rosszul programozott, felemásan végrehajtott, modernizációban tipródik és csak Deák Ferenc mondandójával lehet kilépni belőle: Ha rosszul van begombolva a mellény, újra kell gombolni. A magyar társadalomnak 40 év után új stratégiára van szüksége. Meg kell szabadulnia a XIX. századra jellemző osztályfogalmaktól, s ennek megfelelően a dolgozó ember fogalmának alapvető átértékelését kell elvégeznie. Mindazt tehát, ami 1972 óta olyan szent volt számunkra, hogy feláldoztuk érte a fejlődést, a jövőt és az egész megkezdett modernizációt, újra kell kezdeni, legyen útja bármilyen fájdalmas is. /A szerző beleegyezésével az 1989. március 17-én Szolnokon az Oktatási Igazgatóságon elhangzott előadását szerkesztve adjuk közre./

Dr. Tóth József:

A településpolitika hullámverései

Mi a település? Ez rendkívül összetett kérdés. Az én felfogásom szerint egy olyan sajátos rendszer, mely egy nagyobb rendszer eleme, s társadalmi, gazdasági infrastruktúrális egységként egy adott természeti környezetbe ágyazottan működik. Ennek az egésznek a komplex együttműködése a település. A településnek általam felvázolt fogalmában világos az, hogy az életviszonyok, a társadalmi elemek rendkívül szoros kapcsolatban, kölcsönhatásban vannak a gazdasági mozgásokkal. A gazdasági hatások rendkívül markánsan begyűrűznek a kultúra társadalmi területére. Ugyanez a helyzet az infrastruktúrával is, mellyel a mindennapi kontaktusok igen elevenek. (Infrastrukturális szféra például lerobbant művelődési ház-állomány, vagy a közlekedési nehézségek, a települések ellátása, ellátottsága, stb...)

A harmadik ilyen kölcsönhatási lehetőség magával a természeti környezettel adatik meg, amellyel kapcsolatosan sok minden elmondható lenne; mert az atraktív környezetnek nagy szerepe van abban, hogy a településnek a lélekszáma ne csökkenjék. A tiszta, a romlatlan, a még viszonylag elfogadható környezetnek a jelentősége igen nagy. Bevezetőül tehát ezt szerettem volna rögzíteni, és vitára is azt ajánlom, hogy a településről önmagában ne beszéljünk, hanem mmindig arra gondoljunk, hogy ez az egész így együtt település. Tehát ne tévesszen meg bennünket, értelmiségieket, hogy ha azt mondják, hogy településpolitika, vagy azt, hogy településfejlesztési koncepció, mert ilyen önmagában nincs. A települést nem lehet külön fejleszteni, csak akkor, ha egy adott átfogó településpolitika mint rendszer, egészként működik. Csak megfelelő gazdaságpolitikával, társadalom- politikával, infrastruktúra- és környezetpolitikával, magyarul: egész tevékenységünk jövőbe mutató átgondolt tervezésével lehetséges. Ebből az első tételből tehát azt az intelmet vonnám le, hogy ne hagyjuk magunkat szűk, tendenciózus politikai elképzelésekkel "bepalizni". Tisztázandó még az is, hogy mi a kistelepülés? Világos, hogy struktúráját tekintve ugyanez a szerveződés, csak kicsiben.

Mekkora a kicsi Kínában?

Adott a probléma, hogy mi a határ? (Decemberben voltam Kínában és ott a szociológiai intézet egyik kutatási témáját ecsetelendő, aki fogadott azt mondta, hogy náluk rendkívüli módon előtérbe került a "kisváros-kutatás". Milyen jó - gondoltam -, hogy közös témát találtunk a nagy Kínával. Igen ám, csak az első kérdés volt, hogy mi a kisváros, náluk és nálunk? Először nekem adták meg a szót a vendég jogán. Elmondottam, hogy nem vagyunk egészen összhangban abban, hogy a 20, 25 vagy 30 ezres lélekszám a határ. Azt

mondják, hogy náluk lényegében ezt eldöntötték azzal, hogy 150 ezer a kisvárosi határ. Világos, hogy ezek mennyiségi mutatóknak látszanak; de az világos, hogy 150 ezer ember számára egy bizonyos életszínvonallal, egy bizonyos szokásrendszeren belül egész más intézményeket kell fenntartani, mint pl. 30 ezer ember számára. Középiskolák, kórházak, stb..., amelyeknek itt megfelelő sz Tendertjei vannak.

Hasonló a helyzet kistelepüléseknél is. Itt a döntő az az, hogy - miután ezek a települések kicsik - minden egyes szférájú rendkívüli módon ingatag. Ha pl. adott 10 ezer ember, abból akad ilyen is, olyan is. A valószínűsége, hogy ilyen is, olyan is akadjon: egyetemet végzett éppúgy, mint analfabéta, mint rosszindulatú, mint jó indulatú, szőke, barna, stb..., szóval mindenféle fellelhető benne. De ha van 100 ember, ott az esetlegességnek a szerepe rendkívül nagy lehet. Más kérdés, és ezt ebben a körben nem akarom külön hangsúlyozni, mert ismert, hogyha 100 embert elkülönítenek, akkor az a 100 ember nem ugyanazt reprezentálja, mintha az egész populációból veszem ki a 100-at, hanem az már a maradék száz. Demográfia ilag más összetételű és társadalmilag más képzettségű. Tehát, ha kevés hasonló ember van, rendkívül megnó az egyénnek a szerepe. A kulcsfiguráknak az emberi kvalitása és mentalitása rendkívül sokat számít, többet mint a 10 ezres populációnál, mert a jellemzők feloldódnak a tömegben.

A gazdasági szféránál ugyanaz a helyzet, mint a kistelepülésnél. Van-e tsz ott, van-e üzem ahol dolgozhat az a húsz ember, aki éppen aktív korban van. Rendkívül fontos ez, hisz egyébként az ország szempontjából gyakorlatilag közömbös, hogy egy húsz fővel dolgozó (esetleg nem rentábilis) ipari üzem megszűntetnek egy tollvonással. Vállalati körbe tartozó döntés, de ugyanakkor agyonüthet egy kistelepülést. Vagy az, hogy van-e jó ivóvíz, vagy van-e út oda, van-e tömegközlekedés, égy így tovább. Tehát nem az merül fel, hogy jó-e az ami van, hanem az, hogy van-e egyáltalán?

Most, ezek után mi az a határ, az a mérték, ami kistelepülésnek tekinthető? A magyar statisztikában két ilyen határt ismernek. Az egyik az 1000 fő alatti, a másik az 500 fő alatti kategória. Igazából a problémák már itt elkezdődnek felhalmozódní, de élessé az 500 fő alatti tartományban válnak, ennek nagyrészt vannak technikai okai, tehát infrastruktúrához tartozó működtetési és gazdaságossági okai. Tehát egyszerűen nem érdemes kisebb népesség számára működtetni bizonyos üzemeket, szolgáltatásokat, egyszerűen a technikai paraméterek alapján. Tehát ez lenne az a határ, aminek alapján a kistelepüléseket el tudják határolni.

Jól érzékelhető folyamat az aprófalvasodás. Az, hogy van egy olyan folyamat Magyarországon, amelynek következtében egyre több lesz a kistelepülés. Nos ez, regionálisan differenciált folyamat. Az ország bizonyos részein eleve történelmi okok miatt, természeti tényezők által, természeti környezeti hatással is befolyásolt módon eleve több volt az aprófalvas település-rend-

szerhez tartozó elemek száma. Volt olyan térség az országban, ahol ismeretlen volt ez a településfajta. Most pedig azt látjuk, hogy ez szerencsére szaporodik.

Ez igazából két módon lehetséges. Vannak adataim arra vonatkozóan, hogy a kistelepülésekben élőknek a száma növekszik. 1970-ben pl. az 500 fő alatti nagyságú településekben 217 ezer ember élt az országban, az 1987-es adat 269 ezer fő. Amíg 1970-ben mindössze 670 ilyen településünk volt az országban, addig 1987-ben 942. Tehát: 1987-ben közel egyharmada a magyar településállománynak az 500 fő alatti tartományába tartozott. És ebben az egyharmadban élt ez a bizonyos 269 ezer ember, ami az össznépeségnek mindössze 2,5 százalékát jelenti.

Ez a folyamat az Alföldön nem ennyire erős, mert itt a településrendszer történelmileg más. Ebben több tényező ludas, leginkább a "törökök itteni tartós vendégeskedése", aminek következtében a tanyarendszer létrejötté dominált ebben a térségben.

Itt az Alföldön eleve kevesebb település van, mint az országos településsűrűségből átlagosan következne, mindössze 630, amelyből az 1000 fő alatti település 135 volt 1980-ban. Ez azt jelenti, hogy az Alföldön is ma már minden ötödik település 1000 fő alatti. Ha hozzá vesszük azt, hogy 1970-ben, az előbbi összevetés alapjául szolgáló időpontban még minden nyolcadik település volt 1000 fő alatti az Alföldön, és 17 év alatt oda jutottunk, hogy minden ötödik település. Az a tendencia, ami országosan is jellemző, és apró falvasodás fogalmkörébe tartozó folyamat, ez az Alföldön is érvényesült, nagyobb lélekszámú települeselemeket bontott le, de maga a folyamat folytatódik, ebben a régióban is sajátos körülmények között történik.

Az újjáépítés és újjátelepítés hatásai

Ennek az alapvető okait fentebb már összegeztem, csak egy nagyon rövid áttekintést teszek még hozzá, amely talán eléggé felületesnek tűnik most. Az ország második világháború utáni fejlődésében van egy olyan időszak, amit úgy nevezünk, hogy újjáépítés. Ez az újjáépítés azt jelenti, hogy mindenhol a pénzt oda viszik, ahol valamit újjá kell építeni. És hol kell újjáépíteni? Ahol "átrohant" a front. És igazából hol állt meg? Debrecennél, vagy Budapest előtt? Ott, ahol különösebb károk nem keletkeztek? De mihez képest?

Az igazi károk Budapesten és az "ipari tengely" mentén keletkeztek. A nemzet minden energiáját az újjáépítésre koncentrált. Vagyis a pénzt mindenhol az újjáépítési területekre vitték. Az ebből következő második fázis az extenzív iparosítás. Régen úgy mondtuk, hogy szocialista iparosítás. De később beláttuk, hogy ez a jelző, nem biztos, hogy szerencsés. Szénre települt nehéziparral valósult meg ez az iparosítás, következésképp a pénz területileg ugyanoda áramlott, mint az előzőekben. Ez azt jelentette, és a szektorokat tekintve azt jelenti ma is, hogy a mezőgazdaságból az iparba áramlik a támoga-

tás. Tehát a mezőgazdaság által megtermelt jövedelem lefölözésével csináltuk meg az extenzív iparosítást.

Ami kevés infrastruktúrális fejlesztés akkor volt, mert nagyon kevés volt, inkább fölértük; a termelői infrastruktúra pedig valójában odarangsorolódott az iparhoz, a termelő beruházásokhoz. Az emberek, nagy tömegben mindig ésszerűen döntenek: oda mennek, ahol jó nekik, s onnan elmennek, ahol rossz nekik, ha erre a lehetőségük megvan. Ez azt jelentette, hogy a nem támogatott térségtől óriási tömegek áramlottak a preferált, iparosított munkahelyet, fizetést, lakást kínáló területekre. Sőt, éppen a mezőgazdaság átszervezésével tettük ki komoly dilemmának az ottani populációt, amelynek tagjai ily módon taszítva és vonzva is voltak. Következésképp elköltöztek ezekből a térségekből.

Ez azt jelentette, hogy bizonyos aprófalvas térségekből (mint pl. Észak-Borsod, vagy Zala, Baranya), amelyeket nem érintették az iparosítás folyamatai, az aprófalvak lebontódása gyors ütemben indult meg. Pontosabban ez a folyamat már korábban kezdődött, a századforduló körül, amit a modernizáció meggyorsított. Néhol kitelepítették a lakosságot, megzavarták a helyi társadalom struktúráját. Hiába telepítettek másokat oda, egyszerűen olyan különbség keletkezett a társadalmi-gazdasági gazdálkodási rendszerben, vagy az egész települési rendszerben, amelynek következtében az képtelen volt működni, nem tudta tolerálni ezeket a változásokat.

Vagy gondoljunk arra, hogy határsáv volt az országnak igen jelentős része. A határsávból bizonyos néprétegeket el kellett költöztetni. (Kulákok nem maradhattak a határsávban.) Egyáltalán nem volt lehetséges a kontaktus, vagy csak nagy nehézségek árán. Innen az elvándorlás felgyorsult. A lebontódás, a tanyarendszer felszámolása, a nagyobb települések zsugorodása indult meg e tényezők hatására. Voltak olyan települések pl. a Tiszaháton, Szatmárban, amelyeket annak idején a törökök sem értek el. Társadalmuk zavartalan volt, s a fejlődés menetétől túl messzi voltak sok tekintetben. Tény az, hogy viszonylag háborítatlanul vészelték át bizonyos kellemetlenségeket. Ebből olyan furcsa helyzet adódott, hogy párszázlelkes települések megmaradtak a stabilitási szinten. Népeség számuk nem esett, nem csökkent, tehát volt egy megtartó erő és nem volt a közelükben döntő vonzerő. Az az alternatíva az volt, hogy vagy ingáznak, vagy pedig maradnak. Ez túl nagy út volt, melyet nem vállalt mindenki.

Érdekes folyamat, hogy egy település lélekszáma elkezd esni, aztán valahol konszolidálódik, s onnantól csökken tovább. Létrejön egy új egyensúly. Rendkívül nagy a szerepe annak, ha a település kicsi, annak, hogy milyenek a humán tényezők. Az aprófalvasodási folyamat igazából mindenfajta összegződő hátrányokkal járt együtt. Az, hogy aprófalvasodik a térség, abból olyan tényezők következnek, hogy meginog az egész struktúra, hiszen minden szférája bizonytalanná, esetlegessé lesz. Változik a demográfiai szerkezet, domi-

nál az előregedés, vagy létrejön egy új tényező, ami Szolnok megyében sem idegen, az etnikai összetétel megváltozása, amelynek következtében az ingatlan árak lecsökkennek. Tehát hozzáférhetőbbé válnak a szegényebb rétegek számára, a lumpenrétegek, (részben) a cigányok számára is. Nagyon óvatosan fogalmazok, hiszen ez nem cigányprobléma, ez lumpenprobléma, ami nagymértékben átfedődik, de nem teljesen az. Tehát ha ez elindul, olyan folyamattá válik, ami önfenntartó és menekülésszerűvé teszi az ott élő, a korábban ott élt lakosságnak a válaszát erre a változtatásra.

A halmozódó hátrányok között tartom számon, hogy kivonul a közigazgatás, a tág értelemben vett intézményrendszer a településből. Most két dologra utalnék csak. Az egyik a társközségi szituáció, amit az apró falvas térségekben nagyon sok helyen alkalmaztak Magyarországon. Viszont nálunk, ha valamit elrendelnek, akkor azt generális módon meg is valósítják. Már a nagyfalvas térségekben is, így Szolnok megyében is! Tehát igazából akkor nem tudott ellenállni ez a megye sem annak a nyomásnak, mint ahogy nagyon sok más megye sem. A társközségi szerepkör rendkívüli módon meggyöngyítette az adott településnek a társadalmi viszonyait, az infrastruktúráját, sok esetben a gazdasági helyzetét is, mert az összevonást követte a gazdasági szervezeteknek, az értelmiségnek a koncentrálása. Tehát mindezzel jelentősen gyöngült a társadalmi, az infrastruktúrális rendszer.

Város és vidéke = Védekező bölcsesség

Mindez rendkívül nagy kárt okozott a településrendszerben, s ha magyar településrendszert mondok, akkor (mégegyszer hangsúlyozom) ez gazdaságot, társadalmat, infrastruktúrát, környezetet mindent jelent. Ennek a kárnak a kiküszöbölése hosszú-hosszú évtizedek feladata lesz. Régi irattáraknak titkos, most már talán kicsit hozzáférhetőbb lerakatoknak mélyéről olyan tervezetek kerülnek elő, amelyekben az 50-es évek elején sokkal vadabb jövőt, magyar településrendszert festettek hazánk egére. Ijesztő dolog, mert tény: mi is megkíséreltük tönkretenni saját országunkat. Szerencsére már az '53-as fordulatváltozás előnyt jelentett a mezőgazdaság javára a nagyiparhoz képest. Ebből is ered, hogy a mezőgazdaság átszervezését '60 táján viszonylag szelíden oldottuk meg; és az '71-es Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptiót is nagyrészt kibírta települési rendszerünk, mert "magyarosan" hajtottuk végre. Ez egy rendkívül jó eleme, sajátossága a magyar mentalitásnak. Mi tudunk úgy végrehajtani dolgokat, hogy az ellenkezőjét csináljuk, s az elszámolásnál úgy jön ki, mintha azt tettük volna, amit "elvár" a döntéshozó! Ez egy "védekező bölcsesség", ami ilyenkor feltámad bennünk, és nagyon sok hasznunk ered belőle.

Tehát az egyik a társközségi modell, a másik a kétszintű igazgatás, amely most kezd kibontakozni, ez utóbbi hatását tekintve legalább annyira káros, mint az OTK. Nos, mi ennek a lényege? Az, hogy legyen a megye és legyen a

helyi szint. Ne legyen közte város (járás, stb.). Ez így nagyon demokratikusnak hangzik, de a csel az benne, hogy azt a szintet szünteti meg, amelyik objektíve létezik, és azt erősíti meg, ami mesterséges.

Most vita folyik az új tanáctörvény módosításáról, egyáltalán ez egy kormányzati szint legyen-e, vagy hitali szint. Ne legyen közte város (járás stb.). Ez így nagyon demokratikusnak hangzik, de a csel az benne, hogy azt a szintet szünteti meg, amelyik objektíve létezik, és azt erősíti meg, ami mesterséges. Most vita folyik az új tanáctörvény módosításáról, egyáltalán ez egy kormányzati szint legyen-e, vagy hivatali szint? Az én álláspontom: a hivatali szint. Ésszerűtlen egy olyan mesterséges szint, ami megszünteti azt, hogy "város és vidéke". A világ minden részén van ilyen, nem azért, mert kitűzik célul, hogy legyen ilyen, hanem azért, mert bizonyos feladatok ellátása kisteleplésen nem lehetséges gazdaságosan.

Ennek a kétszintű igazgatásnak különösen a pici településekre lenne olyan veszélye, hogy képtelenek lennének az érdekérvényesítésre, hisz túl nagy az "ellenfél". Hol kell érvényesíteniük érdekeiket? A megyénél, ha ott futnak össze ezek az érdekek. Itt van tehát a megyei szint, és itt vannak a települések. A települések között van egy 500 lelkes település, pl. és vele egyenrangúan mondjuk Szolnok, mint megyeszékhely. Jogilag egyenrangúan. A két település súlya azonban szerepköréből adódóan soha nem lehet azonos.

Végül röviden az ország mai helyzetéről és lehetőségeiről szólnék. Ebben a megközelítésben a kisteleplések szempontjából egy dolgot húznék csak alá, azt, hogy egyre kevesebb pénz jut központi forrásból ezeknek a településeknek a gondjaira, bajaira. A hiány oly módon oldatik meg, hogy fokozatosan nagyobb önállóságot adunk ezeknek a településeknek. Magyarán, legalább beszélhessenek - ami kétségkívül egy pajzán érzés hosszabb hallgatás után -, de ez igazából a problémákat nem a gyökerüknél fogja meg. Az előkészületek alatt álló törvények azonban érdemi dolgokhoz is hozzányúlnak. Ilyen a tanáctörvény szabályozási koncepciójának megalkotására alapult bizottság. A legutóbbi ülésen szóba került, hogy a községi tulajdon. Vagyis: mi lesz a települések tulajdonával? Itt nagyon sok jó törekvés lehetséges, pl.: a területen lévő föld, melynek értéke lenne, a vizek, ásványkincsek, épületek, stb... Természetesen ennek még ki kell dolgozni a mechanizmusát. Ha mindez működni kezd, akkor kialakul a mostani helyzetnek megfelelő reprodukciós folyamat. De akkor is csak azt tudjuk elérni, hogy a szegény nem szegényedik tovább, mert megmarad ugyanolyannak. Tehát ha mindezt optimálisan be tudjuk vezetni majd az új tanáctörvénnyel, az új alkotmánnyal, akkor is szükség lesz a kisteleplések, a halmozottan hátrányos helyzetben lévő térségek problémáit közös érdekként is kezelni és támogatni ezeknek a felzárkózását, csökkentve az esélyek egyenlőtlenségét, oly módon, hogy más források megcsoportosításából kell teremteni valamilyen központi forrást. Ilyen ma is létezik.

3 milliárd forint van 5 évre ennek a programnak a kibontakoztatására, ezzel a pénzzel több milliárdot lehet megmozgatni.

Felfelé a lejtőn

Mit kellene tennünk, mit lehet tennünk? A gazdaságban mindenképpen rendeznünk kellene a tulajdonviszonyokat. Nagyon sokat segítene, éppen ezért mert kis településekről van szó. A tulajdonnal való élés, a tulajdonnal való mozgáslehetőség rendkívül felpörgetné a gazdasági folyamatokat. Munkahelyeket kellene teremteni. Mindenki kaphat támogatást a munkahely teremtésére, kivéve a magánszférát. Egy 24 fős faluba nem fog bevonulni egy szövetkezeti, vagy állami cég. Tehát a magántőkét kell kellő támogatással ösztönözni erre. A régi "szent teheneinkhez" kötődő ideológiával megterhelt gondolkodásmódot felül kellene vizsgálnunk - egyebek között e kérdéskörrel kapcsolatban vizsgálnunk kellene a dolgait is. A telematika tulajdonképpen az informatikának és a telekommunikációnak az információ távolra történő terjesztésének a kombinációja. Tehát a munkás a saját otthonában dolgozik, s ez az egész úgy van megszervezve, hogy ott is be tud kapcsolódni a munkába. A bedolgozói rendszer funkcionál. A termékminőséget tekintve óriásit tud produkálni ez a szisztéma. Ehhez azonban az infrastruktúrális szférának legalább olyan szintű fejlettsége kell, hogy pl. legyen út, legyen telefon stb... Az infrastruktúra ebből következően kulcskérdés, kulcskérdés a telefontal, az úttal, a személygépkocsival, stb. való ellátottság.

A társadalmi szférában mit tudunk tenni? A társadalmi szféra elöregedett, az iskolai végzettség alacsony a kistelepüléseknél. Tehát azt tudjuk tenni, hogy megindítjuk "felfelé a lejtőn" a társadalmi szféra folyamatait. Ebben rendkívül fontos az emberi tényező. Mindent el kell követnünk, hogy azokat az értelmiségieket, akik a falvakban, a kistelepüléseken élnek megpróbáljuk támogatni anyagilag és erkölcsileg, s ezzel megtartani. Mert a "vidék" felemelkedése döntően rajtuk múlik.

(A Szolnokon "A kistelepülések és a művelődés" címmel rendezett regionális tanácskozáson elhangzott vitaindító előadás hangfelvétel alapján szerkesztett változata. A további előadásokat és vitaösszefoglalót következő számunkban közöljük.)

Malomkövek között

"Audiatur et alters pars"

A romániai magyar értelmiség levele a román értelmiségiekhez

Ez a levél 1979. májusában, 10 évvel ezelőtt íródott. Azóta sok víz lefolyt a két országot összekötő Dunán. A romániai magyarság helyzete azonban ez idő alatt tovább romlott, sőt, létében vált veszélyeztetetté a mintegy kétmilliós, erőszakos asszimilálásnak kitett kisebbség.

Szerkesztőségünk 1983-ban jutott e levél birtokába, de a hazai nemzetközi, politikai és tájékoztatási viszonyok nem tették lehetővé azonnali közlését. Sajnos, 10 év múltán is úgy érezzük, a most közreadott megrendítő soroknak a Romániában jelenleg zajló "szisztematizálási" folyamatok különös és tragikus aktualitást adnak. Az olvasóknak, a szerzők megfogalmazásával élve ajánljuk, hogy bölcsességgel mérlegeljék ezt a keserű, fájdalmas levelet.

L.Gy.

Tisztelt Barátaink!

A megértés reményében fordulunk Hozzátok. Panaszra nyitjuk hallgatásra parancsolt szánkat, hogy ne mondhassák utódaink: nem volt bátorságunk a végveszélyben, s magunk védelmében szót kérni.

Azt akarjuk, hogy a romániai magyar nemzetiség ellen folyó hajszával kapcsolatban megismerjétek a teljes igazságot - a részrehajlás nélküli igazságot. Kérjük a meghallgatást. Meg kell hallgatnotok és meg kell értenetek. Ha ezt nem teszitek, Ti is bűnrészesé váltok egy etnikum, a romániai magyarság elpusztításában. Mi hisszük, hogy ezt nem akarjátok, hogy nem adjátok vokso-tokat azokra az intézkedésekre, amelyeknek az a céljuk, hogy megfosszanak bennünket anyanyelvünktől, mindattól, amit nemzeti kultúrának nevezünk, s amit a természet törvénye szerint tovább kellene adnunk utódainknak.

A történelem sokszor megpróbálta ezt a földet, amelyben élünk adatott. Irítottak bennünket, magyarokat és nem magyarokat egyaránt, idegen népek, és fenekedtünk egymás ellen is eleget. A tragédia, amit századokon át megéltünk, arra kellene figyelmeztessen bennünket, hogy biztosítsuk egymás számára a tisztességes, félelem nélküli életet, hogy a kölcsönös becsüléssel lépcsőt építsünk egy olyan holnaphoz, amikor a gyűlölködés kimúlik mindenkinek a szívéből.

A második világháború befejezésekor az erdélyi magyarság abban a balga hiedelemben ringatta magát, hogy olyan történelmi korszak nyílik meg előttünk, amelyben a faji üldözés büntetendő cselekedet lesz, amikor ki-ki szabadon használhatja anyanyelvét, ápolhatja ősi szokásait, annál is inkább reménykedtünk, mert történelmi tapasztalat bizonyította, hogy Európa országainak határait nem az önrendelkezési jog elve alapján jelölték ki. A második világháború után ugyanazok a fatális szenvedélyek hatottak, mint az első befejezése után. Tudtuk, hogy a hatalmi politika mindig előbbrevaló, mint az etnikumok lehetőség szerinti egybetartozása. Amikor népeink sorsa felett döntöttek, minket éppúgy nem kérdeztek meg, amiként Titeket sem. Reméltük mégis, hogy Európa valóban demokratikus alapon rendeződik újra. Olyan elvek alapján, amely másodlagos problémává teszi a határok "hollétét", mert minden állam biztosítani fogja nemzetiségeinek, kisebbségeinek azokat a demokratikus szabadságokat, amelyeknek birtokában a határokon kívül szorult népcsoportok otthon érezhetik magukat új hazájukban is.

Így reméltük mi. És mi, romániai magyarok, e hitben voltunk lojális állampolgárok. Úgy tettük a dolgunkat, hogy munkánk eredményeképpen is megszerzzük magunknak az egész társadalom megbecsülését. A felszabadulás után, majdnem egy évtizeden át úgy látszott, hogy reményeinkben nem kell csalódnunk. Ma már tudjuk, hogy becsaptuk önmagunkat is, amikor hittünk a hatalomban. Megalázva és megcsalatra írjuk le ezeket a szavakat, nem is a magunk, hanem a több mint kétfélmillió romániai magyar nevében. Megcsalatra, mert elorozták tőlünk legszebb reményeinket, és megalázva, mert másodrendű állampolgárokká degradált bennünket a Rend, olyan emberekké, akiknek egyre kevesebb a joguk anyanyelvük használatára.

Amitől hosszú évek óta rettegtünk, bekövetkezett. Ma már csak igen korlátozott mértékben taníthatjuk gyermekeinket magyar iskolában. El kell szenvednünk a legreakciósabb válogatási elvet, a "numerus clausus"-t, amelynek egyenes következménye lesz, a "numerus nullus", az, hogy a magyar gyermekek előbb-utóbb nem járhatnak magyar iskolába, s ha mégis értelmiségi pályára készülnek, csak egy mód marad a tanulásra: a román iskolák látogatása. Akik magyar iskoláinkat pusztulásra ítélték, akik a magyar tanítók és tanárok legnagyobb részét segédmunkásokká "minősítették", nagyon jól tudják, hogy az anyanyelvi oktatáson áll vagy bukik egy nemzetiség léte. Akiket erőszakkal eltávolítanak a magyar iskolából, azokat megfosztják nemzeti kultúrájuktól: ez az első lépcsőfok az etnikai csoport megszüntetésére. Ez ellen a céltudatos asszimiláció ellen minden józan ember tiltakozik. És ne csodálkozzatok, ha a romániai magyarságon kívül, szerte az egész világon szaporodnak a kormány politikáját elítélő nyilatkozatok. Emberi méltóságunk is megköveteli, hogy minden erőnkől tiltakozzunk az ellen, hogy a legdurvább erőszakkal

elválasszanak bennünket attól a tizenöt milliós közösségtől, amelyhez etnikailag tartozunk, amelynek kultúrájában nevelkedtünk, amelynek hagyományait meg akarjuk tartani és tovább akarjuk adni, akikkel a kapcsolatokat félelem nélkül ápolni akarjuk.

Kérdezzük Töletek: mi a bűne a romániai magyarságnak, hogy a kormányzat megkondította felettünk a vészharangot? Miért degradáltak bennünket "aljanépnek", "barbároknak", "jövevényeknek", "ázsiaiaknak"? Miért uszít ellenünk a kormányzat exponense, a legnagyobb, sőt nyugodtan mondhatjuk, fasiszta ideológiát hirdető prominens személyisége? Jól tudjátok, kiről van szó, hiszen a román értelmiség javarésze is elítéli Adrian Paunescu féktelen uszítását, magyarellenes lázításait. Kérdezzük: miért tüzelhet egyre vadabban ellenünk?! A választ tudjuk: csak azért, mert a kormányzat elhatározta: nekünk, romániai magyaroknak, el kell tűnnünk a történelem süllyesztőjében, el kell tűnnünk, hogy létrejöhessen egy nacionalista lázalom, "az egységes szocialista román nemzet".

Az emberiség szégyene, hogy egyáltalán meghirdethető egy olyan távlati program, amely arra hivatott, hogy egy ország nemzetiségeit erőszakkal megszüntesse. A szocializmus meggyalázása, hogy a legretrográdbb tervhez a leghaladóbb eszme zászlaját lobogtatják. Olyan mindez, mint egy lidérces álom. Szívszorító, ha végiggondoljuk, hogy nem akadt ember az országban, aki nyilvánosan elvetette volna azt az ördögi tervet, hogy kétezerre létre kell jönnie a "homogén szocialista román nemzetnek, az egynyelvű országnak".

A faji mítosz megszállottai türelmetlenek, a határidőt túl rövidre szabták. Igaz, ami nem valósítható meg negyedszázad alatt, kellő céltudatossággal, kitartással és terrorral elérhető ötven, vagy hatvan esztendő alatt. Ám ha ez a terv egyszer valóra válik, akkor a történelem ítélőszéke előtt nemcsak a felelős vezetők fognak felelni. A történelem nem ad felmentést azoknak sem, akik nem találták meg a módját egy népcsoport kipusztítása elleni tiltakozásnak. Nem menthetünk fel Benneteket a felelősség alól, ha közömbösek maradtok.

Ne tettessétek magatokat süketeknek és vakoknak, hallgassatok a némaságra parancsolt lelkiismeretetekre, és álljatok mellénk: erősek és gyengék mellé. Ne hagyjátok, hogy bemocskoljon bennünket a hatalom, ne tőrjétek, hogy módszeresen kimetszék belőlünk mindazt, amit nemzeti érzésnek hívnak. A Ti felelősségeitek legalább akkora, mint a kormányzaté.

Hiszünk Benneteket, hogy nem hagytok magunkra. Erre kérünk Benneteket a humanitás, a józan ész nevében.

A tragikus időszakban, amikor az ország lapjai tele vannak a magyarságot gyalázó cikkekkal, "tanulmányokkal", nem hallgathatunk tovább, mert ezek az emlékezők nem a múlt miatt íródtak, hanem a jövő érdekében, a mi megfélemlítésünkre és a világ félrevezetésére. Fejünkre olvassák a cikkek azt a bűnt, amit a magyarok rendkívüli viszonyok között elkövettek. De kire száll - kérdezzük - az ugyancsak megszámlálhatatlan vétek, amit tragikus körülmények között a románok követtek el a magyarok ellen? Erről persze nem esik szó. Ebben az új interpretációban a román nemzet makulátlan tündököl. Mi, magyarok, viszont gyilkos hordaként szerepelünk. Értelemszerűen benne van a vádakban, hogy méltatlanok vagyunk a létezésre, tehát pusztulásunk törvényszerű. Pusztulásunkat szolgálja, ezt készíti elő a román iskolapolitika azzal, hogy

a nemzetiségi osztályok létszámát 26 tanulóban határozza meg. Ti is jól tudjátok, hogy a törvénynek mi lett a következménye, de ha nem, hát emlékeztetünk rá!

Amennyiben egy faluban nincs 26 gyermek - 26 egykorú gyermek - akkor nem lehet magyar osztályt létesíteni, de a milicista, vagy tanácsi dolgozó egyetlen gyermekéért osztály alakítható, ahová aztán át lehet terelni a magyar gyermekeket is, akiket így fosztanak meg attól a lehetőségtől, hogy anyanyelvükön tanulhassanak. Kérdezzük Tőletek: mi más ez, ha nem diszkrimináció, mi ez ha nem apartheid?

A középfokú iskolákban még rosszabb a helyzet. Egész iskolákat szüntettek meg, magyar tagozatoknak "biztosítottak" más profilt, a magyar tannyelvű iskolákban legfeljebb 2-3 tárgyat tanítanak magyarul is, a technikumokban a magyar nyelv tanítása ismeretlen, a Bolyai Tudományegyetemet már régen megszüntették, és a "történelmi fejlődésnek" az lett az eredménye, hogy a Babes-Bolyain a magyar nyelvű oktatást szinte teljesen elsovasztották, s a magyar tanszéken kívül már csak elvétve szólalnak meg magyar oktatók. Ugyanez történt a marosvásárhelyi Orvostudományi és Gyógyszerészeti Intézettel. Ott valamikor csak magyar nyelven oktattak, ma már alig hallani magyar szót. Ezek a rideg tények. Ami pedig a világsajtóban, fizetett hirdetésként lát napvilágot a romániai magyarság helyzetéről, a "magyar nyelvű oktatás virulásáról", nem egyéb szemenszedett hazugságnál!...

Kedves Barátaink! Mi hiszünk Bennetek. Hiszünk a román értelmiség józan részének igazságszeretetében, nagylelkűségében, abban, hogy nem hajlandó a hazai nacionalizmus szekerét tolni. Nem ringathatjátok magatokat abban a tévhitben, amiről Paunescu habzó szájjal prédikál a TV-ben, hogy t.i. Ti különbek vagytok nálunk, mindenkinél. Ne hagyjátok magatokat e maszlagtól megmérgezni, vessétek ki magatokból a lelki gnóm szólamait, e neveléses Göbbelszúsításait, a román nemzet mindenek felett való dicsőségéről szóló prédikációkat. Ha másért nem, tegyétek önvédelemből, a román nép iránti tiszteletből, hiszen a ma divatos kontinuitási elméletet szerte a világban mosolyogva hallgatják. Ma már nincs egyetlen nyugati történész sem, aki a propagandisztikus szólamokat történelmi tényként fogadná el. A szorgos igyekezet, hogy többezer éves jelenlétet bizonyítsanak a faji mítosz megszállottai a Kápat-medencében, ma már réges-régen a nevelésességbe fulladt. Különösen, amióta megjelent Dragan "Mi, trákok, a román nép többezer éves történelme" című - nem történelmi műve, hanem politikai röpirata- amelynek előszavában a szerző bevallja: a legkevésbé sem érdeklik a tények, az ő kutatásait a fantázia segíti elő, s ha nem rendelkezik forrásanyaggal, akkor párszáz éves hézagokat könnyedén bepótol a saját képzelőerejével.

A román nép eredete így bebizonyítható, ilyen fantáziaszüleményekkel! Minden nép vándorolt valahonnan, valahová, csak egy kivétel van, a román, amely a Kárpát medencében született, hosszú évezredekkel ezelőtt és innen el nem moccanó évezredek át. Aki a legkevésbé is járatos a történelem-tudományokban, jól tudja, hogy mennyire neveléses állítás. Ám a Pascu-Dragan féle "történész iskolát" ez egy cseppet sem zavarja. Ők egy dolgot tudnak biztosan, jelesen, hogyha egy hazugságot sokszor ismételsz, akkor az igazságnak

tűnik. Nos, igen sokan vannak a mai történészek között olyanok, akik a hazugságban a legszorgalmasabbak.

Nem szeretnénk, ha rosszul értelmeznének szavainkat! Mégegyszer kijelentjük: mi tiszteljük a román népet, és a román értelmiség közül igen sokan közel állnak hozzánk, nem eggyel közületek jó barátságban vagyunk. Ám ez a barátság arra kötelez bennünket, hogy őszintén szóljunk mindarról, ami a közöttünk lévő - vagy inkább volt - jó viszony jogosít fel. Eszünkben sincs történelmetekről elmarasztalóan szólni, csak a történészekről, akik a mi történelmünket bemocskolják, miközben a Tieteket dicsőségkoszorúval övezik. Világos mindannyiunk számára, hogy amikor a tudományra fittyet hányva beszélnek a román történészek a román nép ősiségéről, amikor a románságot, s őseiket a trákokat, dákokat stb. a "legvitézebb, legállhatatosabb"

s más felmagasztaló jelzővel illetik, ebben már bennefoglaltatik az is, hogy aki e tájon él és nem román, az mind betolakodó parazita. Számos az olyan könyv, film, színdarab, amelynek az a kicsengése, hogy "ázsiai horda" vagyunk, betolakodók, és persze mindig barbárok.

Higgyétek el, okosabb volna kimódozni az európai együttélés feltételeit, mint gyűlöletet szítani az erdélyi-magyarország ellen. Ám a nemzeti góg, a mindenkinél hősibb román nemzet együttélést a román történészek nagy része mániákusan keresi-kutatja, hogy a nemzeti dicsőséget miként lehetne öregbíteni. Olvastátok ti is a Magazinul Istoric márciusi számában dr. Petre I. David cikket, amely nem kevesebbet állít egy újságcikk nyomán, minthogy: "Egyszer a románok részt vettek Britannia védelmében, de akkor még dákoknak hívták őket..."

Az ember nem hisz a saját szemének! Hogyan kell ezt értelmezni? Dákoknak hívták őket, de már románok voltak? Ki érti ezt? A kontinuitás megszállottai már nem elégednek meg annak az állításával, hogy a románság ezen a földön élt a világ megteremtése óta, az őseket "minden népek között a legnemesebbeket" - elküldi más népek megsegítésére, a nemeslelkűség demonstrálására. Az "öröktől való ittlét" bizonyítására igen tetszetős, mesekönyvbe illő elméleteket kanyarítgatnak a történészek, mint legutóbb is dr. Viorica Moiscu a Magazinul Istoric 1978/2. számában. Így ír: "Különös körülmények között alakult a történelem: ugyanaz volt minden időben: az országgal való megbontatlan kapcsolat, a függetlenség, a politikai és területi egység védelme, mindezek pedig a hatalmas és romlatlan nemzeti öntudatra épültek."

A "hatalmas és romlatlan nemzeti öntudat" ezek szerint már akkor is létezett, amikor a román nemzetnek még se híre, se hamva nem volt. Épp olyan ez, mintha a magyar nemzeti tudatot már az ugor korban is meglévőnek tekintenők.

A dilletáns "történészek kutatásai" természetesen csak úgy hatnak meggyőzően, ha a román nép nagyságának, nemeslelkűségének sűrű emlegetése közepette, a nacionalista történészek nem feledkeznek meg arról sem, hogy más népeket és mindenekelőtt a magyart, kellően degradálják. Ugyancsak dr. Viorica Moiscu írja:

"Gótok, hunok, szlávok, avarok, bolgárok és más hasonszőrűek legelőt keresve érkeztek északról, észak-keletről, és keletről. Ázsia messzeségeiből jöttek, és hatalmas rombolásokat végeztek és raboltak. A román nép történetének első évezrede a védelem körülményei között telt el."

A történelem hamisítás mindennapi gyakorlat lett. Ennek a machinációnak a legtragikusabb következménye, hogy gyermekeink és gyermekeitek tudatában befészkelte magát az a hamis "ismeret", hogy a népek rangsorolhatók, hogy miközben ti egyfolytában nagylelkűségről tettetek tanúságot, mi, magyarok a legfelháborítóbb szörnyűségeket követtük el Európában.

Am mindez nem elég. Megértük azt is, hogy a román történészek egyszerűen "kiemelték" és a román történetbe helyezték például Hunyadi Jánost, Dózsa Györgyöt. Arculcsapása ez a tisztességnek és arculcsapása a magyar nemzetnek. Tiltakozunk az olyanféle megfogalmazás ellen, ami ugyancsak a Magazinul Istorice-ban olvasható. "Mircen cel Bartin, Iancu de Hunediora /Hunyadi János/, Alexandru cel Bun, Stefan cel Mare - akiket a nyugati világ Krisztus bajnokaiként emleget - Vlad Tepes, Petru Rares, Mihail Viteazul és más román uralkodók nagy szerepet játszottak az egyetemes történetben.

E durva hazugságra védekezésésképpen csak azt mondhatjuk, hogy a magyar történelem sohasem hallgatta el, hogy Hunyadi János román származású volt, de durva hamisítás nem tudomásul venni, hogy Hunyadi magyar kormányzó volt, hogy a magyar történelemnek egyik csillaga, hogy a legkiválóbb magyar hadvezérek egyike volt. A román történészek átprogramozott tudatában Hunyadi János megszűnt magyar államférfi és hadvezér lenni. Ion Hategan ugyanezt a témát a Magazinul Historic 1978/-as számában a következőképpen variálja: "A történelem úgy alakult, hogy a XV. század közepén a hódító háborút folytató törökök egymásután összemérjék erejüket három román vajda: Iancu Hunedoara /Hunyadi János/, Vlad Tepes és Stefan cel Mare seregeivel..."

Mi azt reméljük, hogy a józan ész előbb-utóbb felülkerekedik és végül is akadnak olyan román történészek, akik gátat vetnek ennek a nacionalista tébolynak. Őszintén reméltük azt is, hogy Daicoviciu professzor politikai végrendelete nem süket fülekre talál, hogy akadnak a legjobbak között legalábbis, akik meghallgatják intelmét és tiltakozó szavát: "A dákóromán kontinuitás hipotetikus elméletét politikai célok szolgálatába állítani - bűn!"

A "hipotetikus" jelzőre senki sem figyelt, még kevésbé arra, hogy élete végén minden szellemi közösséget megtagadott volt tanítványaival. Csakhogy a rossz szellem már kiszabadult a palackból és nem akadt senki, aki visszaparancsol-

ja. Ellenkezőleg. A kiszabadult rossz szellem által bűvölve elkezdődött a hajsz a erdélyi magyarság ellen, elkezdődött a bűnös asszimilációs politika, a skrupulus nélküli beolvasztás. A nacionalizmus meszállottai elhatározták a magyar óvodák, általános iskolák és középfokú oktatási intézmények elsorvasztását, és ami még felháborítóbb, a két magyar egyetem - a kolozsvári és a vásárhelyi - megszüntetésével, illetve romanizálásával párhuzamosan, eldöntötték azt is, hogy az erdélyi magyarságot még a nevétől is megfosztják. Nem egy tudományos munkában, köztük a kortárs irodalmat bemutató Albatros Enciklopédiában, a mai romániai magyar írókról úgy beszélnek, mint "magyar dialektusban beszélő román írók"-ról. E megnevezés rendszeres használatát több ízben is sürgette a KB tájékoztatóin Cornel Burtica és Dumitru Popescu, ami egyértelműen arra utal, hogy a szerkesztők és szócikkek írói nem saját jószántukból keresztelték újjá a romániai magyar írókat /értelemszerűen a romániai magyar újságot is románnak tekintve/.

Az utasítást, hogy a romániai magyarságot még a nevétől is meg kell fosztani, a legfelsőbb vezetés adta ki.

Megdöbbenéssel tapasztaljuk az egész közéletben megnyilatkozó céltudatosságot, amellyel a romániai magyarságot egyszerűen meg akarják szüntetni mint etnikumot. E cél elérésében semmilyen eszköztől sem riadnak vissza: akik a szocializmus bástyái mögött biztonságban érzik magukat, deklarálván a nemzeti kérdést az ország belügyének. De kérdezzük: belügy-e, ha a hatalom bárhol a világon egy népcsoportot halálra szán. Fontos kitérnünk e kérdésre, mert megítélésünk szerint a történelmi tények meghamisítása nem szolgálja sem a román, sem a magyar nép ügyét, a két nép közötti békességet és a szocializmus egyetemes érdekeit pedig a legkevésbé. Érdekeinket és jövőnket csak a teljes igazság megismerése szolgálhatja. Már jeleztük, hogy mi ennek érdekében mindent megtettünk.

Mit tett ezzel szemben a hivatalos román történet szemlélet? Megint csak hamisít. Mi másnak tekinthető például az 1920-as békeszerződés olyan magyarázata, hogy "a román, magyar német és más nemzetiségű dolgozók kifejezték felszabadulási óhajukat az osztrák-magyar uralom igája alól, és vágyukat, hogy csatlakozzanak az országhoz" /Magazinul Istoric, 1978/8/. Mennyiben felel meg a valóságnak ez az állítás? A tények makacs dolgok. Az igazság az, hogy a Magyar Tanácsköztársaság bukását és Horthy uralomra kerülését döntően meghatározta, hogy a román hadsereg a többi antant alakulat oldalán, háttadózta a fiatal magyar köztársaságot. E tett jutalma volt Erdély, és nem történelmi igazságszolgáltatás. Erdélynek Romániához csatolása csupán annyiban volt igazságos, mint amennyiben igazságos volt Magyarországhoz tartozása. Maradéktalanul igazságos döntés és kérdésben nem született. Talán csak a legjobb által sürgetett Kelet- középeurópai konföderáció lett volna az, amelyben Erdélynek maradt volna önálló, az Unión belüli államisága. De, ha e történelmi lehetőséget többször is elmulasztottuk, akkor legalább az egymás iránti tiszteletre kellene törekednünk, a politikában pedig a nemzetiségi kérdés demokratikus megoldására olyan módon, ahogyan azt a Groza kormány elkezdte. Groza miniszterelnökségének megszűnésével a mi reményeink is szerte foszlottak.

Ennek ellenére a mai megalázó állapotokba nem tudunk belenyugodni. Lehetőségeinkhez mérten mindent megteszünk azért, hogy e mértéktelen történelemhamisításra felhívjuk a figyelmet, egyrészt azért, hogy megóvjuk a mákonytól a román tömeget, másrészt, hogy a magyar történelmet, amely a mi történelmünk is, nem engedjük sárral befröcskölni. Ezt kell tennünk mindaddig, amíg olyan cikkek jelennek meg, mint Sever Dumitrascu írása a familia áprilisi számában. A nacionalista beállítottságáról ismert szerző azt írja: "Anonymus kifejti, hogy miközben a magyarok még a Kárpátoktól északra, a rutének országában éltek, arra kérték őket "vezéreik", hogy keljenek át a hegyeken, és hogy ereszkedjenek alá a halakban gazdag vizek által öntözött Pannóniába, ahol szlávok, bolgárok és románok laknak." Idézi a szerző Stefan Pascut is, aki szerint a IX. században Pannóniában "szlávok és románok éltek". Tanúként szerepel Kézai is, akinek Pannóniára vonatkozó szövegéből idézve - "pastores romanorum" - azt következteti, mintha Pannóniában már a nyolcszázas években is /és azelőtt is/ románok éltek volna.

Nem akarunk most az Anonymus-kutatásra kitérni, csupán annyit kívánunk megjegyezni, hogy több mint kétszáz év óta többszáz tanulmány jelent meg Magyarországon és szerte a világon e kérdésről, ám mindezt ideig nem kelőképpen tisztázott sem a szerző személye, sem munkájának tudományos forrásértéke. Egy dologban azonban nincs vita, abban, hogy a "pastores romanorum" alatt különösen francia ingyenélőket, az udvar tájékán lebzselőket kell érteni, olyanokat, akik Anonymus korában, vagy valamivel később vándoroltak be, s az ő jelenlétüket - a római telepések utódai értelmében is - a magyarok bejövetele idején is említi. De Dumitrascu Sever még tovább megy. Egy magyarországi kutató, Tóth E. szövegeit sajátosan értelmezve megállapítja, hogy Pannóniában már a negyedik században is románok /és római telepések utódai/ éltek.

Dumitrascu, fittyet hányva a történelemtudomány mai állásának, kijelenti, hogy ezt a jelentős néptömeget /t.i. A Pannóniában élő románokat/ nemcsak emlegetik a források egyfolytában, de szólnak sajátos adminisztratív és vallásos szervezeteikről is, melyeket jelentős személyiségek vezettek. Kik voltak ezek a pannóniai jelentős román személyiségek? Dumitrascu két nevet említ - Hadrianust és Menanust - nagy kár, hogy mindkettőről tudjuk, hogy nem voltak románok, nem is lehettek, lévén, hogy a román nemzet akkor még nem is létezett.

Kérdezzük tőletek, mi ez, ha nem a történelemírás paródiája?

Mindezt pedig csupán azért tesszük szóvá, mert úgy véljük, hogy a román tömegek fanatizálásában, Adrian Paunescu tevékenységén túl, az uszító cikkek mellett a tudósok is hozzájárulnak.

A politika és a tudomány összefogott annak bizonyítására, hogy nem csupán az erdélyi magyarságnak nincs joga a léthez, de az egész magyarság, mint faj, nem méltó az európai jelenlétre, s bárhol is van a Duna tájon, csak betolakodóként, bitorlóként lehet jelen.

Megdöbbenéssel kérdezzük: kinek szolgál ez a gyűlölködő nacionalista történelemszemlélet? A választ megadják az elmúlt hetekben megjelent publikációk, amelyekben megint felhántorgatják a cikkek szerzői az 1940. őszi történet atrocitásait, azokat a bűntetteket, amelyeket egyes magyar katonai alegységek parancsnokai követtek el - de facto katonai akciók közben, s akiket az események után a magyar katonai törvényszéken felelősségre vontak és megbüntettek. Ne szisszenjete fel! Nem vagyunk Horthy rendszer hívei, és magunk is elítéljük azt, ami Ipen és másutt történt, de úgy gondoljuk, a dolgokat nem szabad kiszakítanunk összefüggéseikből. Tény, hogy néhány faluban polgári lakosokat öltek meg a katonák, de csorbát ejtünk az igazságon, ha nem vagyunk hajlandók tudomásul venni, hogy egy érvényes nemzetközi szerződés, a bécsi döntés megszabta feltételek betartásával, parancsra bevonuló magyar katonákra Ipen és Trezán a toronyból géppuskával tüzeltek, ezt megelőzően a fogadók kézigránátos virágcsokrokat nyújtottak át az érkező katonáknak. Ez a megdönthetetlen igazság, nemzetközi vizsgálatok által is bebizonyított tényállás. Ennek ellenére a fasiszta uszító Paunescu lapjában, a Flacarában, az ezévi április 27-i számban ezt olvassuk: "A náciizmus itteni hűségese kiszolgálói, a horthysta gyilkosok, kegyetlenségben és elvetemültségben túltettek a hitleristák Oradour-i és lidicei bestialitásán is."

Mi elítéljük ezeket a gyilkosságokat, és nem keresünk mentséget rájuk, még ha megtorlás is volt a cél. De ne feledjétek, a mérlegnek másik serpenyője is van, ahová azok a bűnök kellene hogy kerüljenek, amelyeket a románok követtek el a magyarok ellen.

Éppenséggel volna mit felsorolnunk. Nem kicsi a mi gyászunk és fájdalmunk se. 1944. októberében, tehát jóval Románia átállása után a szövetségesek oldalára, a biharmegyei Gyanta községben 41 személyt, közöttük egy négytagú román családot gyilkoltak meg román katonák. A székelyföldi Szárazajtán bárdal fejezték le a magyarokat. Csíkszentdomokoson lefűrészelték a román katonák a magyarok nyakát.

Hosszú lenne a sor, ha minden ellenünk elkövetett, emberélelet követelő vétetet felsorolnánk. Kérdezzük azonban: van-e értelme mindezeket a barbár tetteket felemlíteni? Szerintünk nincs, mert ezzel csak gyűlöletet szítanánk fel - mindkét oldalról - már pedig ennek a sokat próbált földnek békességre, az itt élőknek egymás iránti testvéri szeretetre van szükségük, még azon az áron is, hogy felednünk kell.

Sajnos, nem hagynak feledni senkit. Naponként olvashatjátok a hisztérikus magyarellenes gyűlöletet szító cikkeket a napi és hetilapokban. Nem idézzük őket, mert Ti éppúgy olvassátok azokat, mint mi. Csupán egyre szeretnénk utalni - éppen mert nem valószínű, hogy ez az írás a kezetekbe került. Az Előre 1978. május 5-i számáról van szó. Szent Bertalan hosszú éjszakája a címe, szerzője pedig Jon Spalatelu. Ékes bizonyága ez az írás a mértéktelen elfogultságnak és féktelen gyűlöletnek, amivel Spalatelu végső fokon egyenlőségi jelt tesz a fasiszmus és a magyar nép közé. "Mint ismeretes - olvassuk - a még 1920-ban hatalomra jutott Horthy rendszer gyakorlatilag a fasiszmus megalapítója volt Európában, s a fasiszmus legveszélyesebb változatát képviselte." - Nyilván mindezt úgy kell érteni, hogy a horthyzmus veszélyesebb volt a náciizmusnál is. Olyan lemez ez, amit a magyar kollektív bűnösségről forgattak a felszaba-

dulás után olyanok, akik éppúgy szerettek volna le-
radírozni minket Európa térképéről,
mint most a szocializmus védőbástyái mögé bújít ro-
mán nacionalisták, akikkel mi
semmiképpen sem azonosítjuk a ro-
mán népet. A cikk szerzője felemlegeti,
hogy hány románát űztek el a
magyar hatóságok az új államhatárok
túlra, hányat toloncoltak ki.
Nem menti a túlkapásokat, tör-
vénytelenégeket az a tény, hogy Dé-
lerdélyben hasonlóképpen jártak el
a magyarokkal, de biztos, hogy ez tör-
tént.

E vádnál, a románok kitoloncolásánál azonban meg kell állnunk egy pillanatra. Nem

szívesen tesszük, de mégis meg kell állapítanunk, hogy az 1940-ben Magyarországhoz visszacsatolt területekről, különösen a Partiumból történtek kitelepítések. Történelmi oka volt ennek. A kitelepítés azokat a román falvakat érintette - az Előre-t idézzük - Félegyháza, Szalárd, Horia, Diószeg, Scariseare, Szalonta, Liceceni, Gencs, Ianculesti, Terem, Lázár, Pelesul Mare, Vadacpuszta, Baba Novac, amelyeket a trianoni békeszerződés megszegésével, a román-magyar határterületek etnikai összetételének megváltoztatása céljából Olteniából telepítettek oda a 20-as évek elején. Amint az köztudott, a népesség összetételének megváltoztatását a békeszerződés szigorúan megtiltotta, ám a román kormány ezt figyelmen kívül hagyta. Román telepek létrehozásához nem volt joga az akkori kormánynak. Ezt meg kell értenetek. Ti épp olyan jól tudjátok, mint mi, hogy egyetlen kormánynak sincs joga az etnikai egységek fellazítására.

Ezt a tilalmat egyébként az ENSZ alapokmánya is tartalmazza. Itt fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy az 1940-es bécsi döntés záradéka világosan rendelkezett a falvak lakosságának kitelepítéséről, utalva a trianoni békeszerződés idevonatkozó rendelkezéseinek megsértésére a román kormány részéről.

Mi semmilyen ide-oda telepítésnek nem vagyunk hívei, de kívánatosnak tartjuk ugyanakkor a higgadt mérlegelést, az okok világos feltárását és a sorrendiség betartását. A román nép iránti tiszteletünket hangsúlyozva kívánatosnak tartjuk leszögezni, hogy a magyarság ellen elkövetett jogsértéseket nem a román népnek, hanem a mindenkori kormánynak tulajdonítjuk, azt tesszük érte felelőssé. Tesszük ezt annak ellenére, hogy ez előre cikkírója szerint a román kormányok, másokkal ellentétben, nagyon is demokratikusok voltak. "Itt említjük meg azt is - olvasható az említett írásban -, hogy mint Románia egyike volt azon kevés országoknak, amelyből a hitleristák nem rabolhatták el a zsidó lakosságot, hogy aztán krematórium légerekbe internálják őket. A horthysták Erdély északi részéből csaknem 150 ezer zsidót küldtek Auschwitzba, Dachaubá és más hitlerista németországi kivégző táborokba, és közülük több mint százezret meggyilkoltak."

Nem tudjuk, hogy hány észak-erdélyi zsidót gyilkoltak meg a megsemmisítő táborokban, csak arról vannak ismereteink, hogy a Magyarországról elhurcolt zsidók közül mintegy félmillió pusztult el a megsemmisítő táborokban. Így hát elképzelhető, hogy közöttük százezer észak-erdélyi lehetett.

Akik azért az emberirtásért felelősek voltak, megkapták méltó büntetésüket, legalább is nagyrészt megkapták. A felszabadulás után Magyarországon a népbíróságok háborús bűnökért többszáz embert ítéltek halálra és több ezret súlyos börtönbüntetésre. Ezt csak helyeselni lehet, és a felelősségrevonást magunk is helyeseljük. De kérdezzük: szabad-e a második világháború történetét úgy értelmezni, mintha az egyik nép szakadatlan demokrata, a másik viszont fasiszta lett volna? Vajon nem fajelméletre emlékeztető kategorizálás ez? Újra csak azt kell mondanunk, hogy némelyik román kortárs történész a legdurvábban meghamisítja a történelmet, csak és kizárólag azért, hogy a román tömegekben tudatosítsa a felsőbbrendűség érzését.

Ki kell mondanunk, mert az események nem adnak lehetőséget más alternatívára. Épp csak kérdezzük Tőletek: vajon nem volna helyesebb, ha a történészek megvallanák, hogy Romániában éppúgy volt fasiszmus, mint más államokban? Vagy a Vasgárdát is demokratikus tömegpártnak kell tekinteni? Nem volna helyesebb azt mondani: igaz, hogy Romániából nem deportáltak senkit a németek, de a hazai és nemzetközi statisztikák, a különböző tanulmányok tanúsága szerint nem kevesebb mint 465 ezer zsidót gyilkoltak meg utcákon, tereken, parkokban, már a háború első napjaiban, de már jóval korábban is? Nem volna-e helyesebb megemlíteni a Bukarestben, Iasiban, Ploiestiben, Galatiban és a Dnyeszteren túli megszállt területeken elkövetett embertelenségeket?

A felelősség alól még Marin Preda Deliriu című munkája sem keres kibúvót, még ő is megírja, aki pedig Antonescut rehabilitálja, hogy Bukarestben halott-hegyek voltak. És nem volna-e becsületesebb dolog őszintén bevallani, hogy az életben maradt zsidókat már 1942-ben különböző falvakban, kényszerlakóhelyeken gyűjtötték össze, és hozzátenni, hogy a magyarországi zsidókat csak az ország megszállása után, 1944. júniusában deportálták, tehát csak

azután, hogy Magyarország megszűnt szuverén állam lenni. Nem ez volna a tisztességes?

Éppen csak kérdezzük Tőletek, a józan ész nevében, anélkül, hogy menstéget keresnénk akár a magyar, akár a román fasiszták bűneire. Állítható-e lelkiismerettel, hogy a magyar nép fasiszta volt, a román viszont demokrata?

Ha csak naivitásról volna szó, bizony nem tennénk szóvá az áradó rágalom-hadjáratot, amelynek az a célja, hogy a világ közvéleménye előtt az egész magyarságot eljárassa. De amikor az embernek nem sorsáról van szó, hanem egy népcsoport jövőjéről, nem egzisztenciájáról, hanem fennmaradásáról, akkor kötelessége - kötelességünk - tiltakozni. Ha tovább hallgatnánk, amit eddig is tettünk, bünt követnénk el egész népünk ellen. Hallgatásunkat már nem bocsájtának meg az utánunk jövők sem. Mi őszintén reméljük, hogy megértitek: semmi mást nem akarunk, csak védekezni, ha lehet, hozzájárulni népünk becsületének, tisztességének megvédéséhez. Semmi mást nem akarunk, mint felnyitni a Ti szemeiteket, hogy megértsétek helyzetünket, hogy felfogjátok; tekintettel a körülményekre. Kivülről senki sem védhet meg bennünket. Magunkra maradtunk, akaratlanul két malomkő közé kerültünk, ahol lassan, de biztosan felörlődünk, ha Ti nem álltok mellénk. Ezért kiáltunk Hozzátok, reménykedve. A tények elferdítése, a kimódolt hazugságok ellen emeljük fel szavunkat, lelkiismeretünkre hallgatva, reménykedve abban, hogy legalább töprengésre késztetünk Benneteket is, akik ezeket a sorokat olvassátok. Töprengést és lelkiismeretvizsgálatot kérünk Tőletek, a méltányosság nevében. Azt akarjuk, hogy hallgassatok meg bennünket, hallgassátok meg a végső ítélet előtt a másik felet - minket - és ne ítélkezzetek Ion Spalatelu cikkének elolvasásakor. Ő csak vádolni tud, de képtelen mérlegelésre. Azt állítja - egyoldalúan, hogy "a román iskolákat csaknem mindenütt felszámolták, a tanítók és a tanárok többségét elüldözték, vagy letartóztatták". Spalatelu elfogultan és egyoldalúan mérlegel. Csak a dél-erdélyi viszonyokra van tekintettel. Mi is elítéljük az efajta eljárást, elítélünk minden diszkriminációt, minden olyan tegnapi és mai eljárást, amellyel bárhol a világon megsértik a legelemibb emberi jogokat. De visszatérve az erdélyi viszonyokra, mi csak két adattal szeretnénk hozzájárulni a kép tisztázásához. Az egyik, hogy Dél-Erdélyben egyetlen állami elemi iskolában sem volt szabad magyarul tanítani, ezt az iskolai bizonyítványok és az osztálynaplók egyaránt bizonyítják. Ám még tragikusabb volt, hogy magyar gyermekeknek még szünetben, az osztályban, vagy az iskolaudvaron sem volt szabad anyanyelvükön szólni, mint ahogyan a lakosság sem szólalhatott meg magyarul a hivatalos épületekben.

Az iskolás korúaknak minden vasárnap kötelességük volt csoportosan résztvenni a legközelebbi román faluban a rotodox vagy görögkatolikus misén.

Mi volt a helyzet ezzel szemben Magyarországon?

Egész Észak-Erdélyben kötelező volt az állami középiskolák alsó négy osztályában a román nyelv oktatása. Mindenütt kezdő és haladó csoportokra osztották az osztályokat, attól függően, hogy a diákok mennyire ismerték a román nyelvet. Ismételjük: Magyarországon kötelező volt a román nyelv oktatása. Ez megint csak bizonyítható, osztálynaplók, iskolai értesítőkkel. A horthyzmust mi is vádoljuk, de nem mindenekelett iskolapolitikája miatt, bár természetesen abban is akad bőven kivetnivaló. Ha azonban összehasonlítjuk e két népelle-

nes rendszert - a román és a magyart - akkor egyértelműen megállapítható, hogy a román fasizmus maradéktalanul végrehajtotta a romanizálást, míg a Horthy rendszer, mindegy, hogy milyen megfontolásból, érezhetően "demokratikusabb" volt.

Ion Spatatieu azt kérdezi említett cikkében: "El lehet-e felejteni a múltnak ezt a fájó komoly leckéjét? Vajon a népek törvényszéke bárhol a világon felmentheti-e a fasizmust, bármely nevet is viseljen az, felmentheti-e a gyilkosság felelőssége alól? Mi jó lélekkel mondjuk, s Ti talán egyetértetek velünk, hogy erre a kérdésre csak az lehet a válasz, hogy a fasizmust e szörnyű bűnök alól senki sem mentheti fel, még akkor sem, ha az román. Elítéljük a múltbeli, más népek, vagy népcsoportok ellen elkövetett bűnöket, de nem adhatunk felmentést azoknak sem, akik napjainkban a múlthoz hasonló módszerekkel törekednek a nemzetiségi jogok csonkítására, sőt eltiprására. Szeretnénk remélni, hogy higgadtan, a történelmi körülmények megkívánta bölcsességgel mérlegelitek ezt a levelet. Remélni szeretnénk, hogy nemcsak a tudományokban jeleskedtek, de bizonyosságot tesztek emberségről is, arról, hogy felelősséget éreztek, itt és most, nem csupán saját népetek sorsáért, de a nagyobbik haza, Európa polgáraiként a mellettetek élők mindennapjaiért és holnapjáért. Azzal, hogy melénk álltok, a haladás ügyét szolgáljátok, az általánosan érvényes humánusot óvjátok az elnyomás ellen. A mi reménységünk a szocializmus volt és marad. Aki reménységünket hátradöfi, az emberiség legszebb álmát pusztítja el. Ezt akarjátok? Mi tudjuk, hogy ez nem így van. Éppen, mert az a meggyőződésünk, hogy legalább passzivitásokkal adjatok nyomatékot rosszallásoknak amiatt, hogy bennünket üldöznek, hogy jogainkat semmibe veszik. De ha tehetitek, baráti beszélgetéseken, megbeszéléseken is adjatok hangot tiltakozásoknak, de legalább rosszallásoknak. Ha így cselekedtek, méltók lesztek Európa népeinek elismerésére, mindazoknak az elismerésére, akik a haladás ügyét szolgálják.

Ma sokkal inkább szükség van a Ti határozott állásfoglalásokra, mint bármikor azelőtt. A Ti magatartásokat a záloga a két nép közötti békességnek. Ti nem akarhatjátok, hogy egyszerűen leradírozzanak bennünket Európa térképéről. Nem támogathattok olyan politikát, olyan nemzetiségi politikát, amely mélyen ellentétben van a marxista-leninista nemzetiségi politika szellemével, de az ország alkotmányának betűjével és szellemével is. Maniuek és Bratianuek már 1919-ben elhatározták, hogy "megtisztítják" Erdélyt a magyarságtól.

Ezt a politikát, az erőszakos, türelmetlen romanizálást, folytatták a kormányzatok a két világháború között, ezt fokozták a maximumra a 38-40-es esztendőkből, majd a háborút követő mintegy évtizedes megszakítással megint ez lett a gyakorlat. A különbség csak annyi, hogy a két világháború után megvolt a lehetőségünk a tiltakozásra, az erdélyi és a nem erdélyi magyar lapok napirenden tartották a törvényszegéseket, és amíg a parlamentet és a szenátust fel nem oszlatták, a magyarság képviselői ott is hallatták szavukat. A Népszövetségben és más nemzetközi fórumokon ugyancsak szerepeltek az ellenünk elkövetett bűnök is. Azt is hangsúlyoznunk kell, hogy nem egy román lap is melénk állt, elítélve az erőszakos romanizálást. Mi ezzel szemben a helyzet mánapság? A lapok hallgatnak, annak ellenére, hogy mélyen elítélik a mai nemzeti politikát, sőt kénytelen olyan cikkeket közölni, amelyek egyáltalán nem

tükrözik az írók és újságírók álláspontját és felfogását. Nincs aki megvédjen bennünket. Ezért kell elszenvednünk annyiféle megaláztatást, újabban még azt is, hogy már a legkisebbek számára alakított "politikai szervezetben" a Sömi Patriei-ben a Haza Solymai nevű gyülekezetben is gyűléltre tanítják az 5-6 éves gyermekeket. Úgy tetszik, az uszítást nem lehet elég korán kezdeni, miként hogy némelyek szerint a barbár magyarok kiirtását sem lehet eléggé korán befejezni. A nemzetiségi kérdésben illetékesek nagyon türelmetlenek amiatt, hogy még mindig létezőnk, ezért találnak ki újabb meg újabb módszereket elhallgattatásunkra, a magyar szellemi megnyomorításra, gyermekeink anyanyelvi tanulásának megakadályozására. Hogy milyen eredményeket érnek el, az elég egyértelműen kiviláglik a Magyar Nemzetiségi Dolgozók Tanácsának, miniplénámnak munkálataiból is. A Péterffy jelentésből idézünk, megjegyezve, hogy Péterffy István ennek a szervezetnek volt haláláig elnöke. A szándékai ellenére is ékes dokumentum bemutatja, hogy a kormányzat meddig jutott el az etnikumok fellazításában. A Péterffy jelentésből vett idézete ezt mondja: "a municipiumi néptanácsok magyar nemzetiségű képviselői Hargita megyében 86,49 százalékot, Szatmár megyében 47,06 százalékot, Bihar megyében pedig 40,49 százalékot képviselnek. A városi néptanácsokban Hargita megyében 73,17 százalék, Kovászna megyében 56,67 százalék, Kolozs megyében 27,40 százalék a magyar nemzetiségű képviselők aránya. Ezeknek a számoknak nagyjából tükrözniük kellene a nemzetiségi lakosság számarányát az illető közigazgatási egységben. Könnyen megállapítható e számok tükrében, hogy ebben a pillanatban hol tartunk. Bihar megyének egy municipiumi tanácsa van: Nagyvárad, ahol is, Péterffy adatai szerint a magyarság aránya 40,49 százalékra süllyedt, Szatmáron 47,06 százalékra. Mindkét város szintiszta magyar város volt, ezen csak kevéssé tudott változtatni a két világháború közötti román politika. A felszabadulásakor nem lakott túl sok román e két városban: magyarok lakták, és magukat magyaroknak valló zsidók. És elég volt 30 év ahhoz, hogy a szocializmus védelme alatt, tekintvén a nemzetiségi ügyet szigorúan belpolitikai kérdésnek, alapvetően megváltoztassák az etnikai összetételt. Az utolsó 20 esztendőben hatalmas román tömegek áramlottak be Moldvából és Oltániából, de még Dobrudzsából is az erdélyi részekre, mindenekelőtt a határvidékre, ahol ingyen lakást kaptak, miközben sehol sem volt szabad a felépített új lakásokból tíz százaléknál többet magyaroknak juttatni. Így történhetett meg, hogy az etnikum fellazult, hogy a magyarság aránya állandóan csökken, míg a románok napról-napra sokasodnak a Partiumban éppúgy, mint a Székelyföldön. Ugyanakkor az egyetemi végzősök kihelyezési rendszere segítségével sikerült elérni, hogy a legtöbb magyar értelmiségit éppen azokban a vidékekben szórják szét, ahonnan a román kézkezi munkások Erdélybe áramlanak. Az, hogy ezzel végső soron a magyar tömegeket megfosztják vezető rétegétől, már alig került szóba. Pedig az értelmiség jelenlétére volna leginkább szükségük az erdélyi magyaroknak. Csakhogy a mai nemzetiségi politika a szétszórást tudatosan tervezi.

Kérdezzük: mi ez, ha nem tudatos nacionalista politika, ha nem a magyar nemzetiség etnikai együvé tartozásának fellazítása?!

Amint Péterffy adatai jelzik, Kolozs megyében a nemzetiségi kérdést már "megoldották", hiszen a városban alig lehet magyar szót hallani. És kérdezzük

Töltekek, hogyan volt lehetséges a szintiszta magyar Hargita megye városaiban a magyarság arányát 73,16 százalékra, az ugyancsak szintiszta Kovászna megyében még drasztikusabban, 66,67 százalékra csökkenteni a magyarság létszámát? A felelet igen egyszerű: napról-napra özönlenek a románok az újonnan felépített lakásokba, és így minden épület átadásával változik az etnikum összetétele.

Miközben Erdély elrománosítása így folyik, kitartóan folytatják az agyak mosását, a nemzetiségi öntudat erőszakos kilúgozását is.

Ugyancsak Péterffy állapította meg, hogy annak a szervezetnek a plénumát, amelyet egyetlen erdélyi magyar sem tekint a magáénak, mert kinevezett, nem választott tagjai nem védik a magyarság érdekeit. Ellenkezőleg: a legszolgaibb módon képviselik a minden demokratizmust nélkülöző, nacionalista román nemzetiségi politikát.

Tehát éppen Péterffy mondotta el beszámolójában, természetesen "elégtétel-lel", hogy 52.580 óvodáskorú gyermek jár magyar óvodába. Most nem áll módunkban ellenőrizni a pontos számot, de kérünk benneteket, olvassátok el a Dolgozó Nő évekkkel korábban rendezett ankétját, mert abból megtudhatjátok, mi az igazság. A lapban megírták, és ha az ankét egész anyagát átnézik, nyilván ennél többet is megtudhattok a kérdésre nézve. Az óvónők sok helyen meg sem szólalhatnak magyarul. A magyar gyermekek egyetlen magyar éneket sem tanulhatnak meg. Ez különösen érvényes a román-magyar határmenti sávra, de a belső megyékben uralkodó állapotokra is áll. Tudunk olyan esetekről is, amikor az óvónőt fegyelmi eljárás alá vonták, mert magyarul szólaltak meg olyan óvodában, amelyben a gyermekek több mint fele magyar. Azt is jól tudjuk, s Ti is ellenőrizhetitek, hogy törvény írja elő, amikor a gyermeket beíratják az óvodába, a szülőnek kérdőívet kell kitöltenie és abban meg kell jelölnie, kívánja-e gyermekét magyar oktatásban részesíttetni. Ám a kérdőív állandóan hiánycikk, a szülőnek nem adják oda, aminek az a következménye, hogy a szülők nem tudják igényelni a magyarnyelvű oktatást. A módszer nagyon iमे-rős. Hatékonyságát mutatja, hogy évről-évre mind kevesebb gyerek tanul meg magyarul az óvodában. Péterffy adatait senki sem veszi komolyan, azok a magyar anyanyelvű óvodások számát jelzik, nem a magyarul tanulóékat.

De menjünk tovább, hiszen az adatokat Ti nem figyelitek annyi szívszorongással, mint ahogyan mi tesszük. Péterffy azt mondotta a plénumon, hogy a romániai magyar liceumok tagozatain 29.028 diák tanul, ami nagyjából azt jelenti, hogy a romániai összmagyarságot alapul véve minden hetedik magyar állampolgárnak van lehetősége középiskolába járni. Ezek közül azonban 20.526 ipari liceumba jár, ahol - amint azt Ti is nagyon jól tudjátok - nem a tananyag összességét, hanem csak egyes tantárgyakat tanítanak a diákok anyanyelvén. A fentiekből kitűnőleg még 10.000 gyermeknek sincs módjában elméleti magyar liceumba járni, olyan iskolatípusba, amely az egyetemi tanulmányokhoz biztosítja az előkészületet. Két millióból 10.000-en! Gondolkozzatok ezen az arányon. Hol vannak a többiek? Ki tudná megmondani? Lemorzsolódnak az egyenőtlen versenyben - egyrészük. Nagyobbik részük pedig román liceumokba kényszerül. Az utóbbiak száma 26.614. A magyar iskolákat elsorvasztó politika már-már elérte célját. Olyan nagymúltú iskola-központokban,

mint Kolozsvár, ahol a magyar tudományosságának egyik bölcsője ringott, vagy Nagyvárad, Szatmár, Zilah, e pillanatban alig van magyar liceumi osztály.

E városokban, s még hányban az országban, mindössze három-négy magyar osztályban végzik el a diákok a liceumot, a második fokozat második osztályát, ennyien: 100-120-an érettségiznek.

Megdöbentők ezek a számok. Reméljük, Ti is annak találjátok azokat.

Vegyétek magatoknak a fáradságot és vessétek össze a magyar liceumok mai helyzetét, mondjuk a harminc évvel korábbival, azzal az időponttal, amikor államosították az iskolákat. Vegyétek elő a statisztikai adatokat, nézzetek bele az évkönyvekbe, és meggyőződtek arról, hogy csak az említett négy városban több mint tizenötezer diák tanult anyanyelvén. Ma ennek egytizede sem tanulhat magyar liceumban vagy magyar tagozatos liceumban. Ma már külön kegy, ha valaki magyar iskolába járathatja gyermekét, és tudjuk, hogy a szülőket különféle hátrányok érik, ha gyermeküket magyar iskolába járatják. Az is közismert, hogy minden nyáron folyik az agitáció házról, házra, a magyar szülőknél, annak érdekében, hogy gyermekeiket román iskolába írassák. Hol vannak már azok az idők, amikor az iskolák államosítása után külön magyar tanfelügyelőségek intézték a magyar tanintézetek sorsát! Előbb a tanfelügyelőségeket szüntették meg, azután a Bolyai Tudományegyetemet, majd elkezdődött az iskolák összevonása, átszervezése, "profilizása", a nemzetiségi osztályok létesítésének különféle korlátozásai. Ilyen például az alsó létszámszint megállapítása. Ördögi kör ez. A nemzeti létünk elleni támadás a szocializmus védőbástyái mögül folyik, anélkül, hogy módunkban volna hatékonyan védekezni, mert ha kinyitjuk a szánkat, rögtön azzal a váddal illetnek bennünket, hogy irredentisták, sovíniszták vagyunk, mi vagyunk a nacionalisták, pedig mi semmi mást nem teszünk, csak védekezünk, az életünkre, jövőnkre, létünkre törő intézkedések ellen. Így órlódunk a megszüntetésünkre szőtt összeesküvés és a nemzetközi közvélemény tehetetlensége között. Ezért tartottuk halaszthatatlannak, hogy Hozzátok forduljunk, hogy elmondjuk aggodalmainkat, hogy figyelmeztessünk Benneteket történelmi felelőségekre, az értelmiségi ranggal járó kötelezettségekre. Vegyétek tudomásul a tényeket, és álljatok mellénk. Tudjuk, hogy a Ti lehetőségeitek is korlátozottak, mégis arra kérünk Titeket, tegyetek bizonyosságot emberségről, felelősségről, ne hagyjátok magatokat behajszolni szocialista jelszavakkal egy nacionalista lázálomba! Legyetek józanok, ezzel használhattok legtöbbet nekünk és másoknak is.

Bennetek van minden reménységünk, román barátaink. E hit maradt az egyetlen fegyverünk. És ha ebben is csalódnunk kell, akkor Európa és az emberiség szegényére vesszünk ki a Kárpátok karéjából, és nem lesz senki számára vigasz, se felmentés, hogy nem fegyverekkel pusztítottak ki bennünket, hanem "csak" politikával.

Ezt a levelet reménykedve írjuk Hozzátok, a román értelmiségiek legjobbjaihoz, nemzetközileg is jól ismert tudósokhoz, olyan személyiségekhez, akiket, mi romániai magyarok minden hátsó gondolat nélkül tisztelünk, nem utolsósorban azért, mert soha nem voltatok hajlandók állást foglalni ellenünk, nem támogattátok a magyarelles hajsztát. És ne essetek kétségbe, mert bár a levelet Hozzátok írtuk, az eredeti példányt /aláírásunk nélkül/ a RKP Politikai Végrehajtó Bizottságának küldtük el. Először ők kapták meg, s csak azután

kapjátok Ti. Úgy ítéljük helyesnek, hogy előbb a legfelsőbb vezetőségnek adunk alkalmat a levél tanulmányozására. Ezzel, úgy véljük, állampolgári kötelezettségünknek is eleget tettünk. Azt reméljük, hogy legalább Ilie Verdet vesz magának annyi fáradságot, hogy elolvassa, és talán annyi bátorságot is, hogy annak tartalmáról a testület ülésén beszámoljon. Balga reménység ez, azt mi is jól tudjuk, de mégis had reménykedjünk. Ezt a levelet vagy agyonhallgatják az illetékesek, amiként már nem egy esetben előfordult, vagy pedig, ha valamilyen módon reagálnak rá, a szerzőket, illetve aláírókat fasisztáknak, irredentának és nacionalistának fogják kikiáltani. Már rég megszoktuk az efajta megállapítást, azt, hogy kénytelenek vagyunk megaláztatásunkat eltérni, amióta kisebbségi sorban élünk.

Ennek ellenére mi mindig türelemről tettünk tanúságot, és még végső elkeseredésünkben sem hagyta el gyalázkodó szó a szánkat. A román népről mindig tisztelettel szólunk és mindig sorstársainknak éreztük a románokat, a közös múlt, a közös szenvedés okán.

Ez a tisztelet is feljogosít bennünket arra, hogy most, amikor elképzelhetetlen hullámokat ver a magyarellenes gyűlölet, Hozzátok forduljunk. Megértéseket, támogatásokat kérjük, ahhoz, hogy gátat vethessünk megszegyenítésünknek, nemzetiségünk megnyomorításának, a romániai magyarság elpusztításának. Reménykedve szólunk Hozzátok, abban a hitben, hogy megértitek fájdalomunkat, félelmünket, és mellénk álltok mint barát a barát mellé, megtéve mindazt, amit a körülmények megengednek, amit személyes szabadságotok veszélyeztetése nélkül megtehettek. Mi tudjuk, hogy sokat tehetek.....

Román Barátaink! E levél egy példányát hatvankét aláírással, lakcímünk és foglalkozásunk pontos megjelölésével, egy svájci közjegyzőnél helyeztük letétbe, azzal a meghagyással, hogy az adatokat senkivel sem közölheti. Felkértük ugyanakkor, hogy a kormány kérésére hitelesen igazolja: valóban hatvankét romániai illetőségű személy, köztük nemzetközileg is ismert személyiségek írták alá a Hozzátok intézett levelet.

A KB-hez küldött példányhoz egy levelet is csatoltunk, amelyben megadjuk a svájci közjegyző címét, aki illetékes arra, hogy a levél hitelességét igazolja. Svájci megbízottunkat felhatalmazzuk arra, hogy a kormány vagy külképviselet kérésére levelünkről fotókopiát vagy mikrofilmet adjon át, hogy az illetékes hatóságok az eredeti példányt a másolattal összehasonlíthassák.

Tisztelt Barátaink!

Sokáig töprengtünk azon, hogy vajon helyesen tesszük-e, amikor Hozzátok fordulunk. Végül is úgy döntöttünk, hogy a jelen helyzetben ennél bölcsebben nem cselekedhettünk volna. Hisszük, hogy magatartásokkal nem cáfoltok rá a mi részünkről megnyilvánuló maradéktalan bizalomra. Ez a hit marad a mi gyenge fegyverünk és reménységünk. Reméljük, eljön az az idő, amikor majd büszkén hivatkozhattok rá, hogy nyomorúságunkban mellénk álltatok, és akkor majd büntudat nélkül nézhetünk egymás szemébe, mert tudni és vallni fogjuk, hogy egymásért és nem egymás ellen harcoltunk, e tájon a legnehezebb időkben.

Ha elolvassátok a levelet, adjátok tovább. És ne feledjétek: hiszünk bennetek, a román nép legjobb fiaiban, a román értelmiség legkiválóbbjaiban.

/Az aláírók nevét személyes biztonságuk érdekében nem közöljük. - A szerk. - /

Kerékgyártó István:

Kívül se, belül se

A jövőkép egyike azoknak a fogalmaknak, amelynek köznapi értelmezése - kissé paradox módon fogalmazva - éppannyira megfelel szociológiai tartalmának, mint amennyire el is tér tőle. Legalábbis annyiban, hogy egyrészt magától értetődő bizonyossággal beszélünk a történelmileg még át nem élt időről, már-már feszélyezetlenül alkotunk ítéleteket róla. Ám másrészt a szociológiai kutatások tanúsítják, mekkora nehézségekbe ütközik - ha egyáltalán sikerül - empirikusan megragadni akár az egyén, akár valamely társadalmi réteg vagy csoport jövőképét. Értjük, ha beszélünk róla, értjük, ha más beszédében halljuk; de ha magyarul akarjuk, amit mindannyian értünk, roppant nehéz helyzetbe kerülünk. S kiváltképp így van ez, ha az ifjúság jövőképét vesszük szemügyre. Nemcsak azért, mert gyakorlatilag nem létezik egynemű ifjúság /az életkori azonosság legfeljebb látszólag teremt valamiféle rétegegyöntetőséget/, hanem azért is, mert e "tudati képződményről" valóságos adatokat rendkívül nehéz felszínre hozni. Elvben tehát a köznapi értelmezés síkján kellene maradnunk; feltételezve, hogy a teoretikus elemzés úgyszólván hiábavaló. Ám az empirikus vizsgálódás szempontjainak viszonylagos kidolgozatlansága a legkevésbé sem teheti nélkülözhetővé a szisztematikus értelmezésre törekvő kísérleteket. Mert ugyanúgy, ahogyan elkerülhetetlen bármiféle társadalmi csoport jelenképének megismerése, a különböző társadalmi rétegek jövőképének vizsgálata is nélkülözhetetlen.

Így, ha az ifjúság jövőképe után kutatunk, két gondolati szálat kell kézbe vennünk. Közülük az egyik a jelenben gyökeredzik; abban a társadalmi gyakorlatban, melyben az ifjúság mint társadalmi csoport tevékeny módon részt vesz. S azért is szükséges a jelenből való kiindulás, mert napjaink ifjúsága a hatvanas és a korai hetvenes éveketől gyökeresen eltérő társadalmi körülményekkel néz szembe. Az a gazdasági-társadalmi háttér, melyben a nemzedék-váltás végbement /ill. végbemegy/ több, egymással szorosan összefüggő ellentmondást hozott felszínre. Nem csupán a nemzedékek közötti viszony kiéleződése, hanem az életformaváltás és az értékek radikális átrendeződése szempontjából is. Míg a másik gondolati szál - legalábbis elméletileg - az anticipatív magatartás felé mutat; azaz azokat a tényeket, körülményeket kell vizsgálnunk, amelyek a jövő egyéni "elővételezését" világítják meg. S mintegy abból az összefüggésből logikusan adódva, hogy az ifjúság jelentőségének körvonalazása hozzásegíthet jövőképének megismeréséhez is, mindenekelőtt az előbbi befolyásoló feltételeket kell vizsgálnunk. Az ifjúság társadalmi helyzetére elvontan tekintő szemlélet tükrében ez persze nem feltétlenül vonzó alapállás, de ugyanakkor logikus fejleménye annak a megközelítésnek, amelynek igazi buktatója nem is abban jelentkezik, hogy az ifjúságról készült látletelek olykor

túlságosan általánosak, hanem inkább abban, hogy jelentudatának és jövőké-
pének összevetése és értelmezése gyakorta elválasztódik egymástól. Vagy ha a
kettő közötti viszony érzékelhető is, a következtetések levonása mégis nemegy-
szer hiányzik. Márpedig minél több ismeretet dolgozunk fel az ifjúság jelentu-
datáról, annál inkább közelebb juthatunk jövőképehez is. Vagyis éppen az ifjú-
ság szocializációjával, társadalmi beilleszkedésével foglalkozó kutatásokból
kell kiindulnunk. Ám ha ezeket a vizsgálódásokat használni akarjuk, cseppet
sem válik kedvezőbbé helyzetünk. Mert bármilyen oldalról közelítünk is az if-
júsághoz, számos - korábban elszigetelt jelenségként értékelt - ellentmondás-
hoz jutunk el. Így például a társadalmi beilleszkedés zavaraihoz, a felemás vi-
selkedéskultúrához, a deviancia megannyi jellemzőjéhez. Amiért is nyilvánva-
ló, hogy az ifjúság különböző rétegeinek helyzetét meghatározó tényezőket csak
szélesebb társadalmi összefüggésben érdemes elemezni.

Lehetséges ugyanis, hogy a fiatalok nem egy rétegének különállása, szem-
léletbeli és magatartásbeli sajátosságai nem csupán a megtorpant gazdasági
fejlődéssel függenek össze, hanem a valóságos orientációs pontok hiányával is.
Nyilván a kettő elválaszthatatlan kapcsolatban áll egymással, de nem olyan
mértékben, hogy az ifjúság társadalmi beilleszkedésének zavarait - tévedés nél-
kül - akárcsak néhány szociális-kulturális okra is visszavezethetnénk, illetve
a sokszor deviánsnak tekintett magatartási formákat a fennálló társadalmi
helyzet szükségszerű következményének tarthatnánk. Kétségtől, a nyolc-
vanas években új jelenségek határozzák meg az ifjúság társadalmi helyzetét /a
peremre szorult fiatalok száma jelentősen növekedett, nőtt az alkoholizálók és
a kábítószereszek aránya/, ám ezek a - mégoly aggasztó - tünetek sem érthetők
meg a társadalmi fejlődés mélyebb gazdasági problémákkal összefüggő meg-
torpanásának, illetve a kultúra és a fogyasztás ugyancsak mélyebb okokra visz-
szavezethető ellentmondásosságának figyelembe vétele nélkül. A társadalmi
fejlődés lassulása, az életszínvonal romlása következtében egyre több jel utal
arra, hogy a fiatalok jelentős része nem tud a maga számára eligazító képet ki-
alakítani a szocializmus jövőjéről. S ha igaz az a feltételezés, hogy a szocializá-
lódás során az egyén valójában a benne rejlő adottságokat csak úgy képes ki-
bontakoztatni, ha a kívülről adott kulturális örökséget építi be magába /ponto-
sabban azt a részét, ami számára hozzáférhető/, a fiatalok valóságos élethely-
zeteinek eltérései sem hagyhatók figyelmen kívül. Ami persze azt is jelenti,
hogy a "hogyan szelektálni" kérdése mellett nyomban felmerül a "mit is szelek-
tálni".

Nem kétséges ugyanis, hogy az egyén mindig a számára adott lehetőségek-
nek megfelelően építi fel személyiségét; azaz társadalmi helyzetétől, mikrokör-
nyezetétől függően, amely környezet viszont elsajátító képességére, végső fo-
kon szocializálódásának alakulására van kedvező, vagy kedvezőtlen hatással.
Nemritkán azoknak a serkentő vagy gátló értelmi-érzelmi tényezőknek a ré-
vén, amelyek a fejlődő személyiségben a családi-szociális-kulturális környezet
hatására kifejlődnek. Úgy is mondhatnánk tehát, hogy a társadalom hatás-
rendszere az ifjúság jelentudatában tetten érhető. Még ha ezek az evidenciák

a valódi összefüggéseiben értékelhető jövőkép genezisének feltárására alkalmatlanok is, annyiban mindenképp hasznosak, hogy érthetőbbé teszik a társadalmi meghatározottságokat. Éppen az utóbbi évtizedben vált szembetűnővé, hogy a 80-as évek szűkülő lehetőségei mennyire felgyorsították a politikai rendszerfolyamatok akár nemzedékszerkezetben értelmezhető ellentmondásait is. De közismert az is, hogy a demográfiai hullám sem mérsékelte, hanem sokkal inkább fokozta az ellentéteket. Elegendő a korszerkezet fokozatos eltolódását jelző népességváltozásra utalni. Miközben folyamatosan csökkent a népességben belüli fiatalok aránya, paradox módon az ifjúság helyzete egyre nehezebbé vált. Bizonyítékokat szép számmal hozhatnánk fel akár a fiatal pályakezdők, s különösen az értelmiségiek elhelyezkedési nehézségei, akár a képzettséggel inkongruens munkahelyek kapcsán.

Egészében nézve is egyértelmű, hogy az ifjúság szocializálódását a nyolcvanas években mind nagyobb mértékben az úgynevezett nyers materialista értékek szabályozzák. Így például legnyilvánvalóbban az egzisztenciateremtéshez és fenntartáshoz szükséges javak, amelyek a hiánygazdálkodás körülményei között egyre nehezebben elérhetőek. A társadalomba való integrálódás és a már elérttel való elégedetlenség feszültsége ennél fogva olyan ellentmondásokat hoz felszínre, amelyek legfeljebb csak hosszú távon oldhatók fel. A gondtalan élet illúziójának képzete, a hasznossági szemlélet persze annál nyilván többet és mást jelent, semhogy azt állíthatnánk, ez pusztán a jelenlegi társadalmi körülmények következménye. Mert végeredményben semmi sem szól amellett, hogy ez a "mentalitás" teljességgel valaha is megszüntethető lenne. Ha a szocializmus történetében volt is olyan időszak, amikor a különböző javakról való lemondás, az asztétikus életvitel a "szebb jövőért" való dolgozás illúzióját keltette fel, illetve ezen keresztül volt hatással a különféle társadalmi csoportok jelentudatára, az anyagi javak és az általuk közvetített életmód-modellek szaporodása következtében ennek az attitűdnek a számonkérése eleve illuzórikus. Éppenséggel az a helyzet, hogy az ilyen fajta attitűd annyiban kivételes, amennyiben a társadalmi feltételek a többség számára eleve más utat jelölnek ki.

De hát nem is csupán a "szegény jelen" és a "gazdag jövő" ellentétéről van itt szó; vagyis arról a jelenségről, amit az anticipatív-utópikus magatartás paradoxiójának szoktak nevezni. Inkább csak arról, hogy az egymást követő generációk számára más és más javak, dolgok, eszmék, célok válnak értékközvetítő tényezővé. S ha jelenleg a "nyers materialista" /vagy más szóval utilitárius/ értékek a meghatározóak, lényegében annak megfelelően következett be, ahogyan a társadalmi gyakorlat a hasznossági szemléletmódot kitermelte. Nem pusztán a mindennapi létviszonyokban, hanem a kultúra számos területén. Más kifejezésekkel: a mai ifjúság magatartására olyan értékorientáció jellemző, amely egyszersmind a fiatalok "sokoldalú életnyilvánításainak" korlátait is megteremti. Nem véletlenül szerepel itt ez a marxi kifejezés. Nagyon is úgy tűnik, hogy minden épp ezen múlik, vagy talán bukik meg inkább. Végső fokon azon, hogy elvontan bármilyen sok alternatíva nyílik az ifjúság számára, a konkrét lehetőségek mindig az emberi életnyilvánítás sokoldalúságában

és valódiságában rejlenek. Abban, hogy mennyire lehetünk saját viszonyaink urai, tevékenységeink eredménye fontos vagy mellékes. Ellentétben azzal a felfogással, amely a "társadalmi beillesztés" ideológiájában fogant, már most ki kell mondanunk: az ifjúságnak nem elsősorban beilleszkednie kell a társadalmi viszonyokba, hanem - ha szükséges - megváltoztatnia azokat. Önmeghatározását is az nehezíti a legjobban, hogy mindenáron és minduntalan be akarjuk illeszteni őket. Így az a társadalompolitikai követelmény, amely szerint a beilleszkedés zavarait kell csökkenteni, a hátrányos helyzetűekre érvényes lehet, ám az ifjúság egészére vonatkoztatva egyáltalán nem. Illetve annyira, amennyire a társadalmi beilleszkedés zavarai a szociális hátrány következményei.

Kissé nyers aforisztikussággal fogalmazva: más az, ha valaki azért nem tud a társadalomba beilleszkedni, mert hátrányos helyzetű, mint ha azért hátrányos helyzetű, mert nem is akar beilleszkedni. Más kérdés persze, hogy az ifjúság jelenképe és jelentudata ettől függetlenül ellentmondásos, illetve hogy az ifjúság tulajdon alternatíváira vonatkozó illúziói többnyire makacsok, méghozzá függetlenül a valós helyzettől. Csakhát a legfőbb ellentmondás abból származik, hogy reális jelentudat nélkül reális jövőkép sem létezhet. Mégpedig azért nem, mert a "hová" kérdésére csak a "honnán" tisztázása után válaszolhatunk. Az empirikus kutatások ugyanakkor azt is igazolják, hogy az ifjúság jelentudatában mutatkozó ellentmondások elválaszthatatlanok a távlattalanság érzését fokozó rossz közérzet általánossá válásától. S ez nemcsak a nyolcvanas években érzékelhető világpolitikai, társadalmi, gazdasági feszültségekkel függ össze, hanem a mobilitás lassulásával, a hierarchikus társadalmi tudat megjelenésével is. Az 1970-es évek közepétől a társadalmi helyzet jelentősen megváltozott, s ez éppúgy kifejeződött, illetve megnyilvánult a gazdasági fejlődés lassulásában, a reáljövédelmek és a fogyasztás csökkenésében, mint az oly gyakran hangoztatott értékvákuum létrejöttében. Sem a pályakezdők, sem általában a fiatalok nem jutnak jövőjük szempontjából biztató tapasztalatokhoz. Így konkrét élethelyzetük alapján érthető, hogy az elért eredmények pusztán megőrzése hosszabb távon a fiatalok számára aligha jelenthet alternatívát.

Ám bárhogy értelmezzük is ezeket a változásokat, az ifjúság szociális, kulturális, életmódbeli, stb. megosztottsága jelentudatuk formátlanságában csak úgy tetten érhető, mint a jövőre vonatkozó reflexiók, vélekedéseik sokszor pesszimiztikus jellegében. Míg az előbbi esetében a megformátlanság annyiban mondható csupán negatívnak, amennyire ez a konkrét társadalomkép kidolgozatlanágától elválaszthatatlan, addig a pozitív jövőkép hiánya az idősebb korosztályok "vétkességével" is kapcsolatba hozható. Mert minél homályosabban fogalmazza meg magának a felnőtt társadalom saját elérni kívánt jövőjét, annál nehezebben képes orientálni a fiatalabb generációkat. Ezért kételkedhetünk joggal annak a vélekedésnek az igazságában, amely az ifjúság távlatvesztését csupán "bocsánatos bűnnek" tartja. Annyira indokoltan, hogy akár még a "társadalmi beillesztés" ideológiájának hangoztatását is az erre való szükség-

szerű válasznak tarthatnánk. Ám a lényeges az, hogy az ifjúság jelentudatának ellentmondásossága vagy amorf jellege csupán szubjektív okokra nem vezethető vissza. Ellenkezőleg, a társadalomban zajló folyamatokhoz kell kötnünk. Annál inkább, mert más társadalmi rétegek körében is tapasztalható önmeghatározás-hiány feltehetőleg ugyanúgy összefügg a jelenről kialakult ítéletek ellentmondásosságával, mint azokkal a - már említett - társadalmi jelenségekkel, amelyek nemhogy csökkentenék a zavart, hanem még inkább fokozzák.

Csakhogy az ifjúság esetében ez kettős következménnyel jár. Az, hogy a jövő nem tudatos választás tárgyaként jelenik meg, gátlólag hat mindarra, amit kíváncsiságnak, megismerési és cselekvési vágyaként nevezünk. A jövőkép nélküliség következtében az emberi cselekvések és szándékok könnyen alárendelődhetnek az időleges hasznosságnak, s a mások tette is aszerint válik értékesé, vagy értéktelenné, mennyire látja az egyén közvetlen célja érdekében "használhatónak". Így, ha az ifjúság körében ki is alakul valamiféle meggyőződés, vagy "világnézet", mivel nem a szüntelen igazságkeresés, belső vívódás, kételkedés és kérdezés eredményeként jön létre, sohasem lesz igazán autonóm és autentikus, hanem csak megtanult, másodkézből szerzett. S mindez még azzal is együttjár, hogy az elhitt vagy tekintélyalapon elsajátított "világnézet" sem a nemzedéki tudat erősödésére, sem a generációs elkülönülésre nem hat. A "kívül se" és "belül se" egyre terjedő ifjúsági magatartás így válik egy sajátos társadalmi helyzet és létállapot következményévé. És itt nem arra a sommásan megfogalmazott ítéletre kell gondolnunk, hogy az ifjúságnak csupán - arányokban alig kifejezhető - töredékét alkotják - főleg a fiatal értelmiségiek között - azok, akik tudatosan szemben állnak a szocializmussal és antiszocialista nézeteik rendszerré állnának össze. Függetlenül attól, hogy az autonóm életnyilvánítás lehetőségei minden társadalomban korlátozottak, az ifjúság megítélésében nem elsősorban a türelmet kell értéknek tartanunk, hanem az önálló élet-szervezést lehetővé tevő társadalmi feltételek meglétét.

Mert ha a fiatalok minduntalan beleütköznek a társadalmi feltételek hiányaiba, s törekvéseiket, érdekeiket csak igen korlátozottan, negatív módon tudják érvényesíteni, ez az állapot szükségképpen visszahat belső világukra is. Éppígy ha az ifjúság egy része az örökös kívülmaradást vállalja, menthetetlenül konfliktusokkal övezi körül magát. Ennek megfelelően a társadalmi konfliktusok nyújtotta szerepek közül inkább a deviánsoké áll előtte nyitva. S még inkább kiélezetté válik a helyzet akkor, ha az ifjúság "felülről" történő megítélése túlságosan egyszólamú eszmerendszer jegyében történik. A hivatalos igazságokhoz való ragaszkodásnak ugyan kedvez ez a szemléletmód, de ugyanakkor súlyos következményekkel is jár. Az önámító hajlam erősödésével, a különféle szervezetek szabályozó mechanizmusának nehézkességével a kívánatos pályakorrekcióknak /és helycseréknek/ olyan fokú késleltetettsége jön létre, amely a későbbiekben egyre súlyosabb ellentmondásokat von maga után.

S ezzel elérkeztünk - ha némi kerülőúton is - ahhoz a ponthoz, ahol a reális jelentudat és jövőkép követelményei elkerülhetetlenül összeütköznek. Olyan módon, hogy egyfelől az ellentmondásos jelentudat akadályozza a valóságos jövőkép kialakulását, másfelől a pozitív jövőkép hiánya lesz akadályává a jelentudat formálódásának. Ám figyelembe véve, hogy a társadalmi helyzettől függően mindenki másként vélekedhet a jövőről/ami megintcsak azt igazolja, hogy a jövőről való gondolkodás a jelenben gyökeredzik/, érdemes-e egyáltalán egységes és pozitív jövőképet feltételeznünk? Még mielőtt kimondanánk, hogy a valóságos jövőkép a jelen meghaladásának lehetőségét rejtje magában, újra utalni kell az ifjúság tagoltságára. Azáltal, hogy az ifjúság horizontálisan és vertikálisan igen rétegzett, mindenképp más és más jövőképpel állunk szemben. Az egységesség legfeljebb a távlatok igenelésében ragadható meg, illetve annak felismerésében, hogy a jövő alternatívái az itt és most megélt jelenben rejlenek. Felismerése és elfogadása azonban olyan reflektált tudatot feltételez, amelynek nyomait - az ifjúság egy szűk rétegétől eltekintve - alig lehet felfedezni. S ez sem elsősorban "tudatlanságból" származik, hanem azokból a körülményekből, amelyek a "társadalmi beilleszkedés" ideológiája kapcsán jeleztünk. A reflektált mindennapi tudat - legalábbis csoport- vagy rétegszinten - voltaképpen kivételesnek számít, mivel az autentikus valóságismeret sokaságát feltételezi. Ellentétben a jelentudattal, amely töredékes, kifejtetlen vagy a valósággal ellenkező ismereteket is hordozhat, ennek - a szó szoros értelmében - valóságúnak kell lennie. De már ez a megkülönböztetés a jövőképre nem érvényes, s különösen nem, ha az ifjúságra vonatkoztatjuk. Bármilyen sok korosztályhoz kötődő hiányosságról legyen is itt szó, a tudatosság vagy reflektáltság a jövő társadalmi anticipálásának mértékétől függ. Ha ugyanis az értékek, a célok és az eszmények síkján örökösen a jelenre való felkészülés követelménye jelenik meg, a jövő valóban csak "vak végzetként" állhat elő.

Annak folytán, hogy a hasznossági értékek át- meg áthatják a mindennapi léthelyzeteket, a posztmateriális értékek felé való fordulás a megfelelő létminőség elérése után lehetséges, illetve - paradox módon - a posztmateriális értékek "elfogadása" épp egy megfelelő létminőség elérése érdekében történik. Ezt holmi küldetéses morál - még kevésbé annak ifjúságba sulykolt tudata - aligha ellensúlyozhatja. Legkivált azért, mert nem semlegesítheti azt a tudatot, amelyet napjaink társadalmi gyakorlata termelt ki és ami - lényegénél fogva - a posztmateriális értékekkel /humanizált emberi viszonyok, mentálhigiéné, egészséges környezet, autonómítás, közösségiség/ áll szemben. A kívánt szocialista értékrend például bármennyire sok válogatott értékfajta mutat fel és bármennyire növekszik is választhatóságának esélye, a valóságban mégsem hat igazán. Ezért is mondhatjuk: a pozitív jövőkép, amit az életnyilvánítások valódisága és sokoldalúsága tart fenn /akár a nemzedéki önmeghatározás realitása révén, akár pedig olyképpen, hogy egy-egy korosztály felelősséget tud és képes vállalni jövőjéért/, mindig megújuló társadalmi megerősítéseket feltételez.

A cél- és értékvesztés eróziója persze sokkal aggasztóbb annál, semmint tudati befolyásolás révén megszüntetni vagy akár mérsékelni lehetne. Már csak azért sem, mert azok az - ifjúságon belül érzékelhető, s a jövőkép hiányával is összefüggő - dezintegrálódási tendenciák /amelyeknek ugyan sem gondolati, sem gyakorlati horizontja nem terjed túl a mindennapi élet és kultúra szféráján, de amelyek társadalmi gyökerűek/, csak a kiváltó okok fokozatos megszüntetésével mérsékelhetők. Ugyanakkor - ezzel párhuzamosan - arra is szükség van, hogy az ifjúság szüntelenül szembesüljön választási lehetőségeivel, létalternatíváival, mégpedig úgy, hogy tudatosan átélje önmagára vonatkozó döntései nehéz, olykor drámai voltát. Ha ez a szembesülés hiányzik, valódi jövőképről sem beszélhetünk. Mert amint az önmaguk hozta döntés felelőssége és kockázata alól felmentjük a fiatalokat /akár úgy, hogy látszatdöntéseket teszünk számukra lehetővé, akár úgy, hogy a már kitaposott úton engedjük járni őket/, azonmód az infantilis lét keretei közé szorítjuk vissza őket. S ebben a folyamatban a nemzedékváltási stratégia megmerevedése /és megmerevítése/, a cirkuláris mobilitás valódi mozgásként való elfogadtatása pusztán járulékos körülmény. A legsúlyosabb következmény a "hová tartunk" gondolatának elvesztése. S ez épp elég ahhoz, hogy indokoltnak tartsuk azt a gondolkodási fordulatot, amelyből adódóan napjainkban a láttelelen kívül a terápián is gondolkozunk. Hiszen mindaz, amiből kiutat kereshet az ifjúság, többé nemcsak a már meglevő állapotokat érinti /a megélhetés feszítő gondjaitól az értékvesztésig/, hanem azokat a fenyegető lehetőségeket is, amelyeket a tudomány eredményei - a túlságosan tökéletes megszervezettség vagy épp a megsemmisülés távlataiként - kínálnak. Alighanem attól is függetlenül, képesek vagyunk-e felmérni az igazi következményeket, vagy akár attól is függetlenül, vajon a "pusztulás képeitől" megszabadulhatunk-e valaha.

Ám mivel a közvetlenebbnek látszó nagyon is kényszerítő követelmény az ifjúság számára - legalábbis itt és most - a saját távlatok megtalálása, a terápia innen indulhat el. Semmivel sem kevésbé bonyolult ez a feladat. Bármennyire nyilvánvaló ugyanis, hogy az ifjúság nem elszigetelt csoportja a társadalomnak, mégis mutat olyan sajátosságokat, amelyeket "öntörvényeiben" lehet megérteni. A legnyilvánvalóbb tényeket felidézve: az, hogy a fiatalok pályaválasztási törekvései egyre távolabb kerülnek a társadalmilag kívánatostól; vagy az, hogy a század utolsó évtizedében a végzetek harmada-fele nem fog tudni szakmájában elhelyezkedni, korántsem intézhető el egy kézlegyintéssel. Aminthogy nem lehet sommásan a pozitív jövőkép hiányát sem véletlenszerű társadalmi okokra visszavezetni. Annál kevésbé, mert minél több hiány termelődik az ifjúság tudatában, annál nehezebb lesz ezeket megszüntetni. Kivált, ha a társadalmpolitika eredményességét azon mérjük le, mennyire képes integrálni a különféle korosztályok törekvéseit, erőfeszítéseit. Annyira fontos mindez, hogy ebből akár még azt a következtetést is levonhatjuk: a társadalom fejlődőképessége az ifjúság távlatértelmezésétől és jövőképzeteitől egya-

ránt függ. Nyilván azért, mert a megújulás vállalását az anticipált jövő képzetei is befolyásolják. Ami köznap szemmel nézve éppúgy lehet imponáló, mint riasztó példa. Valójában azonban arra vall, mennyire képes akár egy társadalmi csoport is a lehetséges jövőt kívánatosá tenni.

Ámde ehhez a felismeréshez nem csupán mérhetetlenül hosszú az út, hanem máshonnan is ered egyúttal. Mert ha abból indulunk ki, hogy társadalmunkban jelenleg az ideológiailag közvetített eszmények és a valóság között szinte áthághatatlan szakadék tátong; s a gazdaság és politika, az egyén és közösség egyre inkább olyan "felszíni halmazként" jelennek meg, amelynek belső viszonyrendszere alig megfejthető, a választható alternatívák száma valóban korlátozottnak tűnik. Hogy mindez félelmetes, riasztó? Igen. Csakhogy ettől még nem változik meg a helyzet. Mint ahogy attól sem, ha az ifjúság távlatvesztésének okait magatartásukban keressük. Ellenkezőleg, a társadalmi körülményekben kell keresnünk. Még akkor is, ha ez sokszor akadályokba ütközik. A társadalmi okok valójában akkor is léteznek, ha az ifjúság bizonyos csoportjainak magatartását "patológikusnak" tekintjük, mivel az egyensúly megbomlásának, a személyiség torzulásának ugyancsak társadalmi okai vannak. Még ha sorra is vettük volna azokat a - különben figyelemre méltó - részgazságokat tartalmazó elemzéseket, amelyek mindenekelőtt egy-egy intézmény /család, iskola, ifjúsági szervezet/ diszfunkcionális működésére vezetnek vissza az ifjúság szocializációjával összefüggő ellentmondásokat, s amelyek, a bennük rejlő társadalmi hatásokat felmenteni kívánó tendenciák ellenére, teljességgel jóhiszeműek is lehetnek, akkor is azt kellene mondanunk: az ifjúság jelentudatában és jövőképében érzékelhető zavarok megszüntetését az azokat életre hívó társadalmi-gazdasági feltételek fokozatos megváltoztatásával kell kezdenünk.

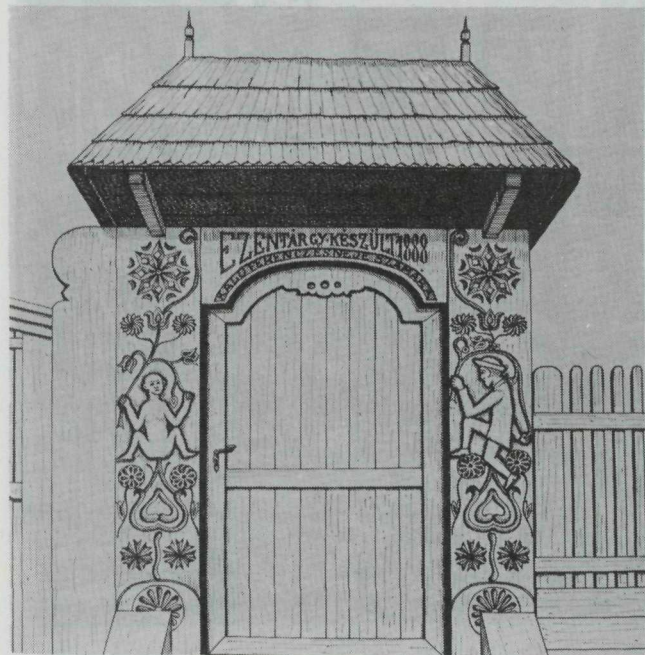
Végül, ha igaz is az, hogy a nyolcvanas években az ifjúság egyszerre homogenizálódott és differenciálódott, az egyes rétegeken belüli differenciálódás főképp a felhalmozott többgenerációs települési, családi, műveltségbeli hátrányok összegeződése következtében indult meg. S minél hátrányosabb helyzetbe kerül egy-egy ifjúsági réteg, annál nehezebben tud beleavatkozni az a társadalomstratégia is, amely az ifjúság progresszív integrálódását tűzte ki célul. Ha pedig az ifjúság jelentudatán valóban változtatni akarunk, aligha elégedhetünk meg az intézményesen közvetített "tankönyvideológiák" elfogadtatásával. Ehhez az adott viszonyok kritikus bemutatására éppúgy szükség van, mint a szocialista társadalom fejlettebb szintje eléréséhez mozgósító célrendszer pontos megfogalmazására. Ha az egyik is vagy a másik is hiányzik, legfeljebb csak hamis illúzióink lehetnek az ifjúság valóságos jelentudatáról és pozitív jövőképéről.

Csete Balázs szemével —Erdélyről

56 tusrajz kalandos utazása

Újabb szép és értékes anyaggal gazdagodott a jászkiiséri Csete Balázs helytörténeti gyűjtemény. Történt ugyanis, hogy két évvel ezelőtt Dr. Ikvai Nándor a Művelődési Minisztérium osztályvezetője Petőházán, egyik ismerőse révén, Erdélyben készült Csete rajzokat fedezett fel. Átala értesült Győri János jászkiiséri tanár lelkes helytörténeti kutató.

Homályos értesülések vannak, miként kerültek a 41x51 cm nagyságú tusrajzok Petőházára Ivancsics Nándorékhoz, akiktől végül 75 ezer forintért megvásárolhatta a község az 56 darabból álló kollekciót. Természetesen a minisztérium, termelőszövetkezet és a tanács segítségével.

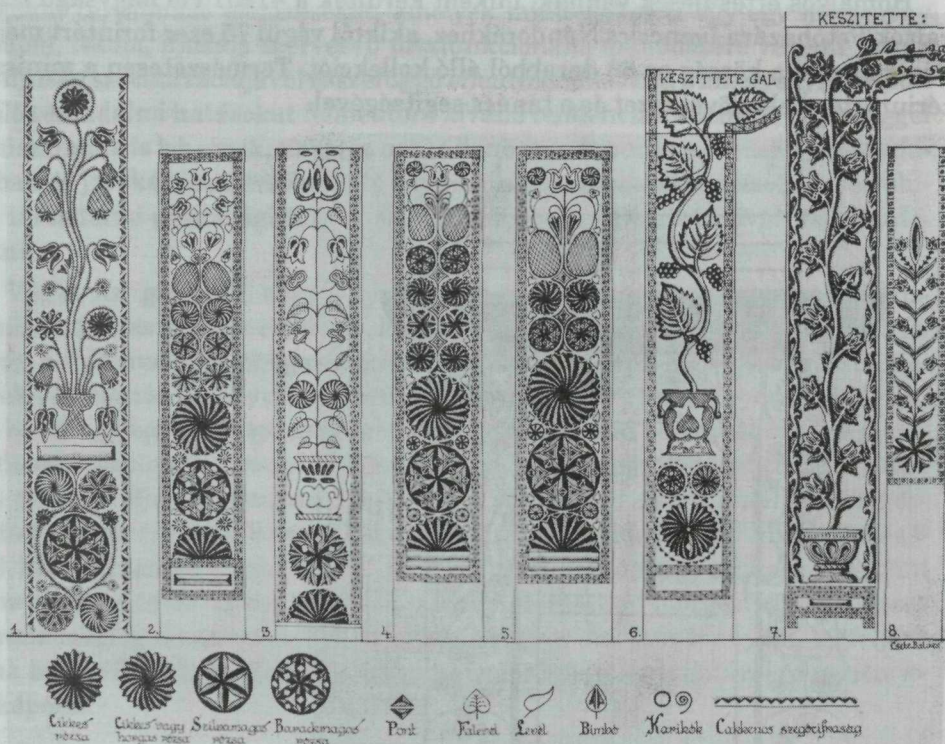

Szaketke — 1888

Annyi az elmondásokról kiderült, hogy ezeket a rajzokat Balázs bácsi egyik tanítványának ajándékozta, aki később a papi hivatást választotta. Így ahová a sors rendelte, a rajzok is vándoroltak Afrikától Ausztriáig. Végül az Ő örökségéből került a petőházi családhoz.

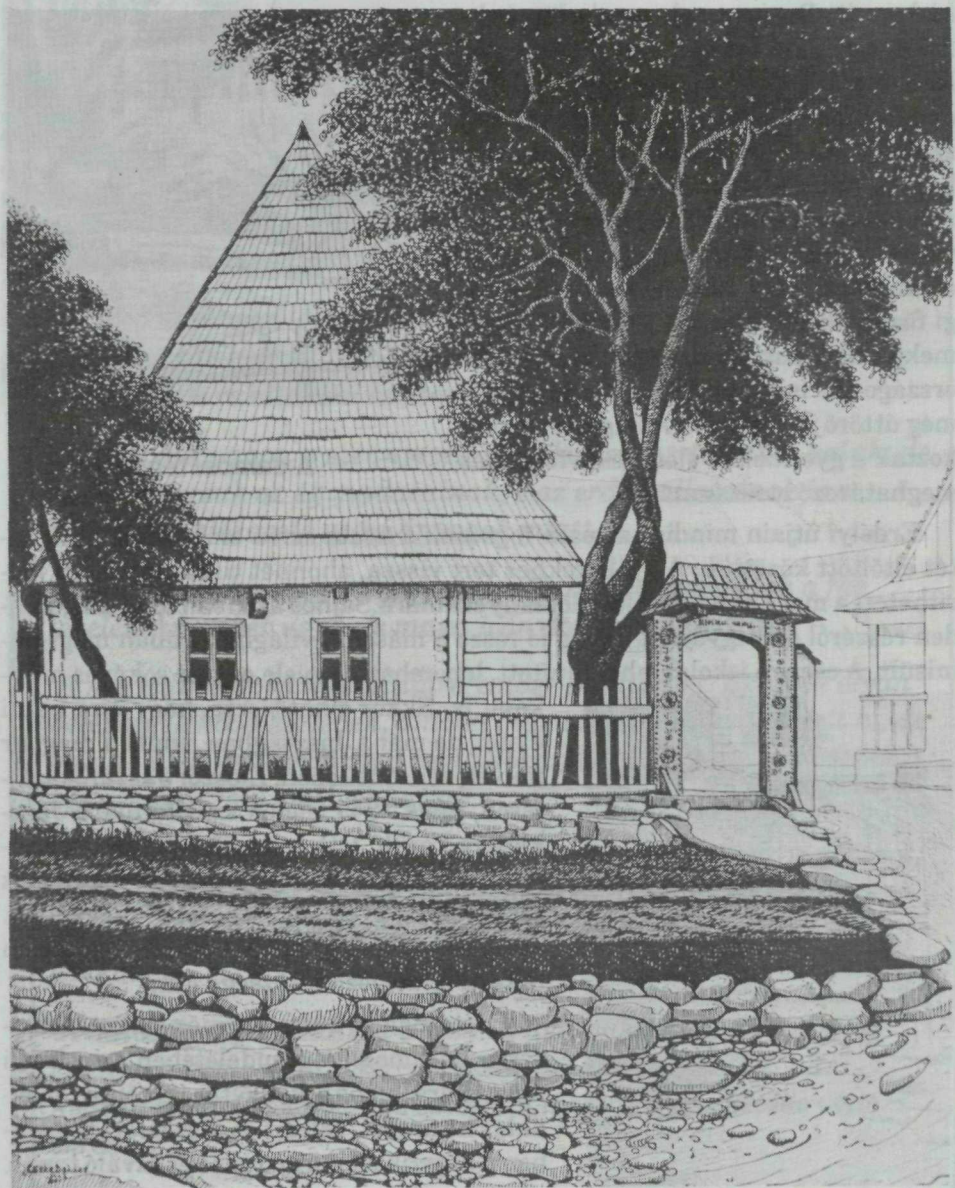
Csete Balázs 1893. március 15-én született Jászkiséren a Kisfaludy utcában. Szülei szegények, jobb munkalehetőség reményében Szolnokra költöztek. Itt járt elemi iskolába. Sokat barangolt a Tisza mellett, ahol gyakran rajzolgatott. Abban az időben jó néhány kiváló festőművésszel is találkozott, akik felfigyeltek tehetségére. Segítségükkel került a kiskunfélegyházi Tanítóképzőbe, majd a Képzőművészeti Főiskolára. Azonban az I. világháború közbeszólt. A harcok során orosz hadifogságba került. Hazatérése után befejezte a főiskolát és a csepeli polgári iskolába rajztanári állást kapott.

Nyári, tavaszi és téli szüneteit felhasználva országjáró körutakra indult. Kutatta az akkor még feltáratlan vidéket. Így jutott el 1941 és 43 között Erdélybe, Kalotaszeg és környékére.

Zsoboki díszek

Mint a Faluról-falura, házról-házra című könyvében írja: "Bejártam Kalotaszeg tündérszép harmincnégy faluját." Ezekben a községekben ekkor még fel-lelhető volt az ősi magyarság középkori művészetének ritka maradványa. Főleg reformátusok lakták e csodálatos vidéket. Délről a gyalui havasok szélé, nyugaton Vlegyásza és a Meszes hegyvonulatai szegélyezik.

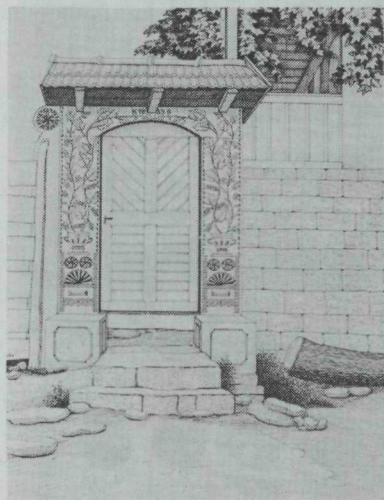

Miklós Dezső háza Nyárszón

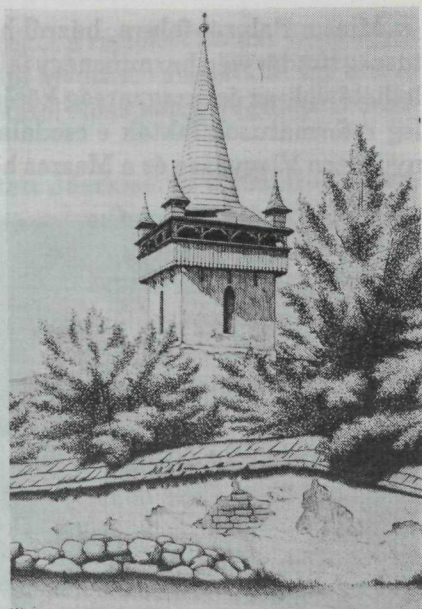
Nyárszón a Miklós családnál három nyarat töltött. Ezen a vidéken készítette a most előkerült tusrajzokat. Csete Balázs a legapróbb részletig kidolgozta a világ legszebb faházait, templomait, faragott léckerítéseit, leveles, galambbúgós kiskapuit. De nemcsak a rajzolás érdekelte, hanem a beszéd, a nyelv ékes szólása, mert "az erdélyi magyar nyelv minden fogalomra és tárgyra tudott szóruhát szabni" - mint írta. Az öltözködés sem hagyta hidegen, hiszen itt volt csak igazán népviselet, de a tánc és a gyermekjátékok is közel álltak szívéhez. Ezutóbbi olyannyira, hogy 1957-ben a Jászkunsági füzetekben megjelent Jászkiséri gyermekjátékok címmel egy tanulmánya. Az országosan is kiemelkedő munka ekkor még úttörő jellegű volt. Addig nem foglalkoztak a gyermekek életének e fontos és meghatározó mozzanatával.

Erdélyi útjain mindig szívesen fogadták a tiszta szívű embert. Sok-sok esetét eltöltött közöttük. A gyökerekhez tért vissza, ahonnét tiszta forrásból méríthetett a maga és a néprajztudomány számára. Sajnos azonban az ország minden részéről összegyűjtött anyag jó része a második világháborúban megsemmisült. A csepeli iskolát, ahol tanított, lebombázták, vele együtt sokéves munkáját is. Ekkor elhatározta, hogy újra kezdi életét, de már a Jászságban, ismét a magyar művelődés érdekében. Először Jászárokszálláson, majd 1949. elején szülőfalujába Jászkisérrre került. Ott az egyik rokonánál, Szüle Józsefnél a Damjanich utcában lakott. Tíz termékeny évet mondhatott magáénak. Jászkisér néprajzilag az ország legjobban feltárt, feldolgozott községe lett.

Csete Balázs 1958. február 24-én Jászkiséren halt meg. Végrendeletében a szolnoki múzeumra hagyta könyvtárát, többezer oldalas kéziratát, rajzait. A jászkiséri temetőben nyugszik a néprajztudós és kiváló tanár.

Zsoboki kapu - 1933

A damosi templom

Joseph Zink:

A teremtett világ végső napjai

Kezdetben teremtette Isten az eget és földet. Ám sok millió év múltán az ember így szólt: Ki beszél itt Istenről? Majd én irányítom életemet! És megkezdődött az utolsó hét nap.

Az első nap reggelén úgy határozott az ember, hogy nem akar többé Istenre hasonlítani. Biztonsága érdekében a földet betelepítette rakétákkal és atomtöltésű robbanófejekkel.

A második napon a szennyezett vizekben elpusztultak a halak, de ez lett a sorsuk az ég madarainak, s az erdők állatainak is a gyárakból kiáramló vegyi anyagok miatt.

A harmadik napon elsárgult a mezők füve, elszáradtak a fák levelei. Az ember ugyanis maga irányította az időjárást.

A negyedik napon 3-4 milliárd ember pusztult el. Egyesek olyan betegségek következtében, amiket maga az ember tenyésztett ki, de valaki elfelejtette elzárni a tartályokat, ahol a háborúra őrizték a készítményt. Mások éhenhaltak.

Az ötödik napon a még élő emberek megnyomták a piros gombot, mert veszélyeztetve érezték magukat. A földgolyót tűz borította el... Az ég angyalai ekkor tíz percre abbahagyták dicsőítő éneküket.

A hatodik napon kialudt a fény. A föld pusztá volt és üres. Az ember szelleme mint lidércfény lebegett az káosz fölött... És mélyen lent, a pokolban az emberről meséltek, aki kezébe vette sorsát...

Körmendi Lajos:

Ámormúzeum

AZTÁN LEMEZT HALLGATTUNK

*eljöttél egy derűs reggel
hogy a woman enyém nigger*

*Lennon élt és Lennon él
csellótested így zenél*

*minden újság ránknyafog
bennünk Lennon élni fog*

*muzsikáddal már átítat
egy szezonvégi áhitat*

*elhalmoztál dús emlékekkel
ezt viszem el szép emlékül*

*mert elmegyek találomra
el a saját halálomra*

*hisz mit kezdhettek ezekkel
a tértelen terekkel*

KESERVES

*iszik az ember
sorvad a mája
nagy veres tank a
szigorú gyámja
mit teszek mit nem
besúg az este
ágyadba bújnék
hazát keresve*

KARJAI KÖZT

*egész erdő lángbaborul
arcodon ha rózsá virul
karjaid közt lassan égek
kormozom a mindenséget*

ÜZENET

*fekszem viseltes rongyon
zsíroskenyér a gondom
bájuvívő dalnok
bajvtvó bajnok
mások
kik darázssal etetnek hallják
szeretem Varga Juliannát*

*két kicsi melled halom
reá szép fejem rakom
templomos éknek
meszire nézek
félek
akár isten emberi barmát
szeretem Varga Juliannát*

*néma táj Barbaricum
vigyázza barbár ikon
tolat kint a gond
ugat bent a gond-
olat
bár mérgeket mind nekünk adnák
szeretem Varga Juliannát*

Rádics Károly:

Sorsom a hazám sorsa

Babits Mihály keserű pokoljárása

Ma már jól látjuk, hogy a Nyugat-mozgalom olyan irodalmi és művészeti forradalmat indított el, amelynek a hatása napjainkban is észlelhető. Az a maroknyi csapat, amely Ignótus, Osvát Ernő és Fenyő Miksa köré tömörült, őszintén kereste a társadalmi és filozófiai kérdésekre a megoldást. A folyóirat munkatársai *"egyszerre járták a társadalmi és a kulturális megújulás útját, öszszefogtak, különbségeik elhalványodtak a közös ellenség, a konzervativizmussal szemben"* - olvashatjuk Komlós Aladár a Nyugat indulása című tanulmányában.

A társadalmi és művészeti tradíciók nyílt támadása a jobboldal haragját határozottan fölébresztette, de elégedetlen volt a baloldal is, mert nem érezte elég progresszívnek a szerkesztők célkitűzéseit.

"A Nyugat szabadságharca - a közönség még emlékezhetik rá, mert csakhamar maga is részt vett benne -, két várat fogott ostromlóra. Az egyik a költészet nemzeti mivoltáról s rendeltetéséről vallott felfogás volt. A másik az irodalmi hivatalosságról vallott" - nyilatkozott a volt főszerkesztő, Ignótus, az alapítás után több mint két évtizeddel. Róla a legádázabb ellenfelei is kénytelenek voltak elismerni: az volt a legnagyobb fegyverténye, következetesen érvényesítette az írói autonómiát. Ehhez a harchoz olyan zseniális fegyvertársak szegődtek, mint Ady, Móricz, Babits és az 1908-as nemzedék.

Ennek ellenére - mégha paradox állításnak tűnik is - a Nyugat szerkesztőinek nem volt határozott programjuk. Egyet azonban félreérthetetlenül megfogalmaztak: nem szabad lefogni az írók kezét. Szakítsanak minden korábbi külső kényszerrel, a divatos népnemzeti irányzattal, a megbélyegzett felfogással: a parlagival, a felszínessel.

Azok a szerkesztők, akik a Nyugatot elindították egyharmad százados útjára, nem gondoltak gyökeres társadalmi változásokra. Abban viszont feltétlen hittek, hogy a szellemi élet revíziója elkerülhetetlen, mert csak ez lehet minden változás előfeltétele.

Ignótusnak sem volt tézisszerű reformprogramja, ezt igazolja az első számban megjelent beköszöntő írása, a Kelet népe. Nem szólt programról, még csak közeli célkitűzésről sem. Amikor a magyarságról beszélt, Széchenyi szkeptikus jövőbelátására utalt: a nemzettől türelmet, megértést és nyitottságot kért. Csak

közvetett módon jelezte, hogy változást szeretnének, de ehhez a nemzet magatartásának a megváltoztatása szükséges.

Nagyon szép misszió részesei voltak - Babits nem lehetett köztük -, akik esztétiként Osvát asztalánál ültek a Royal kávéházban. Hallgatták a Nyugat szellemi vezérét, akinek volt valami különös judiciuma, ahogy közeledett a másik meggyőződéséhez, ízléséhez, vagy a világnézetéhez. Ő volt a mozgalom lelke, spiritusz rektora. Ezt a kitüntetett tisztét rendkívüli irodalmi műveltségének, éles látásának, határozott ítéletének, szuggesztivitásának köszönhette. A Nyugat csakis az ő páratlan és különös értelmi és érzelmi kvalitása révén válhatott szellemi egységgé.

Osvátnak szent dolog volt a szerkesztés, több mint hivatás: életszükséglet: *"...valami misztikus együttélés az írőkkel, akikkel ha tárgyalt, ha trásaikat olvasta, a teremtés órái voltak... Milyen finom a mondása: "soha kéziratot szerző jelenlétében nem olvasok el, anyja karján minden csecsemő szép". Vagy egy másik: "nem esztétikus az, akit a szépség nem tesz elfogulttá"* - így emlékezett rá halála után hajdani szerkesztőtársa, a folyóirat mecénása, Fenyő Miksa.

A Nyugatnak három fő periódusát szokták említeni - némiképp leegyszerűsítve - az irodalomtörténészek. Az első szakasz - Ignó-Osvát idején - volt a legcsodálatosabb. A szerkesztők minden értéket szinte megszállottan igyekeztek összegyűjteni, amely - meggyőződésük szerint - a nemzeti egység megteremtését szolgálta. Osvát - Ady szavával - *"félisteneket"* keresett, és meg is találta a Hét krajcár ismeretlen íróját, Móricz Zsigmondot, a messze Fogarason tanároskodó Babits Mihályt, hogy majd összeroppanása után, 1929 késő őszen ők vegyék át az osváti örökség gyötrelmesen nehéz batyuját.

A második szakaszában a húszas évek Nyugatja arra törekedett, hogy megőrizze azt a magas irodalmi és esztétikai mércét, amelyet az első évtizedben elért. De Babits is ugyanezt szerette volna elérni, miután Móricz 1933-ban megvált a szerkesztőségtől és a folyóirattól.

Babits a Nyugat megindulásakor Fogarason volt tanár, de rendszeresen küldte verseit fővárosi lapoknak. Fölfigyelt rá Osvát és a november közepi számban négy versét közölte. A bemutatkozás szebben nem is sikerülhetett volna. Pár hét múlva megjelent az első kritikája Balázs Béla Halálesztétikájáról. A következő év februárjában a Swinburne-tanulmányával hívta fel magára a figyelmet. A jeles angol költő és ifjúkorának egyik bálványja, Nietzsche is rajongott a görög szépségeszményekért. Már egészen fiatalon ők oltották belé a szépségideálokat.

A fiatal költőt Ignó is gyorsan kitüntette. Először a Pester Lloydba írt egy elragadtatott kritikát verseinek formai és egyéni újszerűségéről, majd a Nyugatban mutatta be a Levelek Irisz koszorújából című első verseskötetét.

Babits keserves száműzetéséből - a Nyugat szerkesztőinek a támogatásával - 1911. szeptemberében került az újpesti gimnáziumba, de a lakása Rákospalotán volt. Itt perzselte meg a *"vérvörös csütörtök"* forradalmi hangulata, s ebből az élményből született a Május huszonhárom Rákospalotán című verse,

amelyet az "apolitikus" Osvát publikált a Nyugatban. Néhány évvel később itt jelent meg a Húsvét előtt és Móricz Szegény emberek döbbenetes erejű, leleplező novellája, Ady Krónikás-ének 1918-ból című jeremiadékat idéző jajpanasza.

Babits Fortissimo című verse 1917-ben jelent meg a Nyugatban, de a hatóságok elkobozták a folyóiratot, a költőt istenkáromlásért pörbe fogták, tanári állásából felfüggesztették.

Pár héttel később, a Nyugat június 16-i borítóján Ady neve mellett - Fenyő Miksa helyett - először szerepelt Babits neve, mint szerkesztő. Ilyen izgalmak között indult még pontosan 25 évfolyam, amelynek mindegyike megőrizte a költő emberi és szellemi arcvonását.

Ady nevét már ötödik éve őrizték a Nyugat fejlécei, de azt mindenki tudta, hogy ez a megtiszteltetés zsenijének szólt. Babits ennyivel nem érte be, fájt is neki, hogy Ignotus és Osvát - akinek a neve nem szerepelt a szerkesztők között - után következett.

A Nyugat őszirózsás forradalom alatt elvesztette főszerkesztőjét. Ignotust egy politikai megbizatással Svájcba küldték, s miután végzett, a bécsi önkéntes száműzetést vállalta, innen csak a halála előtti évben, 1948-ban költözött végleg Budapestre.

Schöpfung Aladár a Nyugat legtekintélyesebb kritikusa az 1919. január 1-i vezércikkében bejelentette, hogy Babits vette át teljes felelőséggel a folyóirat szerkesztését. De Babits hallgatott, csak Ady halála oldotta fel némiképp a kétségeit. A februárban kiadott nekrológot nem jegyezte szerzője, de a gondolatmenete, stílusa Babitsra vallott. *"Most nem egy folyóirat emberei vagyunk, nem is az irodalom képviselői: hanem magyarok. Egyszerűen: magyarok. Szegény, hangjukatvesztett magyarok: mert ő volt a mi legmélyrőljöttébb hangunk. Mert alig volt költő, akiben nemzete annyire megismerte volna első megszólalásakor a maga legmélyrőljöttébb hangját, mint ő benne. / És éppen ezért lázadozott ellene, és nem akarta mindjárt meghallgatni: ahogy mindig szeretnénk bedugni fülünket, hogy lelkünk legtítkosab, leggyötrőbb hangja elől meneküljünk. - De az így is túlzeng minden egyéb hangot. /"* Ez a gyönyörűen igaz és fájdalmas pártosz Babits tollából szikrázott elő. A zárójelbe tett mondat pontos lelki tükörképe annak a kötődésnek, amely meghatározta kettőjük kapcsolatát az értetlenségtől a forró magasztalásig.

Az április 1-i számban üdvözölte Szabó Dezső a proletárforradalom győzelmét, Az egész emberért című vezércikkében. Közvetlenül Szabó Dezső írása után található Tóth Árpád Az új Isten című forradalmi verse, amely nem veszített semmit a fényéből, de magányos ragyogása csak kevés szívhez ért el.

Babits nem exponálta magát a Nyugatban, csak néhány műfordítását és rövidebb lélegzetű verség publikálta. Szellemi energiájának a jelentősebb részét lekötötték az egyetemi előadások.

Május végén egyre kritikusabbá vált az országban a helyzet, az ellátási zavarok miatt nőtt az elégedetlenség. Csökkentették az újságok oldalszámát, a Nyugat májustól novemberig nem is jelent meg.

A szépségeszmény és a polgári humanista miliőben nevelkedett Babits nehezen tájékozódott az egyre összekuszáltabb világban, nem látta értelmét a belső és külső harcoknak, mindegyikben a pusztítást és az öldöklést ismerte föl.

Babits Magyar költő kilencszáztizenkilencben című terjedelmes tanulmányával indult öthónapos kényszerű hallgatás után a Nyugat. Több mint hat évtized távlatából is nagyon nehéz tárgyilagos magyarázatot találni a költő fel fogásáról. Elfogadom, hogy a forradalom bukásának több aspektusa él még napjainkban is, de azt már nem tudom elfogadni, hogy Babits miért nem tett élesebb különbséget a diktatura és a fehérterror között. A vértelen forradalom utáni hónapok realitása az értelem és a megvalósult ábránd trónfosztásához vezetett nála. Ezen a ponton billent át a mérleg nyelve: feladta elveit, eszméit, a közös szellemi talajból sarjadt barátait. Félt a toloncháztól, a lelki gyötrelmekről, de talán a legjobban attól, hogy az a társadalmi réteg lesz szellemi hóhéra, amelyből származott, amelyről hitte, csakis ők lehetnek a nemzeti közgondolkodás letéteményesei. Bocsánatkérésnek vagy önismerésnek tekintsük szavait? *"Ne vedd zokon, Nemzet vagy Közösség, magamról beszélek, Babits Mihályról, egész személyesen: mert visszafojthatatlanul lírikus vagyok..."* Adhat-e nemzet fölmentést a költőnek tetteiért? Csak részben. Tudta ezt Babits is, mert tíz év múlva átdolgozta, mielőtt kötetben kiadta.

Ezekben a tragikus hónapokban nem érdekelte a nemzetet a költő szálanalmasan keserű vallomása. A győztes antanthatalmak bitófát ácsoltak népünknek, a temetőekben egyre gyakrabban emelkedtek a sírdombok.

Babits, az ember és művész nagy árat fizetett: kizárták a Kisfaludy és a Petőfi Társaságból, elvesztette egyetemi tanári állását, még a középiskolai tanári nyugdíját is, amit csak a húszas évek végén kapott vissza.

A Nyugat 1920. január 1-i számában ismét megjelent Osvát Ernő neve, mint szerkesztő Babits mellett. /Ebben az évben havonta jelent meg a lap./

Ha a Nyugat első korszakára az volt a jellemző, hogy szerkesztői tudatosan hirdették a politikamentességet, akkor ez a mentalitás magában hordozta a polgári fejlődés óhaját és kritikáját egyaránt. Ez a szándék az Osvát-Babits szerkesztőpáros idején még határozottabban megfogalmazódott. Természetesen mindezt egy nagyon magas irodalmi színvonal érdekében tették. A folyóirat egyes munkatársai kifejlesztették a szubjektív magabazárkózást, mások a szimbolizmus és az impresszionizmus forma- és témavilágát.

Ady és Móricz - a két társtalán óriás - külön úton indult: Ady a francia szimbolizmusban merítkezett meg és jutott el Dózsa György izzó vastrónusának fényéig, Móricz a népmesék fogvacogató realizmusától a nyírségi parasztviskók nyers, lélekpusztító valóságáig.

A zenében Bartók és Kodály, a "példamutató nagy ikerpár" is valami hasonló utat járt be: mindketten lehajoltak a tiszta forráshoz, hogy felmutassák az ősit, az eredetet, amely lassan visszahullni látszott az enyészet kútjába.

Sajnos az egyik nagyon korán "kiállt" a sorból. Móricz, Babits és a többiek, mint kirabolt árvák siratták a Nyugatban. Ki álljon a helyébe? Költői tehetsége Babitsot tette volna a legalkalmasabbá, de hiányzott belőle a nagy előd hite és bátorsága.

A következő év már szárnyára bocsátotta az új nemzedéket: Szabó Lőrincet, majd Erdélyi Józsefet, József Attilát, Németh Lászlót, Illyés Gyulát.

Babitsnak óriási tehertétel volt a múlt, de a jelen sem volt könnyebb: a folytonos harc Osváttal, aki nem is akart és nem is tudott volna szakítani a tízes évek szerkesztési elveivel, nem engedett a l'art pour l'art elvéből.

A huszas években a politikamentesség két szempontot vett figyelembe az irodalomban: első számú feladatának tekintette a nagybirtokosok és a nagypolgárság politikai üzelmeinek és a forradalmi eszmék továbbélésének a leleplezését.

Nem látjuk még elég világosan, hogy Osvát mellett - 1922. július 1-től Gelért Oszkár is szerkesztő lett - Babits milyen szerepet játszott a Nyugat életében. Lenne némi támaszpontunk, mert a rossz költők véleménye szerint keveset értett a vershez Osvát. Ebből az következne, hogy a versrovatot átengedte Babitsnak, de a valóságban ez másképp volt. Babits javasolhatta a vers publikálását, de a végső szót Osvát mondta ki.

Azt hiszem, az igazsághoz akkor jutunk közelebb, ha röviden szemügyre vesszük azokat a tanulmányokat - versekre nincsen módunk -, amelyeket Babits publikált a Nyugatban, ebből megítélhetjük, mint szerkesztő miképpen orientálta a folyóirat körül kialakult közvéleményt.

Tanulmány Adyról című esszejét 1920. februári számban közölte, amelyben Földessy Gyula kötetét mutatta be. Babits tanulmányának az volt a legfőbb érdeme, hogy megpróbálta a "hecc-magyarok" ócsárlásaitól megvédeni Ady magyarságtudatát, és visszautasította a dekadencia vádját. Igazat adott Földessynek, amikor kijelentette: "*Adynak kilenc könyvében, alig van vagy nincs is rossz verse, alig van okunk hinni, hogy van, amely a megértés bizonyos emeletéről kiűnőnek nem tűnne.*"

Babitsnak 1909 óta ez volt a második tanulmánya Adyról - ha a nekrológot is számítjuk -, s még kilencet publikált 1930-ig a Nyugatban.

Levonhatunk némi tanulságot, ha szemügyre vesszük az Adyról megjelent írások számát: haláláig 25, 1933. márciusig 119, a Nyugat megszűnéséig 21, összesen 165. /Babitsról 121, Móriczról 115./

Feltűnő, hogy mennyire csökkent a méltatások száma Kosztolányinak a Toll 1929 júliusában megjelent nagy vihart kavart, Ady-reviziót sürgető cikke, Az írástudatlanok árulásának a megjelenése után. /Babits ez év áprilisában megvált a Nyugattól./

A Nyugatban először Fenyő Miksa, majd a szeptember 1-i számban Babits is reflektált Személyi ügy? című írásával Kosztolányi tanulmányára. "Adyról sokszor és sokat írtam, a legrégebb időktől máig, és mindig egyformán... Vizsgálataim alakját a legnagyobbak mellé szökkentették, szimbolizmusát a Dantééhoz hasonlítottam, s ki tudhatja jobban nálam, mit jelent ez?" - kérdezte némi fölényes sértődöttséggel.

Nagyon is érthető a sértődöttsége, mert már egy évtizede sokat bírálta a jobboldali sajtó, de nem kímélték Móriczot, Juhász Gyulát, Tóth Árpádot sem. Közülük került ki a Nyugat íróinak szűkebb köre, amely a huszas években a "Babits-asztal" körül gyülekezett a Centrál kávéházban. Túlnyomó többségük mélyen elítélte a fehérterror szörnyű vérengzéseit. Babits itt került szoros kapcsolatba Király Györggyel, aki szintén elveszítette egyetemi katedráját, s ezután lett a Nyugat jeles kritikusa.

Érdeemes fölfigyelnünk Babits recenziójára, amelyet Laczkó Géza Német maszlag, török áfium című történelmi regényéről írt. Jelképesnek érezte Zrinyi és a XX. századi költők sorsát. *"Nálunk visszhangtalan marad a legmagyarabb hang is, ha csupán a nemzeti lélekhez szól, s nem egyúttal a pártszenveldélyhez, s a múlt mélyéből bugyogó friss eret beissza a jelen sivársága."*

A Nyugat 1913-ban közölte Babitsnak A gólyakalifa, 1915-16-ban a Kártyavár és 1921-ben a Timár Virgil fia című regényét. Ez utóbbi hőse egy nagy műveltségű, de nagyon tapasztalatlan szerzetes tanár, aki rajong az ókori klasszikus irodalomért, különösen Vergiliusért. Az olvasók megéreztek, hogy csak az képes ilyen tökéletes regényfigurát megrajzolni, aki nem fél kiadni énjét, az író pedig ezt tette. Szerepelt még egy Vitányi Vilmos nevű zsidó újságíró, aki-ről kiderült, hogy az ő törvénytelen fiát, Vágner Pistát szinte apai szeretettel vette körül a paptanár. A későbbi időben Vitányi személye okozta a két évtizedes konfliktust Babits és Ignotus között, aki magára ismert az újságíróban.

Babits a regény megjelenésétől számítva jó másfél évtizeddel később a Nyugatban utasította vissza volt főszerkesztőjének ismétlődő vádjait. Nem tudjuk pontosan, hogy mi az igazság. Kardos Pál Babits Mihály című monográfiájában erről így vélekedett: *"S miközben az írói és szerelmi sikereitől és kudarcaitól megcsömörlött Vitányi lelkiállapotát finom tollal rajzolta Babits, egyre több olyan vonást húz az arcélen, amelyek Ignotusra pontosan illenek."*

A vitát Ignotus provokálta. Igaz, hogy 1924-ben a Vallomás című írásában még csak célzott a hasonlóságra, három évvel később a Nyugatban megjelent Teremtő indiskréció című polemikus írását így zárta: *"Timár Virgil regénye él bennem, amíg meg nem halok. Gondolni talán nem szeretek rá, de mint olvasó hálás vagyok érte."*

Babits még a vita létjogosultságát is megkérdőjelezte, mert véleménye szerint a kritikusoknak kellene megtiltani az indiskréciót és nem a regényírónak. De a vita ezzel még nem zárult le, amint már utaltam rá, folytatódott a harmincas években.

A Nyugat emlékszámmal ünnepelte Petőfi születésének centenáriumát.

/Ezt a formát később is követték, ha kisebb teret kapott is az ünnepelt./ Babits Petőfi koszorúi című remek versét Földessy Gyula, Kosztolányi, Kuncz Aladár, Pataki József, Schöpflin Aladár és Szép Ernő tanulmánya követte.

Babitsot sem kerülte el a trianoni békekötés után kialakult közhangulat. Nyilvánvalóan ezt olvashatjuk ki a Petőfi koszorúiból is:

*hogy árván maradva megrablott birtokán,
mondhassa a magyar: "Kicsi az én szobám,
kicsi, de nem börtön!"*

Ezt a gondolatot fogalmazta meg a Csonka Magyarország című versében, amely 1923-ban jelent meg a Nyugatban. Úgy vélte, joga van kimondani az igazságot, mert a világháború alatt is tiltakozott az "Erőszak" ellen.

Basch Lóránt visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy Babits és Osvát között a huszas évek elején kezdett elmélyülni az ellentét. Ennek részben az volt az oka, hogy Babits a legjobb verseit Az Est-lapokban közölte, a Nyugatban a recenziót és elvi jellegű tanulmányait.

Babitsot ennél is fájdalmasabban érintette, hogy éppen az a fiatal költőnemzedék fordult el tőle - élükön Szabó Lőrincel -, amelyiknek a Nyugat adott otthont. A fészekadó meleg megnövelte önbizalmukat, és egyre nehezebben viselték el a Mester gyámolítását.

Babits 1923-ban kezdte a Könyvről könyvre rovatot, amelynek a teljes anyagát ő írta. Rövidebb írások és reflexiók voltak. Itt válaszolt Sárközi György levelére, aki visszautasította Babits epigon jelzőjét, de ebben róttta fel "a költészet Julien Sorel"-jének, Szabó Lőrincnek is a hűtlenségét.

Fájdalmas csatavesztését A vén kötél táncos című versében ismerte be:

*Kilestük titkod, csináljuk is,
még néha-néha cifrázzuk is.*

Ez a gond egész életében ott lopakodott a nyomában, nem tudta legyőzni gyötrő kételyeit. Pedig mennyire szeretett volna győzni! Ezért hirdette meg a Nyugatban a Fiatal írók előadóstétjét is 1928-ban. A bevezetőjében a fiatalokat hú papoknak és misszionáriusoknak nevezte. Tudta, hogy ma még kevesen figyelik a szavukat, "de ők híven hallgatnak mindenkire: kihallgatják népük szívének primitív dobbanását, az emberi önzés lihegését, s a proletár külváros jáját, de a jobb jövőbe futó Ember lábdobogását is, sőt az angyalok zenéjét". Ennek a poétikus szépségű mondatnak a négy pillére Erdélyi József, Szabó Lőrinc, József Attila és Sárközy György volt.

Babits négy évvel később 1932-ben próbálkozott meg utoljára maga köré gyűjteni a második nemzedék költőit, amikor a Nyugat kiadó gondozásában, az ő bevezetőjével megjelent az Új antológia, a tíz fiatal költő száz legszebb verse. Szép volt ez a gesztus, de csak lassította az egyre távolodók lépteit.

Ma kissé visszatetszőnek érezzük, ahogy egymást ünnepelték a Nyugat szerkesztői. 1923 nyarán Osvát Ernőt a következő év áprilisában Babits Mihályt, s az év végén Ignótust méltatták a folyóirat munkatársai.

A Babits-számot Móricz remek írása vezette be. Azt a pillanatot örökítette meg, amikor a fiatal költőt a Nyugat egyik estjén megismerte. *"Sovány, fekete ember, hosszú kabátban, olyan Paganini-jelenség, izzó arc, amely befelé remeg, nem szuggerál, de magára vonz, nagyon egyéni deklamálás, egy sötétben élő ember, magányos, önmagának szóló közlési modor, semmi megalkuvás és semmi kinyilatkoztatás: művészi játékban való megnyilatkozás: abszolút lelki élet"*. Döbbenetes erejű, igaz és szép jellemzés. /Móricznak ez az írása jelent meg a Babits emlékkönyvben, amelyet Illyés Gyula szerkesztett./

Nagyon tanulságos az emlékszám szerzőinek a névsora: Kosztolányi, Király György, Ady Endre - ez utóbbi kettő ekkor már halott -, Gellért Oszkár, Tóth Árpád, Fenyő Miksa, Elek Artúr, Szilágyi Géza, Füst Milán, Karinthy, Laczkó Géza, Tersánszky, Schöpflin, Juhász Gyula, Nagy Zoltán, Erdélyi, Tóth Aladár, Dutka Ákos, Földi Mihály, Turóczi-Trostler József, Horvát Henrik, Reichard Piroska, Kürti Pál, Várkonyi Nándor, Hevesy Iván, Kárpáti Aurél, Kallós Ede, Révay József, Komjáthy Aladár, Dienes Valéria, Benedek Marcell, Balassa József és Szép Ernő zárta a sort.

Néhány név hiányzik ebből a tekintélyes névsorból, elsősorban Ignotusé, a ritkán megszólaló Osvát Ernőé, és a makacsul hallgató Szabó Lőrincé. Nagyon szembetűnő, hogy a második nemzedék - Erdélyi József kivételével - mennyire távol tartotta magát az ünnepelttől. Ez a tüntető némaság fölért egy csatavesztéssel.

Babitsnak a Vörösmarthy Akadémiáról szóló cikke 1922-ben jelent meg. Kifejezte azt a nem is titkolt szándékát, hogy szerette volna egy csapatba tömöríteni a haladó írókat, mert eredményesen csak így léphettek volna fel a konzervatív körök: a Kisfaludy és a Petőfi Társaság s az Akadémia ellen.

Az Akadémia és irodalom című tanulmányával válaszolt egykor tisztelt professzorának, Négyesy Lászlónak, aki hiányosnak találta az írók filozófiai jártasságát és a társadalmi bajok mélyrehatóbb feltárását. *"Hiányos a 'filozófiai ihlet' Adyban? Melyik kor szólótrót, ki mélyrehatóbban rajzolta társadalmát, mint Móricz a mait?"* - kérdezte nem kis sértettséggel Babits.

Két évvel később Berzeviczky Albertnak, a Kisfaludy Társaság elnökének reflektált A kettészakadt irodalom című tanulmányában. Visszautasította azokat a vádakot, amelyekkel a társaság elnöke Adyt és a Nyugat koncepcióját támadta. Nagyon téved, ha azt hiszi, hogy a folyóirat munkatársainak a múlt *"teher, melyet le kell rázni"*. Ez a fikció merő képtelenség: Ady a kurucokhoz s Csonkaihoz, egyesek Vörösmartyhoz, Berzsenyihez, Aranyhoz fordultak példakért. Rosszindulatú hipotézis, hogy a Nyugat a külföldet majmolja.

Babits kategorikusan visszautasította, hogy a Nyugat elősegítette a proletárforradalom kirobbanását, de hangsúlyozta, Ady személyét és költészetét mindenképpen el kell választani irótársaiétól. *"Ady politikája csakugyan végzetes volt - érvelt okosan Babits -, mint minden lángészé, ki oly törvényeket érez magában, melyekhez képest a Kor konvenciói kicsinyekké válnak."* Az ő költészetében - éppúgy mint történelmünkben is - keresztülvonul egy kuruc és re-

bellis szimpátia. Ady költészete mélyen kapaszkodott a hagyományokban, ezért magyar, de ugyanakkor egyetemes is.

Ez már kemény férfias harc volt, több mint a konzervatív társaságokkal vívott kibékülés dialógusa. A vita sarkalatos pontja az volt, képesek lesznek-e az írók vállalni Ady eszméit, az egyre élesedő társadalmi bajok kontinuitásának a követését, leleplezését?

Valószínű ez a gond is közrejátszott abban, hogy a Nyugat szerkesztői kisére türelmetlenül már 1927. január 1-i számban ünnepelték a folyóirat két évtizedét. Babits A húszéves "Nyugat" ünnepe című verse Ady forradalmas, dacos szellemét idézte. Móricz került minden pátoszt írásában. Fájdalmasan szakadt föl benne az igazság, de kimondta: nem ismerik a Nyugatot.

Babitsnak a következő évben jelent meg Az írástudók árulása című tanulmánya, amelyet Julien Benda, francia író könyve inspirált. Írástudóknak a filozófusokat, tudósokat, írókat és művészeket nevezte, akiknek a XX. században rohamosan megnőtt a felelőssége. Árulókká válnak, ha tudomásul veszik és helyeslik az erőszakot, akár nemzeti faji vagy osztályöntudat nevében követik el.

Volt egy nagyon sajátos eredménye Babits negyedszázados költői jubileumának. Jelentkezett a fiatal Illyés Szülőföldem című versével a Nyugatnál. A versválasztást szimbolikusan is tekinthetjük: a valóságos és a szellemi eszmélés indentitásának. Pedig valójában mérföldkövek választották el 1928-ig egymástól a két költőt. Illyés még ez év végén megírta bírálatát, Az istenek halnak, az ember él című Babits-kötetről a Nyugatban.

1929. április 16-án már nem szerepelt Babits neve a Nyugaton. Lemondott szerkesztői posztjáról, mert Osvát nem járult hozzá ahhoz a követeléshez, hogy azontúl "a tanulmányok, a kritika és a versközlemények terén döntő szót óhajt biztosítani a maga számára" - olvashatjuk Gellért Oszkár Egy ember élete a "Nyugat" szerkesztőségében című kötetében.

Babits néhány fiatal író társaságában lapalapításon törte a fejét, amikor lecsapott az iszonyatos hír: Osvát öngyilkos lett. Néhány napig úgy tűnt, magával rántotta a Nyugatot is a sírba. Az előfizetők közül alig tartottak ki mellette ötszáznál többen. A növekvő világgazdasági válság sem kedvezett a magas színvonalú művészetnek. Tízezer pengőnél nagyobb összeg terhelte a részvényeket, pontosabban Fenyő Miksa számláit.

1929. december 1-től új lapot írtak a Nyugat történetében.

Móricz és Babits - Gellért Oszkár nyomdai szerkesztő volt - nem zárt le semmit a Nyugatban: hagyományait tiszteletben tartották, de ennél többre törekedtek.

Móricz javaslatára levették a lap fejlécéről az éppen tíz éve névleges főszerkesztő, Ignotus nevét, amit soha nem bocsátott meg - tévesen - Babitsnak.

Móricz döntött az epikáról és a publicisztikáról, Babits a versről, tanulmányról és a kritikáról. Az öt és fél nyomdai ívből kettő jutott Babitsnak.

Móricz óriási ambícióval fogott a "nemzeti koncentráció" szelleméber a szervezéshez. Bejárták az egész országot, Nyugat-és-teleket tartottak, s ezek többségén Babits is felolvasott verseiből. Az egész akció be nem vallott előfizető-gyűjtés volt.

Babits a Nyugat anyagi ügyével nagyon keveset törődött, energiájának jelentős részét lekötötte az írás és a Baumgarten Alapítványnál vállalt ku-

#

ratori tisztsége, amely viszonylag gondtalan megélhetést biztosított. Egyelőre mindenből arra lehetett következtetni, hogy elégedett volt a helyzetével.

A Figyelő rovatban továbbra is a hazai irodalom, a színházkritika és a nyugati irodalom bemutatása kapta a legnagyobb teret, de a képzőművészet, zene, 1926-tól a film is egyre több figyelmet igényelt.

Illyés mellett Németh László is letette a névjegyét a decemberi Nyugatan Babits Mihály tanulmányai című terjedelmes esszéjében már-már túllépett a fiatal kritikus a szűkre szabott objektivitás határain. Úgy érezte, hogy Babits tanulmányaiban *"az érvelés szelleme megmarad akkor is, amikor maga az érvelés komolyra megy. Ilyenkor a játék is komolyra megy, a zsonglőrmutatvány helyébe szívelállító akrobatamutatvány kerül"*.

Ötven oldallal odébb ugyanez a kritikus milyen szigorúan intézett el egy nálánál is ifjabb titánt, aki joggal érezhetett valami fentről jövő utasítást az elmarasztalás mögött. Ez is egy megalapozatlan hipotézis a Babits-József Attila között kialakult sajnálatos szituációnak. Nem hiszem, hogy Babits befolyásolta volna Németh Lászlót a Nincsem anyám, sem apám című kötetéről írt kritikája előtt, mert addig a fiatal költő erre nem adott okot. Sajnos annál többet a későbbiek során, de ez már messze vezet.

A március 1-i Nyugat élén jelent meg Babits Ezüstkör című ragyogó esszéje, amely a fiatalságát idézte, a nagy európai szellemek fényét. A múlt század volt Európa művészeti életének aranykora. Rómára is az ezüstkör, a hanyatlás, a megőrzés és a megtartás nehéz öröksége várt. Ezt a próbát kell kiállnia századunknak is, mert a fényt egyre jobban fojtogatja a sötétség. Babits ki mondta a szállóigévé nemesült igazságot: a toll mestere, a "Nemes szellem nem hódol korának."

Babits az április 1-i számban elkövetett egy olyan hibát, amikor kiadta a Bodri és Pityu című elbeszélését, amelyhez József Attila Egy költőre című versét hasonlíthatjuk.

Joggal merül fel a kérdés, miért tette? Félte a folyóiratot, hogy Móricz megnyitja az utat a naturalizmusnak? A legvalószínűbb föltevés: Babits olyan tükröt akart állítani szerkesztőtársa felé, amely - ha kissé torzítva is - megmutatja a hajdani önmagát.

Babits ezzel az elbeszélésével olyan szitok áradatot zúdított magára, amelyre aligha számított. Belebetegedett az újságokban megjelent támadásokba. Egyedül csak a kárvallott, Móricz *"állt ki"* mellette.

A következő hónapokban nagyszerű szellemi pezsgés indult meg a Nyugatban, amelyet Németh László nemzedéktársairól: Erdélyiről, Pap Károlyról, Illyésről, Szabó Lőrincről, Tamásiról és Halász Gáborról írt szép esszéjének köszönhetnek az olvasók.

A június közepi számban megjelent a Nyugat új programja, amelyet ugyan Móricz fogalmazott, de mind a három szerkesztő aláírt.

"Miért harcolt a Nyugat?

Harcol a műveltség ellen,

a babona ellen,

a ponyva ellen,

a tehetségtelenek és ízlésrombolók ellen,

a konzervatív tunyaság ellen,

a megvásárolható tollak ellen,
minden ellen, ami az emberi lélek szabadságát korlátozza,
a közöny, a nemtörődés, a sötétség ellen.

Küzd a fiatalságért,
a kibontakozó szívekért,
a lélek ébredéséért és gyarapodásáért,
a tiszta gondolatokért,
a logikáért, az egyszerű értelemért,
az igazságért,
az igazság keresőjéért,
a nemes irodalomért,
a szociális fejlődésért,
a haladó szellemű nemzeti koncentrációért."

Ehhez a programhoz tartozott a Nyugat Barátok Körének a létrehívása, amelyet Babits is támogatót, tartott is néhány irodalmi előadást.

Babits után Móricz is magára haragította az "ellenzék" az Irodalom és a faji jelleg című cikkével, s ezzel válságos helyzetbe sodorta a Nyugatot, mert elvesztették a nehezen megszerzett előfizetők többségét.

Az év végén Németh László szakított Babitscsal a Klasszicizmus? című írása után, amellyel lezárta a nemzedéktársairól szóló esszé-sorozatát. Ezt a sajnálatos esetet Németh László az Ember és szerepben így indokolta: "Miért volt Babits érzékeny minden bíráló szóval szemben? A maga kételyére talált rá benne, vagy túl büszke volt ahhoz, hogy mások érveiben az igazságot akarja keresni? Olyan ember ő, akinél egyszerre mind a kettő lehetséges és valószínű - s hozzá még - a kritika jogát is kellett tisztelni szegénynek, ennyi kétellyel és büszkeséggel a türelme mögött."

Móricz türelmetlensége siettette a Nyugat 25 éves jubileumát, mert már 1932. január 1-i számban köszöntötte a folyóiratot. Kifejezte háláját azoknak, akik úgy jelölték ki az utat, hogy arról ne lehessen letérni. Nemes és szép a feladat: "magvat termelni a jövőnek."

Babits a Zeneakadémia ünnepi ülésén a Nyugat régen és most című írását olvasta fel, amelynek a bevezetését egy találó asszociációra építette: a jó irodalom egy generáció fegyvere lehet. "A Nyugat is egy nemzedék orgánusaként indult, s ez a nemzedék már megharcolta harcát, és a harc győztes volt." A folyóirat ennek ellenére tovább vívja a harcát, szívósan "és nem a beérkezettek akadémikus nyugalmaiban él-harcol, noha azok, akik ellen egykor harcát kezdte, régen eltűntek vagy meghódoltak." Utalt arra, hogy az 1908-as nemzedék helyét lassan átveszik a fiatalok, és ez természetes is.

Babits azt hirdette, balról állnak, mint Ady állt egykor. Az ő nemzedékét nem a politika, hanem a világnézet választotta el az elődöktől. Átélték már a szocializmust, az arisztokratizmust és a tiszta apostoli életet egyaránt.

A Nyugatnak kezdetben az volt a legfontosabb feladata, hogy az irodalomról letépje a bilincseket. De ennek a harcnak nincs még vége, mert ismét felülke-rekedett a barbárság a kultúrán, meggyengült a szellem méltósága. *"...sötétség van,"* - mondta fájdalmasan a szónok -, *"mint a kivilágított temetőben. Tornyunk nem véd többé - a büszke elefántcsonttorony -, s nem tudjuk azt megvédeni mi sem"*.

Babits a továbbiakban egy fantasztikus, apokaliptikus történelmi freskót festett a pusztító, gyilkos ideológiák és a kultúrát lealacsonyító szerepéről.

A fiatal tehetségek is azért jöttek a Nyugat zászlaja alá, mert látták, hogy újat építhetnek a ritmusban, a nyelvben. Elfogadták a tradíciókat, amelyet már az első nemzedék emelt, de ugyanakkor forradalmárok és újítók, ahogy Ady és Móricz volt.

Babits sokat betegeskedett, e ezért is keveset publikált ebben az évben a Nyugatban. Egyik legszebb ars poétikáját, Üzenet és vallomás címmel a karácsonyi számban adta ki. Jól tudja, hogy az író arra született, hogy beszéljen, és írjon, de egész életében ott kísért a kétkedés árnyéka, vajon kíváncsi valaki a beteg költő hangjára? A jelek szerint nagyon megfogyatkozott az írók presztízse: a színházak és a kiadók gondoskodtak a büszke irodalomról. Az a szó, hogy irodalmi, gáncként hat.

Az író hírnevét túlszárnyalta a futballbajnoké - kesergett a beteg költő -, aki alig hihet a halhatatlanságban. Pedig az irodalmár is megőrzött valamit a forradalmár hitéből, ezért veszi körül gyanu, az osztályrésze üldözés.

Babits bevallotta, hogy mindig elégedetlen és forradalmár volt, folyton lázította a rútság: *"...rímeim harmóniája tiltakozás volt a világ harmóniatlansága ellen, s még konzervativizmusom is dac és lázadás."*

Móricz nem respektálta ezt a lázadást, ezt igazolja a nehezen hozzáférhető Nyugat napló Móricz Virág Móricz Zsigmond szerkesztő úr című kötete és a levelezésük. /Babits Móriczhoz írt leveleit az Irodalomtörténetben teszem közzé./

A két fénylő és magányos csillag külön pályán járt. Móricz csillaga váratlanul fénylett föl, mint a múlt század közepén Arany Jánosé. Babitsé csak lassan erősödött a tűzcsóvás Adyé mellett. Volt ebben valami szomorú, fátumszerű. Éreznie kellett, hogy *"Dózsa György unokája"* egyre jobban hat a magyar szívekre. Hiába volt az ő hangja nemegyszer kellemesebb, az agyakban mégis kevesebb izgalmat keltett. Békét, harmóniát és szépséget akart maga körül, de ebben ritkán volt része.

Babitsnak nem volt börtöne az elefántcsonttorony, mint sokan gondolták. Őrtorony volt, amelyből látni lehetett a tisztulni vágyó világot és benne az ember arcát. Ehhez olyan helyre, pontosabban tükörré volt szüksége, mint a Nyu-

gat. Csak az volt a baj, hogy ezt a tükröt Osvát egy évtizedig nem akarta kiadni a kezéből.

Babits, mint szerkesztő 1929. novemberében másodszor is elvesztette a csatát, ezúttal Móriczsal szemben. Szabályos "ütközet" volt ez kettőjük között, de a lényeges vitát nem az oldalszámok elosztása és a honorárium szűlte. Kimondatlanul is ott feszült köztük az egymás számára átléphetetlen világnézet.

Móricz a Nyugatnak reálisabb karaktert szeretett volna adni, addig Babits a tisztább eszmei és művészi jegyeket kívánta erősíteni. Móricz tele volt mérész ötlettel, életesebbre akarta formálni a lapot, Babits a tradíciók, kicsit az enciklopédikus jegyek megőrzésén fáradozott.

Móricz egységes volt és elnyúlhatatlan, Babits "ijedt és vértelen, gyöngéd és rideg és sérteni nem tudó és sérülékeny és engesztelékeny és feledékeny...és költő" - így jellemezte Móricz 1924-ben.

Feloldhatatlanok voltak egymás számára, de a szakítás után egyikőjükben sem élt sem harag, sem ellenszenv; egymásban a művészt becsülték.

A történelem Babitsot élete utolsó évtizedében súlyos erőpróba elé állította a Nyugat élén. Előbb Németh László, majd 1933. február 16-án Móricz is teljesen megszakította a kapcsolatát a folyóirattal.

Babits a hirtelen jött szerkesztői szabadságát nem használta fel programadó vezércikk írására. Ehelyett állandó jelenlétével akarta demonstrálni a megváltozott életterét a lapban. Volt benne egy egészséges becsvágy: be fogja bizonyítani, népszerűbbé lehet tenni a Nyugatot, mint bármikor volt.

Még a január 16-i számban - kilenc év után - folytatta a Könyvről könyvre rovatot, amelyet ő írt tele, de a következő években egyre ritkábban jelentkezett. Sajnos - Babits szándéka ellenére - ebben a rovatban megjelent rövid reflexiói nagyon sok sértődékenységre, vitára adtak alkalmat. Kezdetben Móricz naturalizmusa, ill. Németh László Tanu című fiatal folyóirata érdemelte ki Babits rosszallását. De nem volt tapintatosabb az Akadémia "nagylelkű" ítéletével szemben sem, amikor Herczeg Ferencnek adta a nagydíjat.

Ignotus hívei sem tapsoltak A halhatatlanság halála című kemény hangú cikke miatt. Babits igazához nem fért semmi kétség, amikor fölidézte régi én-jét, *"aki egész életén át a lehangosabban küzdött az életnek és a politikának az irodalomba való beavatkozása ellen, most egész nagyszerű múltját megtagadva, alkonyodó fejjel lövészárkba küldi az ifjúságot."*

Az ifjúság, az Új antológia szereplői Babitsra és nem a csatát veszített Ignotusra hallgattak. Igaz, a hangjuk - különösen Illyésre érvényes - némileg visszafogottabb lett. De volt egy kivételes szám is, amely a szerkesztő 50. születésnapját ünnepelte.

Ez az év hozott egy jelentős változást a Nyugat életében: Tersánszky Amerikai örökség című nagyregénye volt az utolsó - két kisregény mellett -, amelyet folytatásokban közöltek.

Egy szép hagyomány megszakadt, amelyet Móricz Sárarany című regénye indított el, majd Az Isten háta mögött, A fáklya, Légy jó mindhalálig, A nagy

fejedelem, Forr a bor követett, de itt jelent meg Kaffka Margit Mária évei és Hangyaboly, Kassák Egy ember élete, Kosztolányi A véres költő, Pacsirta, Édes Anna, Pap Károly A nyolcadik stáció, Tersánszky Viszontlátásra drága és A margarétás dal című regénye is.

Babitsnál az epika egyébként is kevesebb helyet kapott, mint a korábbi évtizedekben. Szabó Pál, Pap Károly és Tersánszky alig-alig jutott szóhoz. Vérteli novellistát Babits nem is avatott a Nyugatban. Darvas, Ottlik és Veres Péter kétszer, Kolozsvári G., Nagy István és Sótér egyszer publikálhatott csak.

A lírikusok szerencsésebbek voltak: a bemutatkozást a tüneményes tehetségű Weöres Sándor 1932-ben kezdte, két évvel később Vas István, a következőben Devecseri, majd Jankovich Ferenc és Rónay György, Vészi Endre, 1938-ban Jékely Zoltán, Képes Géza, Mátyás Ferenc és Takáts Gyula, két év múlva Kálnoky László és egyetlen verssel Somlyó György, és az utolsó évfolyamban Rába György zárta a harmadik nemzedék sorát.

Szükség is volt fiatal tehetségekre, mert egyre több nekrológ figyelmeztetett, hogy a nagyok közül ismét valaki elhagyta az őrhelyet. Kaffka Margit és Ady után fájdalmasan korán távozott Tóth Árpád, Kuncz Aladár, Krúdy Gyula, Kosztolányi, Juhász Gyula, József Attila.

Milyen megrendülten írt Babits barátjáról, Kosztolányiról. Utolsó soraiban szinte saját életének fátumszerű tükörképét adta: *"Rettenetes küzdelmet vívott a Rémmel! Léleketfojtva figyeltük, önzően, mert magunkra gondoltunk. Utolsó versei, melyek a magyar költészet legszebbjeihez sorakoznak, mindenkinek a saját haláláról énekelnek."*

Babits Órjárat címen új rovatot indított a Nyugatban 1937-ben. Lényegében alkalmazkodott az egyre keményebbé váló történelmi miliőhöz, más címmel ugyan, de folytatta a *"kifáradt"* Könyvről könyvre rovatot.

Ez év január 1-től Schöpflin Aladár, aki főmunkatársa volt a folyóiratnak, Illyés Gyulával, mint társszerkesztők segítették Babits munkáját.

Babits két nagyon jelentős írásával - Thomas Mann levele és A tömeg és nemzet - egyértelműen az olvasók tudára adta, a szellem képviselője nem hátrálhat meg az erőszakkal szemben sem. *"Mi lesz, ha elborít bennünket a zsarnokságnak és barbárságnak az az áradata, mely ebben a szomorú Európában mindenütt ott lesz már az ajtó küszöbén, ahol az emberi jogokból és közszabadságokból egyetlen parányi rést engednek?"* - kérdezte Babits A tömeg és a nemzet című írásában 1938-ban.

Ez év szeptemberében - már súlyos betegen - adta ki a Nyugatban a Jónás könyvét, amely irodalmunk egyik legszebb és legfájdalmasabb vallomása. Babits a bibliai Jónás történetében kulcsot adott emberi és művészi énjének nagyon is bonyolult és ellentmondásos gondolkodásának a megértéséhez. Békére, csendre, magányra vágyódott, mert *"rühellé a próféataságot"*, ezért megfutamosodott a parancs elől. De a fájdalmasan keserű pokoljárás kijózanító hatása után csak egyetlen alternatíva maradt: a küldetés vállalása. Föl kellett adnia az egyedül járható tiszta művészet illuzióját,

mert vétkesek közt cinkos aki néma,

Atyafiáért számot ad a testvér:

Milyen váteszi erő mondatta ki a költővel a közelgő világgégés és nemzethalál rémségeit? A vízió egy év múlva tragikus történelmi realitássá vált. Hányan figyeltek még ekkor a költő szavaira?

Babits külön csatát vívott az élettel és halállal is. A Nyugatba alig írt, de a szerkesztést nem engedte át másnak, védte végső bástyáját és őrtornyát. Ezerkilencszáznegyven című költeményét publikálta utoljára a Nyugatban, amely őszinte és megrendült vallomás egy gyönyörű pálya végén:

Mi minden voltál már nekem, édes hazám!

De most érzem csak, hogy mi voltál igazán,

Most érzem, hogy nincs hely számomra kívüled

s mi börtönnek látszott, szabadság tornya lett.

Most érzem, hogy sorsom a hazámnak sorsa,

mint fához a levél, hulltomig kapcsolva,

mert nem madár vagyok, hanem csak falevél,

mely ha fája kidőlt, sokáig ő sem él.

A Nyugat sem élte túl Babits halálát, de annál inkább szellemét Magyar Csillag néven, amelynek fényeit már a tanítvány, Illyés Gyula vigyázta, amíg 1944. tavaszán a barbárság le nem parancsolta művészi életünk égboltjáról.

Sokan és sokféleképpen idézték már a Nyugatot és azt a szellemi mozgalmat, amelyet elindított, de egy dologban megegyeztek a vélemények Gyergyai Alberttől Takács Gyulán át Vas Istvánig: a folyóiratba írni több volt pusztán irodalmi tethnél, "erkölcsi magatartást, politikai állásfoglalást, világnézetet jelentett."

Ez mind igaz, de azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a harmincas évek Nyugatja távolabb került Ady zsenijétől. Hátat fordított a népi írók mozgalmának, pedig nem kisebb vezéralakjai tartoztak szorosan a folyóirathoz, mint Illyés, Németh László, Szabó Pál és Sárközi György. Megmagyarázható az a fájdalmas veszteség, amely József Attila hiányát jelentette a Nyugatban? Nem sorolom fel azt a huszonegynéhány versíró, akinek ma már csak ez a ragyogó folyóirat őrzi a nevét és sok-sok szerény versét.

A nagyszerű építmények árnyéka is volt, de a fényei a mába és a jövőbe is bevilágítanak. Őrtorony és műhely volt, "amely literaturánk késő óráját időben és stílusban a világirodalom órájára igazította" - vallotta nagyon találóan Takács Gyula.

Babits pontosan negyed századon át védte és építette a magyar egyetemes szellemi élet őrtornyát és szigetét, a Nyugatot, amely éppúgy része kultúránknak, mint a Bánk bán, Az ember tragédiája és a többi remekművünk.

Progresszív művészet a két világháború között

Jubileumi kiállítás a Szolnoki Galériában

A Szolnoki Galéria jelen kiállítása a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának 70. évfordulója tiszteletére került megrendezésre. Az itt látható képzőművészeti anyag jobbára azoknak a művészeknek a kezéből született, akik maguk is tagjai voltak az illegális pártnak, a párttal együttműködő szakszervezeteknek, az erősödő munkásmozgalomnak. Ezek a művészek, akik közül többen életüket is áldozták baloldali elveikért, művészetüket is ennek a harcnak szentelték. Főként azért is láthatunk itt most több grafikai alkotást, mivel a politikumra való gyors reakció, a

Bokros Birman Dezső: Aszfaltozó 1943

figuratív tartalmi megjelenítés lehetőségei, a sokszorosíthatóság ennek a műfajnak a sajátja. A festmény, az olajkép mindenképpen több érlelődési, felkészülési időt követel, mint a tus, vagy ceruzarajz. A rézkarc, linoleum vagy cinkmetszet adottságai pedig a levonatok révén elősegítik azt, hogy minél több emberhez jussanak el az agitatív szándékú lapok.

Ha megnézzük Derkovits Dózsa sorozatát, Dési Huber IV. Rend lapjait vagy Berda Ernő No pasaran metszeteit, érthetővé válik a grafikai technika elsőd-

legessége ebben a drámai időszakban a festészettel szemben. Mennyivel lázítóbb, buzdítóbb a kaszás paraszt, vagy a tüzes trónon ülő "bűdös paraszt" Dózsa, a karóba húzottak sűrű sora, a No pasaran halálraítélte, mint a Kikötői munkások, vagy a csendéletek, tájképek mégoly tökéletes festői kvalitás mellett is.

Vagy a Berda sorozat további, expresszív lapjainak csizmás-szuronyos csendőre, a tömegsírba tiportak csont-halmaza, az erőszak iszonyata, sokkos döbbenete sokkal mélyebben megráz, aktív cselekvésre késztet, mint a festő-

ileg - még mondhatnánk tartalmi szempontból is szempontból is lenyűgöző Vajda Lajos: Madár-növény ezüst alapon, vagy például Martyn Ferenc konstruktív; Fasizmus kompozíciója.

De hozhatnánk példát korábbi időszakból is, jelesen a két bemutatott Mednyánszky festményt. Mindkettő úgyszólván kontemplatív, bár drámai témájú tudósítás az I. világháborúról; akár a Fekvő katonát, akár a Sorbanállókat szemléljük. Mennyivel felkavaróbb a II. világháború időszakában készült Ámos tusraszok sora, a martyni grfikák fasizmust megjelenítő szörnyetegei.

Mostani szemmel nézve ezeknek az alkotásoknak a politikuma nyilvánvaló. Hiszen az eltelt idő távlatából mindazok a történelmi-politikai események, amelyekre ezek az alkotások utalnak megvilágosodtak. De kortársként reagálni és mások számára is megfogalmazni elkötelezettségüket csak a legnagyobb művészek tudták. Nem véletlen, hogy ezek az itt kiállított, összeválogatott mű-

Farkas Aladár: Ívó paraszt /évszám nélkül/

vek mind a mai napig képzőművésze-
tünk élvonalába tar-
toznak. Sőt mércéül,
alapul szolgáltak az
évtizedekkel később
ugyanerről a korról
készült alkotások-
hoz. Mégegyszer
szeretnénk hangsú-
lyozni, hogy az itt
látható művek au-
tentikus, kortársi
kinyilatkoztatások a
két világháború drá-
mai időszakáról. Ép-
pen ezt igazolja a
sokszor szimboli-
kus, aktualizált té-
maválasztás is, pél-
dául Háy Károly tör-
ök időket idéző lino-
leum sorozatát, vagy
Uitz Béla angliai
történelemből ho-
zott Luddita sorozatá-
nak darabjait.

A szobrokról szól-
va hasonlóképp fo-
galmazhatunk, mint
a festményekkel

kapcsolatosan. Sokszorosításra, mozgalmi célra készült például Bokros Birman Dezső: Egység plakettje, amelyet a szlovákiai Sarló mozgalom megbízásából készített. Mégis hol van ennek a kis plakettnek a mozgósító hatása az itt be-
mutatott hatalmas, s jegyezzük meg eredeti plakátok pezsdítő hatásához ké-
pest. A kisplasztikák az olajképekhez hasonlóan inkább témaválasztásukkal
kötődnek ehhez az időszakhoz, a progresszív tendenciákhoz. Kisméretű alko-
tások, korukban lehetetlen lett volna nagyobb méretű kivitelezésük. Ám meg
kell jegyeznünk, hogy ezek adták felszabadulásunk utáni köztéri szob-
rászatunk egész témavilágát, emlékműszobrászatunk alapját.

A Szolnoki Galéria kiállításának tendenciózus válogatása elsősorban a
Kommunisták Magyarországi Pártjának évfordulója kapcsán azokat a művé-
szeket vette figyelembe, akik illegális párttagok voltak. Emellett a Szocialista
Képzőművészek Csoportjának tagjai, illetve baloldali szervezetekhez kötődő
művészek alkotásai kerültek a kiállítás anyagába. Szándékkal maradt ki válo-

Derkovits Gyula: Lovasszekér

gatásunkból a korai avantgárda, Kassák köre, valamint az 1948-ig hivatalosan is működő Római Iskola absztrakt-szürrealista csoportja. A baloldali művészek között ugyanis feloldatlan esztétikai vita folyt arról, milyen is legyen az áhított új társadalom új művészetének formanyelve. Ehelyt is csak a legpregnánssabb példát, Dési Huber István megfogalmazását idézhetjük ezzel kapcsolatosan.

"...Ha szükség-szerű és tisztító erejű is ez a cselekmény nélküli festészet, mert a tiszta formához és a színnek pszichofizikai természetének megismeréséhez ve-

zetett, ma már túlhaladott és számunkra elégtelen. Bennünket ismét az ember érdekel, de nem a felmagasztalt, sem a természeti, hanem a társadalmi ember; a munkás, a paraszt, a polgár, úgy, amint él és cselekszik; ez a saját zsríjába fulladóan, amazok társadalmi elnyomódásuk ellen mind konzekvensebben harcolóan, egyszóval: osztálylényükben."

Ő maga szinte egész művészetét annak szentelte, hogy megtalálja az új rend, a munkásosztály rendje képzőművészetének megfelelő, adekvát kifejezési formát. Mégis követendő példaként az utólérhetetlent, Derkovitsot említi: "...Nincs itt semmi deklamáció, tendencia, csak emberi igazság, festői élmény és színekben kifejezett élet. És mégis forraló! És mégis mily messzire mutat.....Csak ez lesz tartós és igaz, és csak az fejezi ki igazán a magyar munkásság szellemi törekvéseit, ami idekapcsolódik. Derkovits Gyula szellemét idézem. Az ő életművét. Álljon ő mint ösztönző példa a dolgozók művészei előtt."

Pór Bertalan: Világ proletárijai, egyesüljete! 1919

A kiállításra vonatkozó korszak két határára Mednyánszky László I. Világháborút jelző olajképe, valamint a fasizmus áldozataként elpusztult Ámos Imre tusrajzsorozata utal. A forradalmat illetve a Tanácsköztársaságot mindannyiunk által jól ismert, ám itt eredetiben látható plakátok képviselik. Az időszak legerősebb műfajából, a sokszorosított grafikai sorozatokból úgyszólván a legjelentősebbek bemutatásra kerültek.

Derkovits, Dési Huber, Su-

gár Andor, Cserepes István Szolnokon eddig még ismeretlen festményei kerültek falakra ugyanígy Goldman György, Mészáros László, Bokros Birman Dezső legfontosabb vonatkozó szobrai. A Szolnoki Galéria igazi emlékkiállítást rendezett, hiszen nemcsak az illegális kommunista párt tevékenységének adózik ez a tárlat, hanem a kapcsolódó művészek munkásságának is. Akiknek életrajza bizonyítja; legtöbbjük koncentrációs táborokban, lövészárkokban, valamilyen népbetegségben, nyomorban vesztették életüket. Az ő sorsukra, harcukra, művészetükre is emlékezik ez a kiállítás, amelynek létrejötte kilenc múzeum értő összefogásában fogant, az anyagukat készséggel kölcsönző vidéki és országos múzeumok segítségével lett teljessé a kiállítás.

Egri Mária

Dózsa a tüzes trónon

Szabó István - Szabó László:

Rejtélyes Tiszazug

Történeti és néprajzi jellemzők a 19-20. században

A Szolnok megye déli részén fekvő Tiszazug jelenlegi tizenegy községét a történeti és néprajzi kutatások kulturális egységek, úgy nevezett néprajzi csoportnak tekintik. Évszázadok óta elvált ez a kistáj a tőle nyugatra és keletre fekvő Kis-, és Nagykun kiváltságos területektől, Csongrád megye nagy mezővárosainak tágas pusztja, majd tanyás határától/Csongrád, Szentes/ és Szolnok városának Alsó-Varsány pusztáig /ma Rákócziújfalú/ húzódo érdekeltségétől. Történetileg a Tiszazughoz tartozó kilenc település /Mártfű és Cserkeszözlő csak 1950-ben alakult önálló községgé/ gazdálkodás és kultúra tekintetében mindig is egységet alkotott. Azonban hiányzott az a "mi-tudat", ami kritériuma az önálló néprajzi csoportnak. Az 1920-as évek végén kirobbanó nagy botrány, a tiszazugi arzenes per nemcsak az ország közvéleménye számára tette ismertté e kis tájat, hanem gyorsította egy egységes tiszazugi tudat kialakulásának egyre erősödő folyamatát is. A per bélyegét az érdekelt községek népe feledtetni akarta, s meg akarta mutatni, hogy nem ez az igazi jellemzőjük. Napjainkra e törekvésük olyannyira sikerrel járt, hogy a Tiszazuggal érintkező, közigazgatásilag ideig-óráig hozzá tartozó más települések lakói is tiszazuginak mondják néha magukat /Kunszentmárton, Mesterszállás, Öcsöd/. Új néprajzi csoporttal állunk tehát szemben, amely azonban a környező vidéktől már régen élesen elvált gazdasági, kulturális és jogállás tekintetében is.

Az alábbiakban megkíséreljük erre vonatkozó kutatási eredményeinket úgy összegezni, hogy az a Tiszazug napjainkban felvetődő, a társadalmat is világos helyzetbe hozó problémát értelmezze, magyarázza.

A TÖRTÉNETI MŰLT FŐBB TANULSÁGAI ÉS A KÜLSŐ KAPCSOLATOK.

A garamszentbenedeki apátság 1075-ös alapító levele a Tiszazug adománybirtokai között említi Ságot, amely fontos révátkelőhely. Határában halastavak vannak, s ezeket az alpáriakkal együtt közösen használják. Az oklevélben a birtok körülírásakor szerepel még Kürt és Ug is /utóbbi folyónévként/. Ság falu a török hódoltság korában elpusztult és később sem telepedett újjá. Az Árpád-korban a mai Tiszazug területén egész sereg apró falu volt, amelyek egy részét a tatárok elpusztították, más részük a gabonatermelés fellendülésével,

a természeti gazdálkodás elhagyásával vált a pusztásodás folyamatának áldozatává a XIV. századtól. Ságot az Árpád-kori adatok alapján tipikus halászfalunak tekinthetjük, amelynek feladata az volt, hogy a birtokos apátságot hallal ellássa.

A Tiszazug felszíne változatos, jobbára öntéstalaj, amelyet erek, tavak szabdalnak össze. Belőlük magasabban fekvő hátságok emelkednek ki. Jellemző földrajzi neve volt a területnek a -sziget /Búzás-sziget, Szöllős-sziget/, a -hát, /Compód-hát, Nagy-hát/, de az -ér, -part, -fertő is. A régészeti terepbejárások igazolták, hogy ezeken a szigeteken a török kor végéig kis létszámú telepek mutathatók ki, amelyek korábban falvak, a hódoltság korában pedig menekülteknek védelmet nyújtó lakott helyek voltak. Ezek a kiemelkedő részek egyúttal a földművelés színhelyei is.

A kora Árpád-korban még Ság a legnagyobb település, ám később állandóan változik a kép, más települések is felemelkednek. Így a török korban a meglehetősen bezárt Sas és Kürt vette át Ság szerepét, s nyújtott menedéket időről időre az elfutó szomszéd falvak lakóinak. Nagyrév a Tiszazug északi részén átkelőhely jellege miatt már a középkorban fontos, s Tiszaföldvár csak a XVII-VII. századtól szorítja háttérbe. Cibakháza a Földváry család támogatását élvezi, s a XVIII. század közepén már jelentős hely: 1832-ben mezővárosi rangot is kap. Tiszainoka a XVIII. századtól kezdve Tizsakürtöt is megelőzi népesség számban, s csak a vízszabályozásokkal válik jelentéktelen helyé. Csépa mint kulturális nemesi falu eltérő jogrendjével emelkedik ki, de a XX. század közepétől fokozatosan a legszegényebb községgé válik. A falvagnak ez a szerepnövekedése vagy csökkenése nemcsak külső történeti eseményekkel függ össze, hanem szerepet játszik benne az is, hogy az egyes birtokosok vagy részbirtokosok milyen fokú lehetőséget biztosítottak jobbágyaiknak, mennyire építették ki saját majorságukat, s később fontossá vált az is, hogy a vízszabályozásokkal, majd az ezt követő szőlőtelepítésekkel a lakosoknak mennyi új birtok jutott a kezére, mennyit szakítottak el a községrendezések a művelt területekből a Tisza jobb partján fekvő községek javára. Az a kép, amelyete a falvak ma mutatnak népességszám, gazdasági szerepkör tekintetében, nemrégől datálható, gyökerei a tájatalakításokig vezethetők csak vissza. Némely falu azonban már ezt megelőzőleg elindult a süllyedés vagy emelkedés útján.

Kétségtelen, hogy az egyes korszakokban felemelkedett, más-más községek a Tiszazug belső kapcsolatrendszerét mindit átrendezték. Ennek ellenére mégis elkülöníthető egymástól az Alsó-, és Felső-Tiszazug. Az Alsó-Tiszazug /Szelevény, Csépa, Tizsasas, Tizsaug, Tizsakürt, Cserkeszöllő/ a Bor-Kalán nemzetség érdekeltségi körébe tartozott, míg a Felső-Tiszazug /Tiszainoka, Nagyrév, Cibakháza, Tiszaföldvár, Martfű/ a szolnoki váréba, amely királyi birtok. Csongrád megye határa ugyan Tizsaug és Tizsakürt között húzódott - sőt a török időkben volt rá eset, hogy Martfűig -, ám a hódoltság korában Tizsakürt volt az a hely, amely a Dél-Tiszazug népességének legtöbbször menedéket adott, majd szervesen ehhez a területhez kapcsolódott. Tizsakürt orientációjának megváltozása összefügg azzal is, hogy a XVIII. században itt birtokot nyert

Steösselek, majd örököseik /a Ludy, Tige, Bolza családok/ Tiszakürtön alakították ki birtokuk központját, amelyhez Sas és Ug is hozzátartozott. A Felső-Tiszazugban a XVIII. századtól a Földváryak a meghatározó birtokosok, akiknek Tiszaföldváron és Cibakházán van összefüggő birtoktestük, s e két községet személyükben kapcsolják össze. A többi felsőtiszazugi faluban több kisebb részirtokos nemes található /Nagyrév: Vajda, Harangi, Tiszainoka: Róth, Jeszenszky/. 1734-től a Földváryak ugyan a Podmaniczky családnak adják át Tiszaföldvárt, ez azonban már nem változtat azon, hogy a két volt Földváry-birtok a meghatározó. A Podmaniczkyak birtokába kerülése Tiszaföldvár jelentőségét még inkább megnövelte, birtokjogilag egyértelműen hozzácsatolva Martfű pusztát, s egyúttal e birtokrészt bekapcsolták a jobbparti Vezsenyen keresztül Dél-Pest megyei birtokaik /Aszód/ lácolatába.

A hódoltság koráig a Tiszazug északi részén, de a Tiszazugon kívül fekvő jelentős mezőváros, Tiszavarsány határozta meg a Tiszazug északi részének orientációját. Egy jelentős kereskedő, s átkelőhely jellegű mezőváros vonzáskörébe kerültek, s éppen ezért ezidőben egyik település sem tudott jelentőssé válni. Mind a földvári, mind a nagyrévi révek jelentéktelenek voltak a varsányihoz képest. Varsány XVII. századi pusztulásával azonban fokozatosan megnövekedett ezek szerepe, sőt Cibakházáé és Tiszainokáé is. Mivel Varsány és Martfű nem telepedett újjá, ezért Mezőtúr felől, s a Nagykunság irányából érkező áruk Tiszaföldvárnál, kisebb mértékben Nagyrévnél jutottak át a Duna-Tisza közére. A mai Mezőtúr-Mezőhék-Tiszaföldvári /Martfű/ út a XVIII. századtól Szolnok után a legjelentősebb forgalmat bonyolította le.

A Podmaniczkyak ellenőrzése alatt álló Földvári-vezsenyi rév a kor viszonyaihoz képest jelentősen ki volt építve. Tiszaföldvár gazdasági szerepkörét, népességnövekedését szinte meghatározta. Tiszaföldvár azonban mégsem tudott gazdasági szerkezeté miatt /mezőgazdaság, jelentéktelen ipar/ várossá növekedni, ebben gátolta az is, hogy a távoli Mezőtúr éppen kereskedelmi útja segítségével látta el a Felső-Tiszazugot is áruval, akadályozta Tiszaföldvár kibontakozását, ugyanakkor távolabb lévén, maga nem válhatott a Tiszazug központjává. Sikertelen maradt a Földváry családnak az a kísérlete is, hogy Cibakházát mezővárossá téve, azt a térség jelentős településévé fejlessze. A várossá válás után megfigyelhető bizonyos kibontakozás, azonban az 1870-1876 között végbemenő kanyar átvágás a települést elszakította a Tiszától, s csupán az Árvízmentesítő és Belvízszabályozó Társulatot tudta határon túl nyúló intézményként működtetni. A megyerendezéssel városi rangja is megszűnt, s 1876-ban nagyközséggé alakult.

A Felső-Tiszazugtól Szolnok városát az elpusztult Varsány-pusztá válasszotta el, amelyért a kishatárú Szolnok állandóan harcolt ugyan, de ezt csak bérletbe tudta megszerezni. Szolnok kamarai város volt, s a faúsztatás, sószállítás, illetve az átmenő utak forgalma nem a város polgárainak gyarapodását, hanem a kincstárét szolgálta. Varsány pusztulása után ezért a Felső-Tiszazug Szolnokhoz csak laza szálakkal kapcsolódhatott, hasonló volt a viszonya, mint Mezőtúrhoz. A XX. században szerencsés véletlennek köszönhető, hogy a folyó,

vasút és közút egymás mellett haladván a Földvárhoz tartozó Martfű pusztán építette fel a cseh Bata-cég a Cikta Cipógyárat, amely 1950-ig csak gyártelep, ma pedig már városi rangot kapott település /1989/. 1950-től a Tisza Cipógyár és a községgé alakult gyártelep állandó fejlesztése komoly munkalehetőséget biztosít elsősorban a Felső-Tiszazug lakóinak, s lassanként nemcsak e térség orientációját határozza meg, hanem sokrétűen is átveszi az egykori Varsány szerepkörét.

A Dél-Tiszazug a XVIII. századig elsősorban Csongrád városához kötődött, a Tisza és a Körös viziútjai is ide kapcsolták. Tudomásunk van arról is, hogy a török elől menekülő csongrádiak Tiszasáson kerestek menedéket. 1719-ben azonban a Nagykunsághoz tartozó szentmártoni pusztát jászapáti telepesek szállják meg, s csakhamar e térségben versenytárs nélkül rohamos fejlődésnek indul Kunszentmárton. Megszerzik 1782-ben a rév privilégiumot, s ezzel a Földváry család itteni révjeit szinte kikapcsolják. 1806-ban már hidat avatnak, 1807-ben pedig városi rangot kapnak. Kunszentmárton e térségben előbb a hozzártatózó Mesterszállás pusztán és Csorbán terjeszkedik, majd a Köröstől délre fekvő Csongrád megyei pusztákon /Cserébökény, Nagytőke, Magyartés/, de fokozatosan megindul Istvánháza, Gyalu és Szelevény puszták megszerzése irányában is. Az iparosodott /Szolnok megyében a XIX. század közepén a legiparosodottabb települések közé tartozik/ Kunszentmárton fokozatosan az Alsó-Tiszazug központjává válik, kisipari termékekkel látja el a Tiszazugot, felvásárolja és a körösi réven vizen tovább juttatja a mezőgazdasági termékeket, vásárai a Tiszazug szempontjából felülmúlják a csongrádi vásárokat, ugyanakkor a szegényebb kunszentmártoni lakosok megkezdik a már említett puszták, illetve a Kürthöz tartozó Kisasszony-pusztát /Cserkeszöllő/ földjeinek felvásárlását is. Kunszentmárton éppen ezért nem engedte kifejlődni a tiszazugi községeket, sőt rovásukra terjeszkedett. 1896-tól azonban lemond városi jogáról, bár ez a kunszentmártoniak Tiszazugba való benyomulását, földvásárlását egyáltalán nem befolyásolja. A helyi politika több képviselője arra törekedett, hogy a városi rangot visszaszerezze, s számtalan cikkben, programban fejtették ki azt a véleményt, hogy Kunszentmártonnak a Tiszazugra támaszkodva kell a városfejlődést biztosítani. Nagy reményeket fűztek a Kunszentmárton-Tiszazug vasútvonal megépítéséhez, a villamosításhoz, amelyről úgy gondolták, hogy a húszas évek elején létesített helyi erőtelep fogja majd ellátni az egész Tiszazugot villamosenergiával. Anyagi okok miatt távvezeték kiépítésére azonban nem került sor, a Tiszazugot 1946-1947-ben a szolnoki távvezetékre kötve villamosították. Jóllehet, Kunszentmárton tervei nem valósultak meg, a Tiszazug szempontjából mindez nem változtatott a lényegen: Kunszentmárton az Alsó-Tiszazug gazdasági és kulturális centruma maradt és Csongrád csak néhány községre - főként Csépara - terjeszthette ki befolyását. 1925-ben Gyalu és Istvánháza pusztákat - minthogy jóformán kunszentmártoniak lakták - hivatalosan is elcsatolják Szelevénytől, s Kunszentmárton részévé lesznek. De folyik a szőlőtelepítések révén az előrenyomulásuk Tiszakürt és Cibakháza térségében is.

A GAZDÁLKODÁS. A GAZDÁLKODÁS FELTÉTELEI. AZ ÁRTÉRI GAZDÁLKODÁS. A VÍZSZABÁLYOZÁSOK. A PARCELLÁZÁSOK. A SZŐLŐTELEPÍTÉS JELENTŐSÉGE. A LEGÚJABB SZERKEZETVÁLTOZÁS.

A Tiszazug szigetszerű elkülönülésének egyik oka az volt, hogy a Jászság és Kunság szabadparaszti, illetve az északi és déli mezővárosok majdnem szabadparaszti fejlődésű területei ölelték körül, miközben a Tiszazug népe földesúri hatalom alatt élő jobbágyállapotú volt. Ez a jobbágyi állapot a dunántúli vagy felvidéki viszonyokhoz képest meglehetősen szabadnak tűnt /mindannyian taxás jobbágyok/, de a környezetben a társadalmi különbség mégis meghatározó volt. Azt jelentette, hogy míg a Kunsághoz tartozó Kunszentmártonban a száz holdat meghaladó parasztbirtok szinte ismeretlen volt, nagybirtok pedig egyáltalán nem létezett, addig a Tiszazugban még 1935-ben is - noha ekkor már bizonyos nagybirtokokat parcelláztak - még mindig 46 százalékot tesz ki a száz hold feletti, többnyire úri birtokok száma. Az ötven és száz hold közötti parasztbirtokok sem igen fordulnak elő ezen a tájon. Ugyanakkor, nem számítva az egy hold alatti, igen jelentős számú nincsteléneknek minősülőket, az egy- és száz hold, s közé eső birtokok átlagos nagysága mindössze hat kataszteri hold, s ez már önmagában véve is mutatja, hogy a jó minőségű földek ellenére sem folytathattak jelentős paraszti gazdálkodást e tájon, nem vehették fel a versenyt a szomszédos területek erős, terjeszkedőképes, kiváltságoktól támogatott szabadparaszti gazdaságaival.

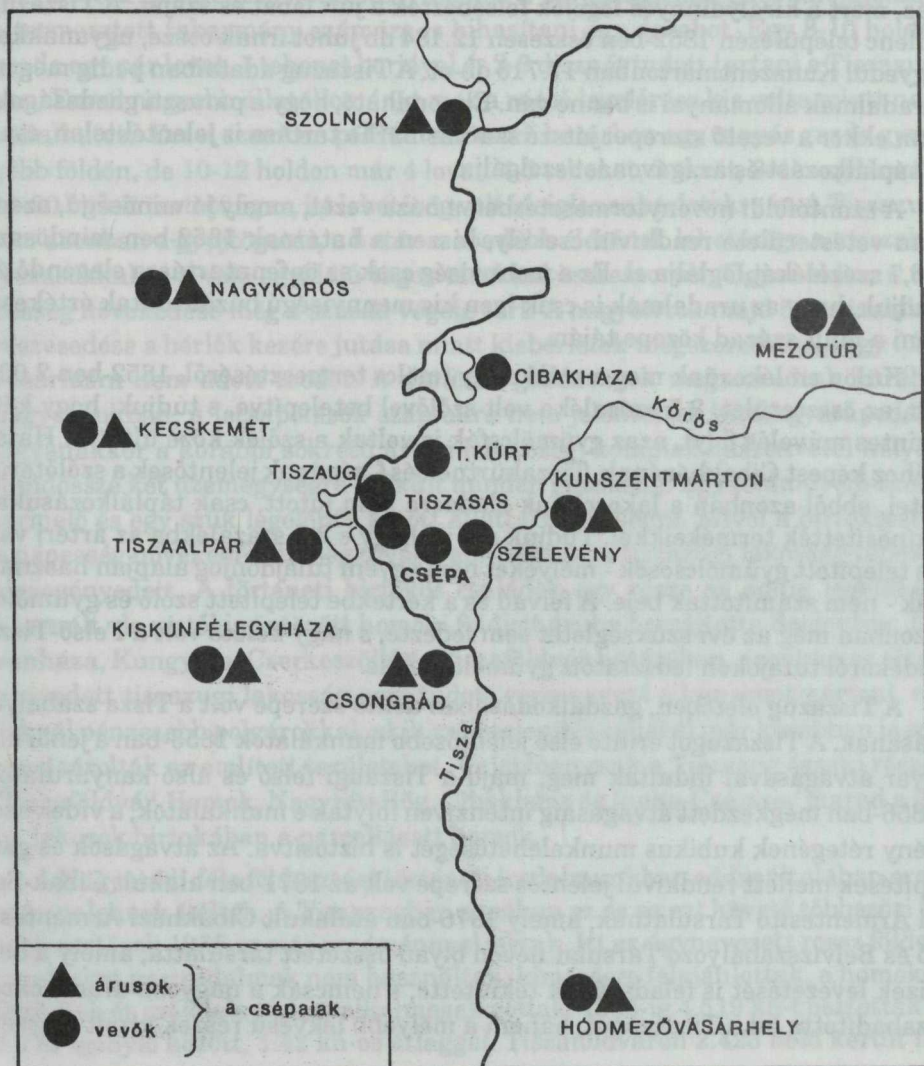
A 46 százalékot kitevő úri birtokok azonban 1935-ben is alacsony területei átlagot mutatnak /79 kh/. A XVIII. század elején az itt gyökeret verő új birtokosság a régebben itt élő Földváry család gyakorlatát követve taxás szerződést köt jobbágyaival, csekély mértékű, főleg távolsági fuvarozásban robotot igényelve. Ezek a szerződések még a földesúri egyéb jövedelmeket /révjog, kocsmáltatás, mészárszék/ is bérbe adják a falvaknak, s lényegében független, szabad állapotú jobbágyi réteget hoznak létre. Maguk majorsági gazdálkodás kialakítására a XVIII. század végéig szinte nem is törekszenek. Ez az állapot vonzó lehetett, s nem véletlen, hogy más alföldi területekhez hasonlóan jelentős mértékben felduzzad a lakossága.

Az Alföldön, de a Dunántúlon is számtalan példát találunk arra /Baranya, Fehér megyék, Kisalföld, Csongrád, Csanád/, hogy a korszerű mezőgazdaság módszereit birtokaikon alkalmazó uradalmak hatva a paraszti gazdaságokra is, azokat fellendítették, eredményessé tették a kisüzemi technikát, gazdálkodást is. Ez a tiszazugi nemesi és úri birtokosok esetében sohasem következett be. A XVIII. század végén a Steösselek, mint legnagyobb birtokosok próbálkoznak meg Kürt és Ug határában korszerűbb majorsági gazdálkodás kialakításával.

1787-ben kelt instrukciójuk a kor színvonalán áll /a juhászatban új, a tehenészetben svájcer fajták beállításával, a gabonatermesztésben vetésforgók kialakításával, illetve takarmánytermesztéssel kísérleteznek/. Tudjuk azonban, hogy ezeket az instrukciókat gazdatisztjeik tőkehiány miatt a valóságban soha nem hajtották végre, s később pedig az egész Steössel birtok az örökösök kezén darabokra szakadva minden további ilyen próbálkozást lehetetlenné tesz. A XIX. század elején a Podmaniczkyak tiszaföldvári birtokán különítenek el majorsági földeket, de ez a próbálkozás is megfeneklik a század közepére. Más birtokosoknál a korszerűbb gazdálkodás elvei meg sem jelennek, s ha majorsági földeket szakítanak is ki, az a leghagyományosabb jobbágyi technikával kerül megmunkálásra. A birtokosok jövedelmének parasztokét meghaladó nagysága abból adódik, hogy a folyókanyarulatokban lévő legjobb földeket különítik el a maguk számára /Inoka határában Csámpa puszta, Nagyrév határában Külső-, és Belső-Sáp/. A XIX. század második felére a történeti birtokos családok földjei részben felaprózódnak, részben bérlők kezére kerülnek, s ez tovább csökkenti a komolyabb gazdaságok kialakításának esélyét. A tiszaföldvári Kövér János tud csak a század végén korszerű tehenészetet, sertésstenyészetet kialakítani a bérlők közül, illetve a XX. században a cibakházi Swáb birtok, s a Tiszazugba is benyúló Bagi major gazdálkodik eredményesen szántóföldjein. A XX. században Schweinger Lajos borkereskedő szőlőtelepítéssel ér el Tiszakürtön jobb eredményeket, a történeti birtokosok közül jóformán a Steössel örökös Bolza család közelíti csak meg a kor színvonalát. A XVIII. század elejétől a jobbágyi szolgáltatásokra épülő úri életforma, a tőkehiánnyal küszködő sikertelen kísérletek sorozata semmiféle vonzerőt nem gyakorolt a parasztságra, s megállapítható az is, hogyha nagyobb keresethez kívántak jutni a Dél-Tiszazug lakói, inkább a csongrádi, szentesi parasztgazdákhöz álltak cselédnek, s nem a helyi uradalomban kerestek munkát.

A paraszti gazdaságok az egész Tiszazugban a mindenkori vízjáráshoz igazodtak. 1824-ben a vízszabályozások előtt a Tiszazug területének 45 százalékát borították el rendszeresen az árvizek, áradások. Hogy ez milyen nagy terület, megmutatkozik abból, hogy Kisköre és Szeged közötti szakaszon a jobb part átlaga 33,8 százalék, s ugyanennyi Tiszaderzs és Hódmezővásárhely között annak a bal-partnak az átlaga, amelybe a Tiszazug is beletartozik. Major Bálint 1896-ban visszaemlékezve Nagyrév gazdálkodásának múltjára, a földművelésről alig ír valamit, mert "a szántóföldek nagyon gyökeresek és soványak voltak", szinte alig termeltek valami sásas búzát. Annál többet ír a legeltető állattartásról, az állatok soros legeltetéséről és a gazdag fűvű rétekről. Leírásából kitűnik, hogy a nagyréviak tulatiszai, bögi szőlői sokkal értékesebbek voltak, mint a szántók. A gazdaságok jövedelme mind az uradalomban, mind a parasztnál az állattartásból származott. A néprajzkutatás a vízszabályozás előtti paraszti gazdálkodást egyértelműen az artéri gazdálkodás fogalmával jelöli. Ebben a fogalomban összetett haszonvétel foglaltatik. Kétségtelen, az állattartás meghatározó szerepe a gazdasági ágazatokon belül, de egyáltalán nem jelentéktelen a gyűjtögető gazdálkodás sem. Különös jelentősége volt a nádnek, amely építőanyag és tüzelő, a gyékénynek, amely a házi ipar, a különböző tar-

tóedények, és egyéb használati tárgyak alapanyaga. Nagy jelentősége volt a gondozott, gyakran ültetett füzeseknek, amelyek nemcsak a kosárfonás számára adtak alapanyagot, hanem fonott fal, patics fal is készült belőlük. A füzesek használatának külön jogrendje volt. A gyűjtögetett ártéri és vizinövények /sulyom, sóskafélék, gyógynövények/táplálék, takarmány és gyógyítószerként széles körben használatosak voltak, a vadmadarak tojásai /főként vadkacsa/, a hurokkal, törökkel befogott madarak, kisállatok /nyúl, fácán/, sőt az elvágott szárnyú, felnevelt, ház körül tartott vadkacsák, vadlibák, illetve a hal és teknősbéka a táplálkozás rendjének meghatározói voltak. Csak példaként említjük meg, hogy nagypéntek előtt csónakszámra szedték össze a vadkacsa tojását, hogy ebből tarhonyát, lebbencset, más száraztészta féléket csináljanak: őszi tartó határbeli munkák egyik fő alaptáplálékát. A kisebb-nagyobb vadak, elsősorban

az őz /ebből kolbászt is készítettek szalonnával keverve/ elejtése sem volt jelentéktelen.

A fő gazdasági ág - mint említettük - az állattartás volt. A paraszti gazdaságok legjelentősebb állatfajtája a szarvasmarha, amely tejelő és igavonó jószág is volt egyben. Lovat inkább az uradalmak tartottak, de meg kell említenünk, hogy Csépa nemesei insurrekcionális kötelezettségük miatt inkább lovat tartottak, s messze kiemelkedtek környezetükből lovaik minőségével és mennyiségével. Valószínűleg a szomszédos Tiszásas többi községeknél önállóban gazdálkodó jobbágyi népeisége Csépa hatásának köszönhetően foglalkozik az átlagosnál jelentősebb mértékben lótarással. A juhtartás a vizes határban nem kifizetődő. A visszaemlékezések szerint a juhlegelőnek való homokon - ezek uradalmak tulajdonai - sem bontakozhatott ki nagyobb mértékű juhtartás, mert a királydinnyés legelők felsebeztek a juh lábát és száját. A Tiszazug kilenc településén 1852-ben összesen 12.184 db juhot írnak össze, ugyanakkor egyedül Kunszentmártonban 17.716 db-ot. A Tiszazug adataiban pedig még az uradalmak állományai is benne van. Elmondható, hogy a paraszti gazdaságokban ekkor a vezető szerepet játszó szarvasmarha tartása is jelentéktelen, csak a táplálkozást és az igavonást szolgálja.

A szántóföldi növénytermesztésben a búza vezet, amely jó minőségű, azonban vetésterülete rendkívül csekély, hiszen a határnak 1852-ben mindössze 36,7 százalékát foglalja el. Ez a mennyiség csak az önfenntartásra elegendő és tudjuk, hogy az uradalmak is csak igen kis mennyiségű búzát tudtak értékesíteni a múlt század közepe táján.

Külön emlékezünk meg a szőlő és gyümölcs termesztéséről. 1852-ben 2.006 kh. az összterület, 2,5 százaléka volt szőlővel betelepítve, s tudjuk, hogy kétszintes művelés folyt, azaz gyümölcsfák is voltak a szőlők közé ültetve. Határához képest Cibakházának, Tizsakürtnek és Csépának jelentősek a szőlőterületei, ebből azonban a lakosoknak eladásra nem jutott, csak táplálkozásukat színesítették termékeikkel. Tudjuk azt is, hogy e 2,5 százalékba az ártéri vad és telepített gyümölcsösök - melyeket nem egyéni tulajdonjog alapján használtak - nem számítottak bele. A félvad és a kertekbe telepített szőlő és gyümölcs azonban még az évi szükségletet sem fedezte, s nagy kelete volt a Felső-Tisza vidékéről tutajokon leúsztatott gyümölcsnek is.

A Tiszazug életében, gazdálkodásában döntő szerepe volt a Tisza szabályozásának. A Tiszazugot érintő első jelentősebb munkálatok 1853-ban a jeni kanyar átvágásával indultak meg, majd a Tizsaugi felső és alsó kanyarulatok 1856-ban megkezdett átvágásáig intenzíven folytak e munkálatok, a vidék szegény rétegének kubikus munkalehetőségét is biztosítva. Az átvágások és gátépítések mellett rendkívül jelentős szerepe volt az 1871-ben alakult Cibak-Sápi Ármentesítő Társulatnak, amely 1876-ban átalakult Cibakházi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat néven olyan összetett társulattá, amely a belvizek levezetését is feladatának tekintette, s nemcsak a nagyobb áradásoktól szabadította fel a Tiszazugot, hanem a mélyebb fekvésű részek vizeit elvezet-

ve tovább növelte a földművelésre alkalmas területet. Hogy milyen nagy jelentőségű volt az átalakulás, az kitetszik abból is, hogy a szántóföldek területe jó 60-70 év alatt megduplázódott. Ez a nagyarányú változás teljesen átalakította a paraszti életformát. A víz alól szabadult területek - mint tudjuk - évekig különösebb gondozás nélkül is bő termést hoztak. Ezzel párhuzamosan a nincsteleneknek lehetőségük nyílt kiegészítő keresetre a folyószabályozásoknál, ami egy időre megoldotta a Tiszazug szociális problémáit. A paraszti gazdaságok szántóterülete megnövekedvén, jelentősebb szerepet kapott bennük a gabona-termesztés. Ugyanakkor a korábban tartott állatlétszámra szüksége volt a gazdaságoknak, hiszen ezek javarésze munkaállat is volt. A tagosítások során elkülönített úrbéres, jobbágyi és zsellér legelők azonban már szűknek bizonyultak, a rétek csökkenése miatt kénytelenek a parasztagdák gabonaföldjeikből a termesztett takarmány számára is kihalítani egy darabot. Egy 8-10 holdas gazda egy pár lovat, 1 tehenet borjával és 2-3 disznót tudott tartani a Tiszazugban. Ennél nagyobb állatállományt már a ráeső legelő rész kis volta miatt nem vállalhatott. Ezzel szemben például az öcsödi határban egy tanyás gazda gyengébb földön, de 10-12 holdon már 4 lovat, 4-5 tehenet, 2 ökröt, 3-4 magdisznót, 15-20 birkát tartott, igaz, itt lehetőség volt ideiglenes bérletekre is. A Tiszazugban azonban a gyűjtögetés, a határ szabadabb élésének lehetősége a vízszabályozásokkal és a vele egyidejű tagosításokkal összeszorult. Ugyanakkor a népesség növekedése még a század végéig tart. A nagybirtok majd 50 százalékos részesedése a bérlők kezére jutása miatt kisbérletek megszerzésére, vagy földvásárlásra nem adott módot. A paraszti gazdaságok megmaradtak korábbi nagyságukban, a lecsapolások számukra nem jelentettek birtokgyarapodást. Ugyanakkor a korábbi sokrétű ártéri lehetőség, komplex haszonvétel helyett mindössze két üzemegységre szűkült minden gazdaság. Egy földművelő-szemtermelő és egy szűk legelőhöz kötött állattartó egységre. Mivel a birtoktestek a népesség növekedéssel még tovább aprózódtak, a tiszazugi lakosság teljesen elszegényedett. A történeti birtokos családok egy része az addig legelőként használt, de víztől is öntözött homoki földjeit áruba bocsájtotta Szelevény, Istvánháza, Kungyalu, Cserkeszöllő és Tiszaföldvár határában, azonban az elszegényedett tiszazugi lakosság nem tudott versenyezni a kunszentmártoni, náluknál pénzesebb polgárokkal, akik szőlőtelepítés céljából már korábban is sorra vásárolták az említett területeket. Valójában csak a Tiszazug északi részén /Tiszaföldvár-Homok, Nagyrev-Bög, Cibakháza és Inoka-Csámpa/ marad a helyi lakosok birtokában a parcellázott homok.

A Nagyatádi-féle földosztást történeti irodalmunkban eddig általában eredménytelennek ítélték. A Tiszazugban azonban ez és az ezt követő többszöri kisebb osztások 1935-ig más eredménnyel jártak. Itt az úgynevezett rossz földek, amelyeket az uradalmak nem használtak, kimérésre felajánlottak, a homokon feküdtek és szőlőtelepítésre alkalmasak voltak. 1935-ig 4.519 kh-t osztottak ki 3.179 igénylő között, 1.42 kh-os átlaggal. Tiszaföldváron 2.423 hold került fel-

osztásra 1.530 igénylő között 1,58 holdas átlaggal. Akik szőlőt telepítettek, azoknak ez egy idő után jövedelmi forrásává válhatott.

A szőlő előnyeinek felismerése a homoki legelők felosztása és vételi lehetősége, a Nagyatádi földosztás, majd az 1945 utáni földosztások nyomán a szőlőterület állandó növekedése figyelhető meg. 1852-ben 2.006 kh az összterület 2,5 százaléka, 1895-ben 2.617 kh, vagyis 3,27 százalék, 1935-ben 5.652 kh, azaz 7,8 százalék, 1957-ben 7.014 kh, ami az összterület 11 százalékát jelenti. A csúcsot, 12-13 százalék körüli részesedést az 1960-as évek elején érték el a tiszazugi szőlők.

A Tiszazug gazdálkodásának, társadalmának régebbi és mai alakulásában a szőlő, gyümölcs és kertkultúra döntő szerepet játszik. Sajnos e helyt nem áll módunkban a téma részletes kifejtése. Egy azonban vitathatatlan, a szőlő jelentőségének felismerése Tiszazugban a múlt század utolsó harmadától kezdve egy eredeti paraszti tőkefelhalmozási forma volt. Minden energiát ebbe ölt a táj népe, ez vezette le a kiéleződött társadalmi ellentéteket, késleltette az elszegényedést, s adott - ha sovány kenyeret is - a legszegényebbeknek. Elmaradt mind a nagybirtok, mind a kiscgazdaságok szántóföldi művelésének korszerűsítése, s az értékek, a tapasztalatok és a mezőgazdasági tudás a szőlőben és gyümölcsben halmozódott fel, ez lett a táj huszadik századi legfőbb kiviteli cikke /bor, gyümölcs/.

Az egyirányban koncentrált anyagiak a XX. század közepe táján hozhatták volna meg a tiszazugi lakosok számára a hasznot. Nem véletlen, hogy a földosztás után további telepítések következtek be. Annál sajnálatosabb - s mi ebben látjuk a Tiszazug problémáinak egyik okát napjainkban -, hogy a táj népe munkájának eredményét nem takaríthatta be. A beadási rendszer, majd az 1958-1961 közötti évek szövetkezetesítése az egész betelepített területre halálos ítéletet mondott ki. A meghagyott háztájik csak 800 négyszöglet érhetek el családonként a szőlőben, s kizártak minden egyéb egyéni földhasználatot. A termelőszövetkezetek birtokába átkerült szőlők művelését a tsz-ek nem tudták megszervezni, hiszen annak két, sőt háromszintes jellege eleve csak egy család kisüzemi munkájára épült. Rendkívül munkaigényes növénykultúra lévén, "ette a munkaegységet", a termelőszövetkezet kevéssé jövedelmező, de a legtöbb munkát igénylő ágazatává vált. A szövetkezetek fel sem voltak készülve a bor tárolására, kezelésére, forgalmazására. Másfelől, a lakosság mozgékonyabb, fiatalabb része az ötvenes, hatvanas években megkezdi az elvándorlást /a beadások, a kulákozás, majd a szövetkezetesítés hatására/, s a jobbik eset az, ha a fejlődő Martfű, vagy az iparosodó Kunszentmárton ingázóivá válnak. A szőlő lényegében a hatvanas évekre erős pusztulásnak indul, előregedik, új telepítések nincsenek, s előregedik az a faluban maradt réteg is, amely telepítette a szőlőket, értett hozzá és szívesen foglalkozott volna vele. 1976-ban, amikor munkaközösségünk a Tiszazug szőlő és gyümölcsstermesztésének vizsgálatát tűzte ki célul, már csak a hajdani, tizenöt éve még virágzó és jól termő szőlők és gyümölcsösök romjaival találkozott. Felverte a gaz, s kiszántásra ítélték. Elpusztult vele együtt az a szubjektív mozgató erő, amely a lakosság szőlőhöz va-

ló viszonyát majd egy századon át meghatározta, semmivé lett a felhalmozott, szőlővel kapcsolatos ismeretanyag, amely nemzedékek kezén formálódott.

Hatalmas kölcsönökkel megkezdik a kiszántott szőlőterületek nagyüzemi igényekhez igazított, kordonos rendszerű telepítését. A szőlő azonban mindmáig nem nyerhette vissza a táj életében korábban betöltött szerepét.

Mindezen túl a leglényegesebb az, hogy a hagyományos telepítésű szőlőterületek kiszántása semmivé tette a paraszti tőkefelhalmozás majd egy százados egész eredményét. Eredményei ugyanis a szőlőbeli lakásokba, építményekbe áramlottak, kis emberek életkörülményeinek, életfeltételeinek javítását szolgálták, a nagyobb gazdaságokban pedig bortárolók, hordók, prések, perme-tezők, stb. minőségi szintjét emelték. Ez a készlet, az épületegyüttesek értelmetlenné váltak, megsemmisültek. E tájon jelentős uradalmi felhalmozás sem ment végbe, így a kollektivizálás során, vagy megelőzően a földosztásnál a szőlőben hasznosítható eszközanyagot túl nem volt mit köztulajdonba venni.

A szőlőből beköltözött lakosságnak - ha egyáltalán helyben maradt - új lakóházakra volt szüksége, s ez nem az életkörülmények javulását, hanem inkább lakásprobléma kialakulását jelentette.

A TÁRSADALOM FŐBB KÉRDÉSEI. ÚJRATELEPÜLÉS. JOGÁLLÁS. VALLÁSI VISZONYOK. TÁRSADALMI RÉTEGEK. MUNKA- ÉS ÜZEM-SZERVEZET. ÉLETSZÍNVONAL.

Etnikai és történeti szempontból rendkívül fontos az, hogy a Tiszazug népességének egy részét, főként a Dél-Tiszazugban kontinuusnak tekinthetjük. Többirányú történeti, néprajzi és antropológiai vizsgálat igazolta, hogy e tájon a lakosság egy része a török idők, majd a Rákóczi-szabadságharc idején sem pusztult el teljesen, hanem a szigetekre, hátakra menekülve, vagy a Tisza ellenkező partjára átköltözve túlélte a viharos időket. A táj gazdálkodásának, kultúrájának hagyományait ez a réteg örökítette tovább. Természetesen vannak olyan települések is, amelyeknek népe teljesen elpusztult, vagy a falu hosszabb ideig néptelen volt. Ilyennek tekinthető részben Csépa, ám alapos vizsgálatok tisztázták, hogy ide is a Nógrádba menekült nemesek utódai, le-szármarozottai tértek vissza, s vették birtokba ősi jogon egykori falujukat. Cibakháza lakossága feltétlenül kicserélődött, ám állandó lakottsága bizonyítható. Szelevény azonban ténylegesen is elnéptelenedett, legfeljebb néhány halász élhetett a határban, az újratelepülőket pedig a XVIII. század elején földesúri túlkapások készítették futásra. Szelevény ezért nem is alakulhatott faluvá, majorsági zsellérek lakták, s községi rangja igen kései. Tiszaföldvár népességét a XVIII. század elején szintén földesúri túlkapások készítetik a falu elhagyására, ettől kezdve lakossága folyamatos.

A Tiszazug vallási képének alakulása is tükrözi ezeket a mozgásokat. A Nógrádból települt Csépa katolikussá lesz, csakúgy, mint Szelevény, illetve a folytonos lakottságú Cibakháza. Tiszaföldváron pedig a katolikusság viszonylag igen korán megtelepedik. A többi tiszazugi falu valószínűleg a Turi Tractus /a debreceni református püspökség XVI. századi elődje/ hatására reformált. S ebben a hitben végig megmaradt. A Tiszazug esetében figyelemre méltó a két fe-

lekezet változása. Ugyanis Csépa, Szelevény, Cibakháza, s részben Tiszaföldvár kivételével a többi községben a kultúra-meghatározó, folytonos és törzsökös lakosságot a reformátusok alkotják. A katolikusok később vándoroltak be Kunszentmárton, a Tisza jobb partja területéről, a katolikus tiszazugi községekől és az ország egyéb részeiből. A két felekezet között az eredetileg református helyen szociális különbségek is voltak, a katolikusok az uradalmakba bevándorolt cselédek leszármazottai, s többnyire földnélküliek, hasonló megítélés alá esik a kis számú evangélikus népesség is. /Tiszaföldvár, Csépa./ A Tiszazug népét a köztudat régen és ma is reformátusokként tartja számon. A múlt században a katolikus községeket leszámítva ez teljesen reális. Az 1941-es népszámlálás szerint azonban megállapítható a katolikusok döntő súlya még a református községekben is némely helyen. 1828-ban a Tiszazug 9 községében 3.617 római katolikus és 8.185 református lakos élt. 1895-ben már a katolikusok többen vannak, mint a reformátusok, 1941-ben pedig 20.687 római katolikus és 12.225 református lakja. Ezek a számok is mutatják, hogy a XIX. század végi, XX. század eleji elvándorlás elsősorban a törzsökös református lakosságot érintette. A jövevény katolikusok, akik természetszerűen cselédek vagy nincstelenek, mégis életlehetőséget találtak ezen a tájon. Szállási Sándor a tiszazugi arzénes per háttérét tisztázni szándékozó kéziratos munkájában a Tiszazugnak három övezetét különítette el. Egyik az arzénes per által is érintett Nagyrév központú északi rész, másik az egykező tiszazugi rész, amely a délnyugati községeket foglalja magába /Tiszainoka, Tizsakürt, Tizsaug és Tizsasas/, a harmadik az egyke által nem érintett, de szociálisan a legelesettebb körzet, amelybe Csépa és Szelevény /a szerintünk az ekkor már lakott mai Cserkeszöllő területe is/ beletartozott. Jellemző, hogy ez utóbbi az egyértelműen katolikus vidék /Cserkeszöllő is/. Az egykező települések a törzsökös lakosságú református községek, s azt is tudjuk, hogy Cibakháza néhány családját leszámítva az arzénes per a református gazda-családokat érintette. Nem akarunk ebből vallásra vonatkozó következtetést levonni, mert szociális probléma is, kétségtelen azonban, hogy a katolikus vallás szigorúbb erkölcei a lakosságot nagyobb szegénysége ellenére is inkább kordában tartották.

A népesség XIX. század második felében való nagy felfutása, majd 1960-ig tartó újabb gyarapodása minden egyke ellenére összefügg a lecsapolások, majd a szőlő nyújtotta jobb életlehetőségekkel, s az 1960 utáni nagyarányú csökkenése a mezőgazdaság szerepének hanyatlásával. Tisztában kell azzal is lennünk, hogy 1960-tól jelentőssé válik az ingázók rétege, akik Martfűn, Csongrádon, Kunszentmártonban, de még távolabb is csak hétféteken térve haza, vállaltak a Tiszazugon kívül munkát.

A Tiszazug egész népessége a Martfői Cipőgyár 1950 utáni felfutásáig /1950-ben 791; 1952-ben 1.317; 1960-ban 3.514 a gyári munkások száma/, szinte teljesen a mezőgazdaságból élt. Kunszentmárton ebben az időben jóformán csak kézműipart mondhat magáénak, a nagyobb üzemet nem. Az iparosoknak csaknem a fele: 240 fő Tiszaföldváron él az 1925-ös esztendőben. Ugyanakkor Cibakházának és Csépanak van csupán viszonylag jelentősebb iparos rétege. Meg

kell azonban azt is jegyeznünk, hogy az 504 önálló tiszazugi iparos létszámban benne vannak az uradalmi iparosok is, akik valójában cselédek, s jellegzetesen uradalmi ipart űznek /bognár, kovács, kádár/. Munkaközösségünk 1982-ben részletesen foglalkozott Kunszentmárton és a Tiszazug kisiparával, s ekkor az iparosok életkörülményeinek vizsgálatából kiderült, hogy nemhogy a Tiszazugban, de még Kunszentmártonban sem nyújtott az iparosság egészének megélhetést maga az ipar. Szinte minden iparos arra törekedett, hogy földet, szőlőt szerezzen magának jövedelme növelésére és életkörülményei stabilizálására. Amikor a lakosság földbirtok szerinti megoszlását áttekintjük, tudnunk kell, hogy a birtokosok között ott szerepelnek kisebb föld vagy szőlőbirtokosként az iparosok is.

Az 1945-ös földosztásig a következő társadalmi rétegeket különíthetjük el a Tiszazugban:

1. Uradalmi cselédek. A társadalom legalsó rétegét alkották, akik egész évre bérért, komencióért helyezkedtek el a tiszazugi uradalmakban vagy a Tiszazugon kívül. Legtöbben Szelevényen, Tiszaföldváron és Tiszaugon éltek, a falu népével kapcsolatuk laza volt, s általában katolikus jövevények alkották e réteg zömét. Emelkedésnek számított körükben, ha a faluba, vagy a szőlőbe bérlakást vagy saját kisebb házat szerezhettek életük végén.

2. A gazdák cselédei. Rendszerint sokgyermekes családok még meg nem nősült tagjai vállaltak munkát nagyobb gazdánál éves cselédként, Tiszaföldváron, Cibakházán és Tiszasason. Volt azonban számottevő cseléd tartó gazdaréteg is. Jellemző volt, hogy a nemesi Csépan csak 2-3 cseléd tartó gazdáról tudnak. Szokás volt a Dél-Tiszazugi falvakból a csongrádi, szentesi és kunszentmártoni nagygazdákhöz cselédnek állni, míg Tiszaföldvárról inkább a mezőtúri határba szegődtek. Hazatérve, a nősülni szándékozó volt cseléd már nem tudott hová szegődni, s megtakarított pénzén a szülői házhoz egy szobát ragasztva napszámosként juthatott kenyérhez. Meg kell jegyeznünk, hogy cselédnek még az 5-50 kh közötti birtokkategóriából is szép számmal álltak el, ha nagyobb volt a család. Társadalmi presztizsük miatt azonban ezek mindig a falu határán kívül szegődtek.

3. Szőlőbeli kapások. A XX. században alakult ki ez a réteg, s úgy véljük, a Kecskemét, Nagykőrös környéki gyakorlat nyomán alakították ki a helyi hagyományokat. A kapások lakást kaptak a szőlőben, s a szőlő egész évi munkáját végezték, a hulló gyümölcsöt felszedhették, illetve néhány fát kaptak termésével együtt. Meghatározott bért is kikötöttek. Ezért meghatározott mennyiségű ledolgozással, azaz robottal tartoztak a gazdának, de egyben biztos keresetük is volt részes munkák végzésével a gazdánál. Mivel a Tiszazugon belül nem volt nagyszámú a kapást tartó szőlősgazda, ezért a csoporthoz tartozók gyakran Lakitelek, Kerekdomb környékén, Tiszakécske határában vagy még távolabb is vállaltak munkát, s néhány évi ottlét után megkísérelték a hazatérést.

4. Munkások. Ez a csoport rendkívül összetett volt, közös vonásuk, hogy hosszú szerződésekkel nem kötik meg magukat, egyetlen életlehetőségüket, a

másoknál vállalt munka jelenti és igyekeznek minden elképzelhető munkaalkalmat megragadni. Elkülöníthető e csoporton belül a még munkássá nem vált fiatalok csoportja, amely nem teljesen független a szülői háztól és sokszor szülei szegődtetik. Az igazi munkásoknak a Tiszazugban a napszámost tekintették, aki szabadon vállalt mindenféle munkát, de cselédnek nem állt el, családos emberként saját házában lakott, s életcéljának kis darab föld, főként szőlő megszerzését tekintette. Mivel a Tiszazugban a munkavállalási lehetőséget a gazdák, de még az uradalom is néhol ledolgozáshoz kötötte, az úgynevezett szabad munkavállaló napszámos harmados föld /rendszerint kukorica/ vállalása fejében tudta biztosítani az évi részes vagy bérmunkát. A robot alól /évi 5-7 nap/ ő sem mentesült. Ez a réteg volt az, amely nagyobb távolságokra is eljárt aratni, vagy summásként öt-hat héten át is /Békés és Fehér megye/.

5. Kocsis-lovas emberek. Feles bérlők. Valamennyi földdel, saját házzal rendelkezniök kellett, mert a fogatot /sokszor csak egy ló/ csak így tudták fenntartani. A fogat nemcsak társadalmi rangot adott, hanem lehetővé tette földbérlet vállalását is. Rendszerint feles bérletet adtak a Tiszazugban a huszas-harmincas években, s az egész család munkája szükséges volt ahhoz, hogy eredményesen megmunkálhassák. Cibakházán s Schwáb birtok felparcellázása után nyílt lehetőségük éppen a kocsis-lovas embereknek a földvásárlásra vagy bérletre. Megragadták a kínálkozó fuvarlehetőségeket is.

6. Kisgazdák. Legalább 5-6 hold szántó, 4-800 négyszögöl szőlő jelentette a Tiszazugban a kisgazda minőséget. A legszélesebb birtokos paraszti rétegnek tekinthetjük, ide tartozott a 15 kh-sok több mint fele, és az 5-50 kh-sok 40-50 százaléka. Ez a birtokos parasztság 35-40 százalékát jelentette. Élt ez a réteg földbérleti lehetőségekkel is, hogy növelje gazdagságát, gyermekeik a saját gazdaságban dolgoztak, legfeljebb fiatal korukban /10-14 év/ vállaltak napszámos munkát másutt. Ezek életmódja már szinte ideálisnak tűnt a Tiszazugban. E birtokkategórián belül a cél az volt, hogy a szőlőterületet növeljék a XX. században, s ezzel a birtok értékét emeljék.

7. Iparosok, kereskedők. 1925-ben a Tiszazugban 504 iparos és 202 kereskedő szerepel a statisztikákban. Valamennyi egyúttal a kisbirtokosok között is számontartott /legalább 1 kh alatti kategóriában/. Ezek életszintje, életmódja a kisgazdákéhoz is hasonló.

8. Nagygazdák. Az 50-100 kh közötti birtokosok teljes egészében /46 család/ és az 5-50 kh közöttiek mintegy negyede, az összes birtokosok kb. 5 százaléka tartozott e kategóriába. Nagyobb réteget Tiszaföldváron, Cibakházán és Tiszasason alkottak, ezeken a helyeken a községi élet meghatározói voltak. Ők azok, akik gabonát is tudnak eladni, állatokat visznek piacra és nagyobb mennyiségű bort. Az említett falvakon kívül zárt tömböt úgyszólván sehol sem alkottak.

9. Cigányok. A XX. században a cigányok száma Tiszazug szerte megnövekedett. Többnyire Békés megyéből szivárogtak be úgy, hogy a helybeli cigány lakossággal rokon kapcsolatba kerültek. Napjainkban komoly problémát jelentenek majd minden faluban, de különösen Csépan és Tiszaföldváron.

Külön kell megjegyeznünk, hogy bár túlzónak tartjuk Szállási Sándor azon megállapítását az 1930-as években, miszerint Tiszasáson "... a község egységes képét társadalmi tagozódás semmilyen szempontból nem zavarja. Nincs külön gazda és munkásosztály, ha vannak is cselédek, ezek a legszebb viszonyban élnek munkaadóikkal..." Mégis, lényegében igaz a kép. Úgy véljük, a szerző ezt és más községekre vonatkozó hasonló megállapításait úgy kell értékelnünk, hogy az egyes kitapintható és általunk vázolt társadalmi rétegek között nincsenek éles ellentétek. Valóban bizonyos patriarchális viszony deríthető fel munkaadó és munkavállaló között. Ennek oka az, hogy a szegénység az egyik pillanatról a másikra való hirtelen elszegényedés a birtokfelosztások következtében mindenkit fenyegetett. Egy jómódú kisgazda gyermekei szülei halála után már egy-két birtokkategóriát is zuhanhattak, munkásként kellett esetleg megkeresniök kenyerüket. Vonatkozott ez még a nagygazdának nevezett rétegre is, amelynek tagjai örököség után legjobb esetben kisgazdaként indulhattak az életbe a birtokgyarapítás különösebb reménye nélkül. Nem tekinthetjük véletlennek, hogy éppen ez utóbbi réteget érintette s a kizgazdák felső rétegét leginkább az egyke a református tiszazugi falvakban.

A történeti és néprajzi vizsgálatok szerint a Tiszazug jellemző családformája a XVIII. század óta a többgenerációs kiscsalád. Nagycsaládok jelenlétét még a palóc vidékről települt Csépa esetében sem tudtuk kimutatni, csupán megőrzött palóc nyelvjárásban gyökerező terminus fennmaradását igazolhattuk. A szabad állapotú taxás jobbágyoknál a szántók a családokban öröklődtek, a háttér egészét azonban közösségi formában használták. Az 1860-as években lezárt tagosítások megmerevítették a birtokhatárokat és kiscsaládi keretek között, a polgári egyenlő férfi és nőágot kielégítő öröklésjogot akadálytalanul bevezethették. A nagykunsági Kunszentmárton, Mesterszállás, a szomszédos Kiskunfélegyháza és kiskunsági jász kirajzások népe az egyenlő örökösödés elvét a nagyobb földbőség ellenére is csak jóval később kezdi érvényesíteni, s ugyanakkor megőrzi korábbi nagycsaládi formájának bizonyos vonásait, s nem engedi, hogy a földek szétaprózódjanak. Csongrád, Szentes, Hódmezővásárhely, Mezőtúr, illetve Kecskemét, Nagykőrös patinás mezővárosi társadalma is sikeresebben oldja meg ezt a kérdést. Érthető, hogy a tagosítást követő pár évtized múlva az addig örökösödési szempontból korlátozott jobbágy utódok ki voltak szolgáltatva a polgári kor viszonyainak, s felaprózódott földjei, melyeknek határait a tagosítás megmerevítette. A felszökő népességszám, illetve a lecsapolásokkal nyert új, intenzívebben hasznosítható mezőgazdasági területek ugyan elodázták a kérdést, a szőlő telepítése némileg késleltette a teljes elszegényedést, a krónikus jegyek azonban a XX. században már megmutatkoztak. 1935-ben az összes birtokok száma 10.666. 1942-ben az összes házasok, özvegyek és elváltak száma /férfiak, nők együtt/ 11.570. Kiscsalád esetén valójában minden özvegy, elvált, vagy házas önálló családegységnek tekinthető. Tudjuk, a valóságban ez nem így van, egy családba beletartoznak özvegyek, elváltak is, de ha a két számot, a birtokok és családok számát egymásból kivonjuk, birtoktalannak találunk 908 családelemet.

Azt is tudjuk, hogy a 10.000 feletti birtokok számában nagyszámú részirtok van benne, azaz egy család használatában apai, anyai rész, sőt öregek nevében lévő birtokrészek is vannak, miközben az egész alig két-három holdat halad meg. A család a Tiszazugban szintén birtoklási, gazdasági egység is, s ezért nem közömbös, hogy az öröklésjog a kiscsaládokat mennyire szétforgácsolt birtokhoz juttatta. A család, amely ugyanilyen szerkezetű volt a jobbágyvilágban, akkor természetszerűen alkalmazkodni tudott a gazdálkodás összetett lehetőségeihez, s lehetővé tette az alacsony szinten való biztos megélést. Ugyanez a család a polgári korszakban nem tudott megbirkózni a leegyszerűsítettebb, egyszerűbb haszonvételekkel, kiszolgáltatottabbá vált. E tekintetben is szigetszerűen különül el a más jogú és családszerkezetű két kunságtól és a mezővárosoktól a Tiszazug.

A Tiszazug szigetszerűsége megmutatkozott az üzemszervezet rendszerében is. A kunszentmártoni paraszti gazdaságok, a szentesi és csongrádi tanyai gazdaságok árutermelők voltak. A kunszentmártoni gazdaságokban különösen élesen jutott érvényre az, hogy az egyes ágazatok a paraszti gazdaságokon belül szorosan összekapcsolódtak és zárt rendszert alkottak: a földművelés termékei átáramlottak az állattartásba, s a piacra való állatnevelés céljait szolgálták. Csupán a 30-40 hold felettiek termeltek szántóföldi növényeket eladásra. E zárt üzemszervezeti rendszer ugyanakkor a kisparaszti gazdaságokat is piacképesé tette. Amikor a kunszentmártoni és mesterszállási gazdaságok már ezt a szisztémát a múlt század közepén tökéletesítették, a kiskun-sági jáász kirajzások a XIX. század hatvanas éveiben eredményesen alkalmazták egy sajátos változatban, s amikor Szentes és Csongrád határában más szerkezetű tanyai gazdaságok termeltek piacra, a Tiszazug paraszti üzemei még az első bizonytalan lépéseket teszik meg az önállósodás felé, s benne vannak vagy épp hogy kibontakoznak a természeti viszonyok meghatározta ártéri gazdálkodásból, amely a puszta önnfenntartást szolgálja. Ezt a nagy lemaradást később sem sikerült csökkenteniük üzemszervezeti tekintetben. Az 1930-1940-es évek szőlőtelepítései tették zárttá a kisparaszti gazdaságokat, de nem piacképesekké, hanem egyenlőre csak olyanná, hogy a más ágazatokban megtermelt értékeket a szőlőbe fektessék. Éppen a befektetések haszna maradt el a későbbiekben.

Nemcsak a parasztság, hanem az úri birtokosok, korábban a történeti birtokos családok sem fektettek tőkét a gazdasági életbe. Később, a kollektivizáláskor vagy a megelőző földosztáskor nem voltak jelentős, köztulajdonba vehető értékek: korszerű eszközök, gazdasági épületek /magtárak, pincék, borházak, malmok/. Hiányoztak a rangos magán- és középületek is: kastélyok, faluképet meghatározó polgári házak, intézményi épületek, stb. Közigazgatási központtá egyik település sem vált, s így komolyabb középületek sem épültek. A néhány "kastély" vagy "úri épület" /Tiszakürt, Tiszainoka, Kungyalu/ jellegtelen, műemlékileg érdektelen, komoly értéket alig képviselő nagyobb építmény számszerűen is csekély. Ez a szegénység jól mutatja a vidék alföldi viszonylatban előnytelen anyagi helyzetét, amely több területen - úgy tűnik - máig kísért. (A térség fejlesztési terveire következő számunkban visszatérünk.)

Majdnem vészjelzés

Gondolatok egy interjúkötet olvasása közben

Értelmiség és kultúra címmel izgalmas olvasmányt kínál a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ. Értelmiségiekkel készített interjúk jellemző részleteit ragadja ki Pásztor Judit, jó érzékkel tapintva rá az önmagukon messze túlmutató kijelentésekre, véleményekre.

Az értelmiségi lét bonyolult ellentmondásai és feszültségei tükröződnek a kérdésekre adott válaszokban. Társadalmunk torzulásai, mélyen gyökerező válságjelenségei éppúgy benne rejlenek a gyakran tétova, határozatlan megnyilatkozásokban, mint a felszín alatti lázadások apró szikrái a szubjektumban érlelődő elégedetlenség nehezen megfejtendő, titkos jelei.

Nem mindig tudatos a megfogalmazás, de az olykor hevenyészett mondatok által elindított képzettársítás mindig messzire vezet. E könyv sorai között legalább annyi olvasnivaló van, mint a sorokban. Épp ezért nem könnyű olvasmány, s nem könnyűek, nem felemelők a tanulságok sem.

Egy-egy véleményt többször is át kell gondolnunk, hogy a mélyebb rétegek is feltáruljanak. Ízlelgetni kell a jelzőket /"mi eléggé zajos életet élünk..."/, mert gyakran az apró részletekben rejlik a lényeg...

"A mai hajszolt világban" élő értelmiségiak helyzete, a kultúrával való kapcsolata, az igazi értékek iránti vonzalom esetlegessége és bizonytalansága: nem szívderítő. Azt már nehéz lenne kibogozni, hogy mindez mennyiben oka és mennyiben következménye a társadalom általános értékválságának.

Gyakori hivatkozási alap a szabadidő hiánya. Ismerve és elismerve a mindennapok gyötrelmeit, a másod- és harmadállások kényszerét, a nem működő szolgáltatásokat, az időt rabló közlekedési és egyéb tortúrákat, a "kisördög" mégis eszembe juttatja G.B. Shaw egyik bölcs mondását, miszerint "amit nagyon fontosnak tartok, arra mindig van időm". Egy eretnek kérdés: Vajon, mi, értelmiségiak valóban nagyon fontosnak tartjuk a kultúrát? /Elnézést kérek, vegyék úgy, mintha nem is kérdeztem volna semmit.../

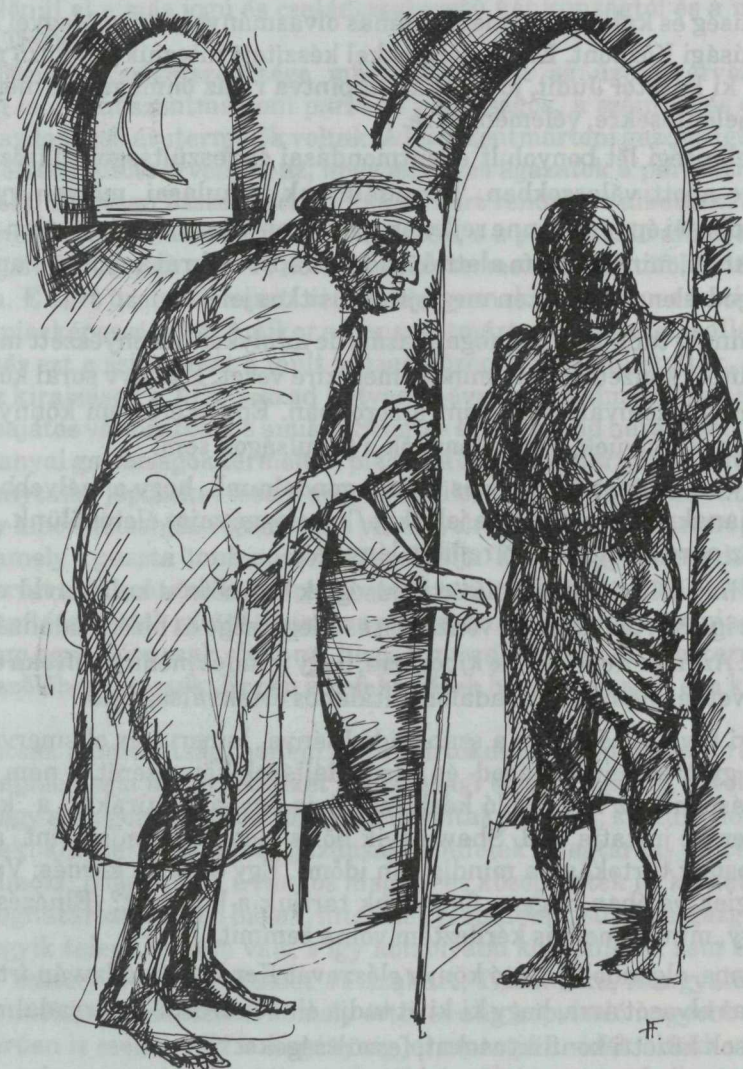
A hasznos, elgondolkodtató könyv előszavát Kerékgyártó István írta, jól ráhangolva az olvasót arra, hogy ki-ki át tudja élni és érezni "a társadalmi-kulturális hatások közötti konfliktusokat, feszültségeket".

Ez a kötet: figyelmeztetés. Majdnem vészjelzés! Érdemes lenne komolyan venni és levonni belőle néhány következtetést. Nem csupán a meditálás kedvé-

ért, hanem a konkrét, gyakorlati cselekvés sürgetése érdekében. /Reménykedve, hogy talán még nem késő.../

Nagyon egyetérték ugyanis Kerékgyártó Istvánnal abban, hogy "míg a tudás, értékteremtés újra meg újra visszavonul, addig azok az értelmiségi életvitelek és magatartások sem jöhetnek létre tömegesen, melyek minden korszakban a szellemi azonosulás formái voltak. S ennyiben a közművelődés társadalmi jelentőségéről is szó van. Mert ha bevalljuk, ha nem, az értelmiség aktív jelenléte nélkül aligha érhetünk el eredményt."

Kópiás Sándor

A könyvespolcra ajánlom

Georg Orwell: 1984

Kedves Olvasó!

Kérem, egy percre csukja be a szemét, dőljön kényelmesen hátra a fotelban, és képzeljen maga elé - egy másik világot. Egy olyant, amelyben az ember legrejtettebb pillanatait is kifigyelhetik, mert a helikopteres rendőrjárőr beles az ablakán. A minden lakásba felszerelt teleképen - mely egyszerre vevő- és adókészülék, s amelyet le lehet halkítani, de teljesen kikapcsolni lehetetlen - az arra illetékesek szemmel tarthatják az állampolgárokat, s név szerint figyelmeztetnek, ha nem megfelelő odaadással végzik a kötelező reggeli tornát.

Ebben az országban négy minisztérium irányítja az ügyeket: az Igazság-minisztérium, melyhez a hírszolgálat, a szórakoztatás, az oktatás és a szépművészetek tartoznak, a Béke-minisztérium, amely a háborút intézi, a Szeretet-minisztérium, amely a törvényeket hozza és a rendet tartja fenn, s a Bőség-minisztérium, amely a gazdasági ügyekért felelős. A hiány természetes állapot, mivel a lakosság szükségleteit rendre alábecsülik, s ezért az élethez szükséges dolgok fele állandóan hiányzik. Itt a gyerekektől a szülők félnek, nehogy feljelentsék őket, s a múltat napról-napra, sőt percről-percra a jelenhez igazítják. Vagyis, egy-egy történelmileg másként értékelt hírt az újságokban visszamenőleg korrigálnak, a szóban forgó számot újranyomtatják, az eredeti példányt megsemmisítik, s a javítottat teszik a helyére.

E világban a bűnözők többségét színpadias nyilvános tárgyalások után, ahol megvallották bűneiket, kivégezték. Itt a Párt által megrajzolt eszménykép valamilyen óriási, félelmetes és ragyogó dolog volt - a vas- és acél, az óriási gépek és ijesztő fegyverek országa, ahol a párt azt hirdette, hogy megszabadította a prolikat láncaiktól. A megbocsáthatatlan bűn a párttagok közti szerelmi viszony, mert a párt igazi, de be nem vallott célja az, hogy a nemi aktust minden élvezettök megfossza. Az ölelés ütközet, csúcspontja győzelem, a Pártra mért csapás politikai tett. Az üdvözítő jelszó, mely az egyén számára biztonságot jelenthet: min-

dig együtt üvölni a tömeggel, és elsajátítani az ajakmozgatás nélküli beszédet. Ez az ország mindig háborúban áll a másik két létező földrész valamelyikével, de sohasem vállalkoznak ellenséges területre való behatolásra, s itt az idegen nyelv ismerete is tilos.

A visszatérő jelmondatok:

A háború: béke

A szabadság: szolgaság

A tudatlanság: erő

Kettő meg kettő: öt!

És végül, szeretni kell a Nagy Testvért!

E felvázolt világ: utópia. Irodalmi műfaja szerint negatív utópia. ORWELL világhírű regényének képeit a fantázia keltette életre. Az 1984 - mert hisz erről a regényről van szó - 1948-ban íródott. Olyan korban, amikor a szerző maga körül pusztulást, hidegháborút, imperializmust, sztálinizmust tapasztalt. Játékos fordulattal cserélődött fel két szám, mely címéül szolgált a kötetnek. Az irodalmi utópia, a fantasztikus regények száma nem kevés. Az olyanoké azonban, melyek végkövetkeztése mindenképpen és csakis pesszimista, negatívan utópisztikus, ritkább. Honi irodalmunkban talán DÉRY Tibor G.A.úr X-ben című művét lehet megemlíteni.

ORWELL nem sokkal regénye megjelenése után 1950-ben meghalt. Műve azonban, mely évtizedeken át politikai és esztétikai viták célpontja volt, tovább él.

Gyuricza Péter

A szerkesztő" elköszön

Tisztelt Olvasó!

Pályázat útján neveztek ki a folyóirat főszerkesztőjévé. Ezt, az idei harmadik számot László Gyula barátom előkészítésében és szerkesztőtársaimmal közös igyekezettel és lelkesedéssel állítottuk össze. Arra gondoltunk, hogy átmenetet képez majd az Új Jászkunsághoz. S lám, most elköszönök Önöktől.

Sorsomat váratlanul "átültette az élet". Április közepén megtisztelő meghívást kaptam a Népszabadság Szerkesztőségébe, vezető munkakörbe, amit elfogadtam. Nem vagyok hűtlen természet, hiszen 1962-1989 között két, da valójában egymásba fonódó munkaköröm volt. S most, hetek leforgása alatt lett ugyanennyi.

A döntés nem volt könnyű számomra, hiszen harminc éve élek ezen a tájon, itt nevelkedtek a gyerekeim, s értelmemhez és szívemhez nőtt a Jászság, a Kunság, a Tiszavidék. Pesten születtem, a húszon felül voltam, amikor Szolnokra jöttem, s most mégis úgy érzem, hogy munkahelyet cserélek, de szívet, barátokat és küzdőtársakat nem. Persze hogy majd igyekszem a fővárosban is újakra lelni, de az itteniekhez hűséges maradok. Hétről-hétre hazajárok, s találkozhatom mindenkivel, akit szeretek, becsülök. Nekik nem keveset: mindent köszönhetek. A sok tehetséges, a középszert kiátko-

zó, azt meghaladni akaró és képes emberekre gondoltok /ennek tanújeként választottam Agh Attila gondolatait a Létkérdések fórumának élére/, akikkel becsületes szellemi-politikai szövetségben voltam, s maradok.

Búcsúzól sok sikert kívánok "elhagyott" szerkesztőtársaimnak, Kerékgyártó Istvánnak, Kópiás Sándornak és Pálréti Agostonnak, akik erkölcsi elkötelezettséggel, a Jászkunság jövőjét fontosnak tartva maradnak a helyükön, noha pár hete kéresemre, s velem együtt vállalták a közönség ígéretét. És kívánok majdani utódom számára bő lehetőséget a teremtő gondolatok számára. Mert nagyon szeretnék ott lenni 1994-ben, a Jászkunság 40. születésnapját ünneplők körében, hogy megszoríthassam Kaposvári Gyula, Szurmay Ernő építő, műhelyt alapozó kezét, azután Valkó Mihályt, László Gyuláét és mindazokét, akik a szó legnemesebb értelmében az első "ismeretterjesztő" Jászkunságban fogant, felvilágosító örökséget gyarapították, folytatták. Hogy a jubileum eljöhessen, ahhoz kevés a szerkesztői lelkesedés, hozzáértés, szellemi bátorság. A döntő szó a megye értelmiségéé: ha előfizetőként is vállalja a folyóirattal a szolidaritást, akkor a Jászkunság fennmarad, erős lesz. Remélem és hiszem, hogy így lesz.

Szolnok, 1989. május. 8.

Tisztelettel
Fábián Péter

Utóirat

Bevallom bántottak Hortobágyi Zoltánnak, a "maholnap" főszerkesztőjének igaztalan vádjai, gyanúeltelő támadásai. Írásai nyomán, kellemes meglepetésként, bátorító telefonokat, megnyugtató leveleket kaptam és a szolidaritás más formáiban is részesültem. Paradox módon neki is köszönhetem a barátság, a becsület értékének csendesen megnyilvánuló bizonyosságát.

Lelkiismerete, netán beigért gerinccsége döntesse el velem, méltó e a szerkesztői felelősséghez, hogy a másik felet meg sem hallgatva véleményt formál, ítéletet hirdet.

A "maholnap" május 5-i számából értesültem, hogy az MDF Túrkevei Szervezete, a jelentős értékű Körmenyi Lajos író sikerét kívánja és ellenében állt ki érte. Amit nem tudhattak a tájékoztatás - számomra is érthetetlen - hiánya miatt, hogy az író ugyanaz a szakértőbizottság tartotta a feladatra alkalmasnak, amelyik engem. Sajnálom és fájjalom, hogy a "bunda" gyanúja egyáltalán felmerülhetett és éppen a példásan becsületes Vincze Sándort, a Megyei Tanács művelődési osztályvezetőjét sértette meg.

E számunk szerzői

Ágh Attila politológus, Budapest; *Tóth József* művelődéskutató MTA-Pécs; *Kerékgyártó István* művelődéskutató, Szolnok; *Tarpai Zoltán* fotóriporter, Szolnok; *Joseph Zink* teológus, Svájc; *Körmendi Lajos* író-népművelő, Karcag; *Rádics Károly* irodalomtörténész, MTA-Nyíregyháza; *Egri Mária* művészettörténész, Budapest; *Szabó László - Szabó István* múzeológusok, Szolnok; *Kópiás Sándor* közművelődési tanácsos, Szolnok; *Gyuricza Péter* szociológus, Szolnok; *László Gyula* szerkesztő, Jászkunság — Szolnok.

JÁSZKUNSÁG

A Szolnok Megyei Tanács V.B. művelődési osztályának folyóirata.

Főszerkesztő: **Fábián Péter**

Szerkesztők: **Dr. Kerékgyártó István, Kópiás Sándor, Dr. Pálréti Ágoston**

Művészeti szerkesztő: **Majnár József**

Kiadja: A Szolnok Megyei Lapkiadó Vállalat 5001 Szolnok, Pf.: 105. Telefon: 42-211.

Felelős kiadó: **Nánai Tibor**

Szolnoki Nyomda Vállalat 5000 Szolnok, Vörös Csillag út 28. Telefon: 53-433

Felelős vezető: **Gombkötő Béla**

ISSN 0448-9144

Szerkesztőség címe: 5000 Szolnok, Irodaház, Telefon: 42-211

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a hírlapkézbesítőknél, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlepelőfizetési és Lapellátási Irodánál /HELIR/, Budapest, XIII., Lehel út 10/a. 1900. - közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfizetési díj: 1 évre 144 Ft, félévre 72 Ft, egyes szám 24 Ft.

Megjelenik: évente hatszor.

XXXV. évfolyam 2. szám, 1989 május.

Ára: 24, – Ft

